

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка (УКРАЇНА)
Університет Яна Кохановського в Кельцах (ПОЛЬЩА)

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (UKRAINE)
Jan Kochanowski University in Kielce (POLAND)

ISSN 2307-1222

DOI 10.25128/2304-1222.21.52

STUDIA METHODOLOGICA

Випуск 52, осінь 2021 року
Заснований 1993 року

Issue 52, Autumn 2021
Founded in 1993

Тернопіль-Кельце / Ternopil-Kielce
2021

STUDIA
METHODOLOGICA

ISSN 2307-1222

EDITORS-IN-CHIEF

Prof. Dr hab. **OKSANA LABASHCHUK** Department of Theory and Methods of the Ukrainian and World literature, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine)

Prof. dr hab. **OLEG LESZCZAK** Institute of Literary Studies and Linguistics of Jan Kochanowski University in Kielce (Poland)

EXECUTIVE EDITOR

KATERYNA TRACHUK Postgraduate Student of the Department of Theory and Methodology of Ukrainian and World Literature of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University (Ukraine)

EDITORIAL BOARD:

Prof. dr hab. **LYUBOV STRUHANETS** Head of the Department of the Ukrainian Language and Methods of Teaching, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine)

Prof. dr hab. **NATALIYA POPLAVSKA** Head of the Department of Journalism, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine)

Prof. dr hab. **OKSANA PROSIANYK** Kharkiv National University of Economics (Ukraine)

Prof. dr hab. **JANUSZ DETKA** Institute of Literary Studies and Linguistics of Jan Kochanowski University in Kielce (Poland)

Prof. dr hab. **MAREK RUSZKOWSKI** Institute of Literary Studies and Linguistics of Jan Kochanowski University in Kielce (Poland)

Prof. dr hab. **ELEONORA LASSAN** Vilnius University (Lithuania)

Prof. dr hab. **VLADIMIR ZAIKA** Department of Russian Language, Yaroslav Mudryi State University of Novgorod (Russia)

Prof. dr hab. **ALEKSANDR GLOTOV** Taras Shevchenko Kremenets Humanitarian and Pedagogical Academy (Ukraine)

Prof. dr hab. **MILOSAV CHARKICH** Serbian Academy of Sciences and Arts (Serbia)

Prof. dr hab. **RYSZARD STEFAŃSKI** Jan Kochanowski University in Kielce (Poland)

REVIEWERS:

Prof. dr hab. **IRINA ROLAK** (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Poland)

Prof. dr hab. **MARTYNA KRÓL-KUMOR** (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Poland)

Prof. dr hab. **OKSANA PROSIANYK** (Kharkiv National University of Economics, Ukraine)

Prof. dr hab. **VOLKOVYNSKY ALEXANDER** Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky National University (Ukraine)

Founded in 1993, *Studia methodologica* is the journal of methodological research. *Studia methodologica* publishes articles in literature theory, linguistics, and philosophy. It acts as a forum for the presentation and discussion of research and concepts.

Адреса редакції / Editorial address:

Prof. Dr. Oksana Labashchuk, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Krywonosa street, 2,
Ternopil, 46027, Ukraine
Phone: +38 097 498 76 67

Prof. Dr. Oleg Leszczak, Jan Kochanowski University in Kielce, Świętokrzyska street, 21D, Kielce, 25-406, Poland
Phone: +48 41 349 71 31

E-mail: studiamethodologica@gmail.com
www.studiamethodologica.com.ua

All rights reserved

No part of this journal may be reprinted or reproduced without permission in writing from the publisher, TNPU (Ukraine), UJK (Poland)

ГОЛОВНІ РЕДАКТОРИ

Проф., д. філол. н. **ОКСАНА ЛАБАЩУК**

кафедра теорії та методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна)

Проф., д. філол. н. **ОЛЕГ ЛЕЩАК**

Інститут літературознавства і мовознавства Університету Яна Кохановського в Кельцах (Польща)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР

КАТЕРИНА ТРАЧУК аспірантка кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Проф., д. філол. н. **ЛЮБОВ СТРУГАНЕЦЬ** завідувач кафедри української мови та методики її викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна)

Проф., д. філол. н. **НАТАЛІЯ ПОПЛАВСЬКА** завідувач кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна)

Проф., д. філол. н. **ОКСАНА ПРОСЯНИК** Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (Україна)

Проф., д. філол. н. **ЯНУШ ДЕТКА** Інститут літературознавства і мовознавства Університету Яна Кохановського в Кельцах (Польща)

Проф., д. філол. н. **МАРЕК РУШКОВСЬКИЙ** Інститут літературознавства і мовознавства Університету Яна Кохановського в Кельцах (Польща)

Проф., д. філол. н. **ЕЛЕОНОРА ЛАССАН** Вільнюський Університет (Литва)

Проф., д. філол. н. **ОЛЕКСАНДР ГЛОТОВ** Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Т. Шевченка (Україна)

Проф., д. філол. н. **МИРОСЛАВ ЧАРКІЧ** Сербська академія наук і мистецтв (Сербія)

Проф., д. політ. н. **РИШАРД СТЕФАНСЬКИЙ** Університет Яна Кохановського в Кельцах (Польща)

К. філол. н. **НАТАЛІЯ ЛОБАС** асистент кафедри загального мовознавства та слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна)

Рецензенти

Проф., д. філол. н. **ПРИНА РОЛЯК** (Університет Яна Кохановського в Кельцах, Польща)

Проф., д. філол. н. **МАРТИНА КРУЛЬ-КУМОР** (Університет Яна Кохановського в Кельцах, Польща)

Проф., д. філол. н. **ОКСАНА ПРОСЯНИК** (Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна)

Проф., д. філол. н. **ВОЛКОВИНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР** Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (Україна)

Міжнародне видання.

Друкується за рішенням ученої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Входить до наукометричної бази Index Copernicus.

Редакція не завжди поділяє погляди авторів. Матеріали друкуються мовою оригіналу

ЗМІСТ

Луїза ОЛЯНДЕР ДИСКУРС ПЕТРА СОРОКИ В РОМАНІ «СИМФОНІЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО ЛІСУ: ЛІРИЧНА ТРИЛОГІЯ» (2015) ЯК ГОЛОС РОЗУМУ І СЕРЦЯ 5	5
Лариса СЕМЕНЮК ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОЗАЦТВА ПИСЬМЕННИКАМИ «КАТОЛИЦЬКОЇ РУСИ» ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ ТА РАННЬОГО БАРОКО20	20
Władysław GORODETSKI POSTAĆ JEZUSA W TEKŚCIE APOKALIPSY: SEMANTYCZNA ANALIZA TEKSTOWA (na materiale polskich tłumaczeń różnych konfesji) 31	31
Ольга БЛАШКІВ, Наталія ЛІЩИНСЬКА ПОЛІТИЧНІ НОВИНИ В УКРАЇНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ЦИФРОВИХ МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ САЙТІВ ТСН ТА CNN) 41	41
Ірина НЕЧИТАЙЛО МЕТЕОНІМИ В СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНІЙ СИСТЕМІ ПРАСЛОВ'ЯНСЬКИХ ЕКСКЛЮЗИВІВ 52	52
Anastassiya STARODUBTSEVA ETHNOCULTURAL AND RELIGIOUS IDENTITY OF RUSSIAN MUSLIMS: CURRENT STATE AND PROSPECTS.....60	60
Олександр ГЛОТОВ ДЖЕРЕЛА ТВОРЧОСТІ ЛЕОПОЛЬДА ФОН ЗАХЕР-МАЗОХА.....72	72
Marta LABASHCHUK CHINESE INTERNET MARRIAGE DISCOURSE.....79	79
Nazarii SLOBODIAN BESONDERHEITEN DES SAMMELNS VON VOLKSMATERIAL ÜBER DEUTSCHLAND UND DEUTSCHEN IN DER ZEIT DES ERSTEN UND ZWEITEN WELTKRIEGS 90	90
Мирослава КРИСЬКІВ ПІДГОТОВКА ДО НАПИСАННЯ ТВОРЧОГО ПЕРЕКАЗУ, ЙОГО АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ.....99	99

ДИСКУРС ПЕТРА СОРОКИ В РОМАНІ «СИМФОНІЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО ЛІСУ: ЛІРИЧНА ТРИЛОГІЯ» (2015) ЯК ГОЛОС РОЗУМУ І СЕРЦЯ

Луїза ОЛЯНДЕР

доктор філологічних наук,
професор Волинського національного університету, Луцьк (УКРАЇНА)
e-mail: Oliander.Luiza@eenu.edu.ua
УДК 821.161.2.09
<https://orcid.org/0000-0001-8744-4568>

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.01

АНОТАЦІЯ

У статті через поетику охарактеризовано дискурс роману П. Сороки «Симфонія Петриківського лісу» (2015), який розглянуто у контексті всієї творчості письменника, встановлено діалогічні відносини між сороківським текстом і текстами інших письменників, таких, як А. Блок, Л. Костенко, М. Коцюбинський, М. Некрасов, М Рильський, Л. Леонов, Б. Лесьмян, Б. Пастернак та ін., а також із текстами інших мистецтв, зокрема живописними полотнами А. Куїнджі, Кала Гаджума, молоді мисткині К. Тимофійової ін. Проаналізовано прийоми створення симфонічної музики словом, визначено її функції у художній системі твору, розкрито майстерність П. Сороки-пейзажиста.

Ключові слова: Бог, Всесвіт, діалог, дискурс, контекст, музика оповідач, симфонія, пейзаж, трансцендентний світ.

The discourse of P. Sorok's novel «Symphony of Petrykivsky Forest» (2015) is characterized in this article, it is considered in the context of all the writer's works, establishes dialogic relations between Soroka's text and the texts of other writers are examined, such as A. Blok, L. Kostenko, M Kotsiubynskyi, M. Nekrasov, M. Rylskyi, L. Leonov, B. Lesmian, B. Pasternak and others, as well as with texts of other arts, in particular paintings by A. Kuindzhi, Kal Gajoum, and the young artist K. Timofeyova. The methods of creating symphonic music in words are analyzed, its functions in the literary system of the work are determined, the skills of P. Soroka as landscape painter are revealed.

Key words: God, Universe, dialogue, discourse, context, music narrator, symphony, landscape, transcendent world.

*Нет, весь я не умру – душа в заветной лире
Мой прах переживет и тленья убежит....
Александр Пушкин. Памятник.*

*Ні, я жива, я буду вічно жити!
Я в серці маю те, що не вмирає!
Леся Українка. Лісова пісня*

Філософія «Лісових денників» зводиться фактично двох положень: безмежної радості людського багатобарвного бачення Божественної світобудови... і нестриманого прагнення людини... заглянути за межі видимого світу – в Божественний вимір.

Сергій Ткаченко. Світ як веселка, або без «Лісових денників» Петра Сороки «Симфонії Петриківського лісу» не існує.

Видатний український письменник Петро Іванович Сорока (06. I. 1956 – 05. VI. 2018) завершив свій земний шлях, а тому його доробок постав цілісним гіпертекстом. І хоча творчості П. Сороки властива багата різноманітна тематика – про це свідчать уже *заголовки / претексти* його книг¹ – всі його глибокі та щирі тексти просякнуті наскрізною ідеєю: жагою

5 Studia methodologica, ISSN 2304-1222, No. 52. 2021

пізнати не лише людину, сенс її буття та земне життя у всій його повноті, а й дізнатися, чи є воно після смерті? І якщо є, то що чекає в ньому людину? І тепер настав час осмислення не тільки того чи іншого твору письменника, а й художньо-філософської та художньо-естетичної цінності всього його доробку. Завдання це складне і різноаспектне, тому доцільно зосереджуватися на окремих ракурсах, що з часом складе цілісну картину. Одним із них є проблема індивідуального художньо-релігійно-філософського дискурсу П. Сороки.

А тому мета статті полягає в тому, щоб через поетику охарактеризувати дискурс роману П. Сороки «Симфонія Петриківського лісу» (2015) як голос розуму і серця, взявши його текст у контексті всієї творчості письменника. .

Для досягнення мети доцільно виходити з теоретичного положення М. Бахтіна, який, визначаючи дискурс як висловлювання, наголошував на його діалогічності:

«Целое высказывание, – пише М. Бахтін, – это уже не единица языка (и не единица “речевого потока” или “речевой цепи”), а единица р е ч е в о г о о б щ е н и я, имеющая не значение, а с м ы с л (т. е. целостный смысл, имеющий отношение к ценности – к истине, красоте и т. п. – требующий о т в е т н о г о понимания, включающего в себя оценку). Ответное понимание речевого целого всегда носит диалогический характер» [2 , с. 337].

Бахтінське визначення дискурсу слугує підґрунтям до всебічного осягнення, розуміння і глибокого усвідомлення діалогізму «Симфонії Петриківського лісу», вважаючи його за головну смислотворчу функцію. А щирість оповідача, що водночас є і героєм роману, і реальною постаттю – тобто *alter ego* Я-автора, – та притаманна йому сповідальність – активізує роздуми реципієнта, налаштовуючи його на сомисліє і діалог. Проте продуктивність думок письменника проявиться ясніше і яскравіше, якщо мати на увазі такі тексти П. Сороки, як «Духовний рубаят» [12] «Знак серця: денники 2008 року» [13], «Натщесерце: денники 2009 року» [14], «Пам'яті навперейми» [15], та ін.

Це відбувається тому що ліро – релігійно-філософська трилогія «Симфонія Петриківського лісу», де цілісно охоплюється реальний земний світ із намаганням проникнути до таїни світу трансцендентного, на нашу думку, посідає центральне місце у взятій за єдиний гіпертекст творчості письменника, бо саме в ній сконцентовано його основну мету – художньо-філософськи – и насамперед релігійно – пізнати, осягнути призначення, зокрема, окремої людини. Звісно, П. Сорока, замислившись над питанням позаземного існування людини, розумів, що в це можна релігійно вірити, можна не вірити, можна, нарешті, припускати і те, і те. Він же особисто прагнув художнім словом охопити все це разом – у *гармонійному єднанні*: «Я напишу щось вічне і велике» [16, с. 7]. І хоча в цьому рядку вірша йдеться про рішучість наміру: «напишу...», письменник – тут можна стверджувати двояко: *лише* або *вже* – впритул наблизився до своєї мети, коли зауважував:

Я тільки зазирнув у таїну,
Що не підвладна логіці та слову,
Коли я мудрість лісу осягну,

То зрозумію всю світобудову.
Усі закони –
Горні та земні, –
Всі сокровенні істини глибокі.
Й відкриється гармонія мені,
Чи іншими словами – мир і спокій. [16, с. 210].

У цьому вірші було закладено те, що потребувало складну за своїми смислотворчими функціями дворівневу структуру: перший рівень, який складається з численних фрагментів – віршів у прозі, – і містить у собі частину першу («Лісничівка») та другу («І. Апокрифи ліщини», «ІІ. Зимові райдуги»), презентує розкриті «перші таємниці»; другий, віршований рівень – релігійно-філософське осмислення всього того, що пройшло через душу і серце автора-наратора. Проте органічність цієї структури забезпечено музикальними властивостями тексту².

Ось чому і з'явився в назві роману образ-метафора *симфонія*, образ, який втілює в собі, говорячи словами Аристотеля, *гармонію сфер*, *гармонію* (ἀρμονία), породжену рухом світил. Цей рух і відтворює гармонійну музику сфер:

«Движение [светил], – писал Аристотель, – рождает гармонию (ἀρμονίαν), поскольку возникающие при этом [движении] звучания благозвучны (σύνφωνοι ψόφοι) <...> скорости [светил], рассчитанные в зависимости от расстояний [между ними], выражаются числовыми отношениями консонансов (τοὺς τῶν συμφωνῶν λόγους)» [1].

Жанр симфонії завдяки своїм властивостям відтворює вказане явище вже на всіх рівнях структури, а це у свою чергу є передумовою того, що він у музичної творчості дорівнюється роману-епопеї. Ось чому твір П. Сороки закономірно визначається романом, точніше його ексклюзивним жанровим підвидом – *романом-симфонією*.

Варто наголосити, що одна з багатьох смислотворчих функцій цього заголовку полягає в тому, щоб спрямувати увагу реципієнта на домінуючу роль звука в системі *зображально-виражальних* засобів у творі, щоб він, усвідомивши специфіку звукоутворення, зміг би зрозуміти і пояснити лісовий пейзаж як глибинний образ Всесвіту. І це є однією з головних причин для того, щоб розпочинати аналіз роману «Симфонія Петриківського лісу» із заголовку, бо він є формо- і смислотворчим чинником: саме від нього, за В. Виноградовим, відштовхується перша, ключова фраза тексту, з чого в подальшому і розкривається тема; водночас зауважимо, що у заголовку, як у кодї, сконцентровано і весь зміст твору, що має – наче рулон – розгорнутися у тексті. Роман-симфонія П. Сороки підтверджує справедливість думки ученого і тим, що саме слово *симфонія* вже звучить мелодійно, а перша фраза роману розвиває цю мелодію: «Я мову лісу вивчити хотів...», мелодію, яка далі буде наростати і розширюватися безмежно.

І хоча це є *очевидним*, все ж такі в дискурсі письменника слово *симфонія* постає загадковим і викликає запитання: чому воно тут? А це, за думкою М. Храпченко, уже є

функціональною ознакою стилю, способом зацікавлення реципієнта, що спонукає його читати далі.

Отже (*полі*)функціональність сороківського заголовку не викликає сумніву і потребує детального розгляду.

Як визначено у СУМ, «*симфонія, і, 1.* Великий музичний твір для оркестру з однієї або кількох частин, що відрізняються характером музики й темпом. <...> 2. Гармонійно сполучення різноманітних звуків, кольорів, тонів і т. ін.» [11, с. 178].

Відомо і те, що класична симфонія, яка створена композиторами віденської класичної школи, насамперед Францем Йозефом Гайдном (1732 – 1809) і Вольфгангом Амадеєм Моцартом (1756 – 1791), складається як правило з чотирьох частин, написаних в сонатній циклічній формі. У Л. ван Бетховена з’являється фортепіанне тріо. А *сонатно-симфонічний цикл*, тобто циклічна музикальна форма різножанрових творів, зокрема до жанру симфонії, де хоча б одна з частин має бути викладена в сонатній формі, що відрізняється великою значимістю змісту, єдністю лінії розвитку та більшою упорядкованістю побудови циклу. І якщо подивитися на структуру роману-симфонії П. Сороки, то неважко помітити, що письменник майстерно співвідносить венеціанську симфонію, яка до композитора бароко Алессандро Скарлатті (1660–1725) складалась із двох частин, з віденською класичною школою, що позначилося на специфіці структури сороківського роману-симфонії, яка звичайно має три частин, але частини друга і третя поділяються ще на дві частини.

Музикальність структури роману «Симфонія Петриківського лісу» акцентується сповідальним віршем-епіграфом³, де Ліс не промовляє оповідачу, що прагне вивчити лісову мову – він йому співає.

*Я мову лісу вивчити хотів,
Я брав уроки в білки і синиці,
Та тільки із перебігом років
Мені відкрились перші таємниці.
Я поселився в нетрях,
  де Яга,
Де все на світі знає мудра тиша,
Де так природно й лагідно ляга
Зелений шум на партитуру вірша.
Позбутися душа суєтних пут,
Поцезло все мізерне і дволике.
І шепче дуб мені, що тільки тут
Я напишу щось вічне і велике [16, с. 7].*

А пісня Лісу ллється плавно, вільно на фоні *зеленого шуму* і «*лагідно ляга... на партитуру вірша*». І вже самою цією мелодією складається уявлення про те, що *Ліс* не лише втягується у *Всесвіт*, а й *Всесвіт* впливається в нього. Іншими словами, *Ліс* – невід’ємна частина *Всесвіту* і водночас він і є *Всесвіт*, його метаморфоза, що заворожує. І «*тільки із перебігом років*» *Ліс-Всесвіт* «*відкриє перші свої таємниці*», які постануть наближено до *світломузики*. Найяскравіше це проявляється в мініатюрі «Графіка Пана Бога»:

«Стоять теплі світлі ночі – “видно, хоч голки збирай”⁴. І це при тому, що небо заслане хмарами, зірок та місяця не видно, але підсвічують ту напівпрозору повсть хмар, і вона сяє, як неонова. Цей відблиск падає на траву, і ніжне матове світло розливається знаобіч. У цьому світлі змішані різні барви – жовті, сині, голубі... Все набирає незвичних відтінків і нагадує графіку неземного майстра: застигли, припишкли кущі, лапи папороті, що вигойдують струм, хитливі тіні сосен» [16, с. 123].

Зображена П. Сорокою картина, що візуально є не менш майстерно виконаною словом, ніж фарбами, разом з полотнами А. Куїнджі – “Українська ніч” (1876) та “Місячна ніч на Дніпрі” (1880)⁵ – складає уявлення про різноманіття нічного українського пейзажу. Обоє митців-живописців ріднить те, що в їхніх картинах постає яскраво світло і світяться кольори. Але водночас все це: і кольори, і світло, і інші реалії – мелодійно звучить³. Музика, що виникає, передається багатьма способами. І один з них – різноманітна довгота і висота звука. Яскравим доказом цього може слугувати, наприклад, організація музикального звучання у фразі: «...відблиск падає на траву, і ніжне матове світло розлива-а-а-ється знаобіч» – потрібний ефект досягається хвилеподібним звучанням голосних: спочатку воно злегка коливається, але поступово набирає сили й у слові *розливається*, міцно злетівши в гору, досягаючи свого апогею, вільно шириться у просторі і – раптом(!) спадає вниз зі словом *знаобіч*.

Симфонія лісу складна, вона містить у собі багато симфоній-партій – наймогутніші з них звучать в мініатюрах «Симфонія шлюбних співів» [16, с. 77–78], «Дощі та музика» [16, с. 78], «Комашиний Армагедон» [16, с. 79], «Музика очищення» [16, с. 102], «Душа синички» [16, с. 107] та ін. – і все разом зливаються у могутню «Симфонію лісу»:

«Спершу сіявся тихий дрібний і майже не чутний дощ, що під ним не здригався жоден листочок, але поступово він дужчав, набирав сили й листки почали прогинатися, як клавіші великого органа, – і знов зазвучала натхненна й потужна музика. Симфонія лісу» [16, с. 111].

Завдяки прийому градації П. Сорока досягає потрібного ефекту: за рядками тексту чується, як наростає звук дощу: він – спочатку тихесенький – поступово дужчає, набирає сили – і ось нарешті вільно і могутньо лунає розлога, безмежна мелодія. І за всім цим виникає почуття духовного вивільнення.

Потрібний результат досягається не лише ритміко-інтонаційною побудовою вірша. Великою силою виразності під пером П. Сороки набуває фонетичне звучання лексичного шару, до якого насамперед належать такі слова, як *тиша* з його звуком *ш*.

Контекстуальним синонімом тиші є не просто спокій, а спокій душі, яка нарешті звільнилася від тягот суєтного життя. Тиша, входячи до тексту своїм контекстуальним синонімом *безОмінь*, зображена П. Сорокою у всьому багатстві своїх смислів.

Тиша трактується в тексті як ключове поняття, як *становий хребет*, як *серцевина* поступово. Але й у лісі все відбувається теж десь у кромішній темряві, в непрохідній «глушині», що «нагадує інший світ» з його власними законами:

«Де крони дерев майже не пропускають світла...виброджують тиша, спокій і благодатна умиротвореність, що саме звідси вони розпросторюються на весь ліс» [16, с. 17].

Виразна візуальна картина тиші і суцільного спокою постає на фоні звукового попередження, начебто хтось приклав палець до рота: «с – с – ш – с – с – с – с – с – с...»

Але водночас «тиша» в романі «Симфонія Петриківського лісу» не перебуває у беззвучності, навпаки її мовчання має надзвичайно багато звукових відтінків.

Відомо, що А. Блок, теж, відтворюючи музичний образ тиші в емоційно напруженому вірші «Смычок запел. И облак душный...» як безутішність, писав:

Не соловей – то скрипка пела,
Когда ж оборвалась струна,
Кругом рыдала и звенела,
Как в вешней роще, тишина.

[3, с. 289]

На відміну від російського поета, у П. Сороки не має тиші страждань. І хоча в нього воно не ридає, проте теж звинить, тільки зовсім інакше: різноманітно, умиротворено і життєрадісно. Можна стверджувати, що не менш обдарований ніж А. Блок, внутрішнім слухом до «світової музики», яким, говорячи словами російського поета, «володіє лише істинний митець», П. Сорока, слово якого наповнено звукосмислом, створив образ іншої, лагідної тиші, розвиваючи тим самим традицію української поезії, що знайшла своє втілення, зокрема, у прозі О. Кобилянської, М. Коцюбинського, віршах М Рильського, В. Сосюри та багатьох ін.

Лісова тиша (безгомінь) спочатку турботливо зустрічає людину, і тільки згодом вона розкривається багатогранно, цілюще впливаючи на неї:

«Лагідним спокоєм, – пише П.Сорока, – оповивала душу сутемніюча безгомінь лісу» [16., с. 3].

Тиша впливає на людське почуття насамперед своєю всеохоплюючою беззвучністю, розслабляючи нервову систему. І звукова організація фрагменту сприяє цьому тим, що двічі повторені фонети «ша – ша» сполучаються з багатомовжливими фонетами що – що – ще – що – шу...

«Млісна лісова безгомінь... Коли-не-коли задеркотить дятел, луна подвоїть ці звуки – и знову гусне, ніби віковічне тиша. Навіть не тиша, а щось неосяжно-щемке, безмежне, від чого відчуваєш безсмертну душу, як відчуваєш серце, що б'ється, і очі, що бачать...» [13., с. 10].

Дятел, що задеркотів, не тільки не порушає тишу, а навпаки своїми звуками певною мірою контрастно підкреслює її і робить тим самим більш відчутною.

Слугує відтворенню мінорного стану людської душі і забарвлення тиші у *вечірні* синьо-бузкові кольори, тому що вони є кольорами сутінок..

Специфіка відтворення образу безгоміння проявляється і в тому, що вона олюднена и показана як «знесилена тиша», «сумовита тиша». Проте незважаючи на це вона умиротворено впливає на психологічний стан людини:

«Чому так хвилює і манить ліс? Ти йдеш – і маленькі та великі дива відкриваються на кожному кроці.

Сумовита тиша, спокій і радість» [16, с. 28–29].

Благотворна дія тиші / безгоміння не є випадковістю. Хоча часом вона і може стати «знесиленою», проте завжди залишається *непереможною*

«Якась особлива глибока тиша стоїть у лісі, оповита непорушним спокоєм і лагідною благодаттю» [16, с. 93].

І ця її непереможність завжди залишається стійкою і непорушною: :

«І зранку струміє нездвиженна тиша» [16, с. 101].

І нарешті узагальнюючий, вже цілісний у різноманітності свого звучання образ безгоміння.

«Яка вона різна – ця лісова тиша. Передсвітанкова, полуденна, вечорова, нічна... Різні у них глибина і тембр звучання. У кожній своє наповнення, своя внутрішня напруга, нечутні вібрації – бриніння.

Тиша передосіння, тиша передзимова – очікування змін, сонна омлава, зажура і летаргія» [16, с. 105].

Проте характеристика тиші не обмежена впливом своєї музикальності лише на слух, вона впливає і на інші рецептори, зокрема оповідач відчуває «запах тиші» [13, с. 122].

Разом з тим безгоміння стає потребою для людини. І коли її не вистачає, то виникає «туга за тишею» [13, с.130–131]

«Як гостро відчувається в окутому морозом лісі, що саме дерева – проводники тиши. <...> Якщо взимку хтось і порушує цю вистояну тишу, то тільки випадково і заледь на якусь хвилину» [13, с. 145].

Але в результаті стає очевидним, що головна мета полягає не стільки у створенні образу тиші, скільки в розкритті змін у психологічному стані людини залежно від боротьби між тишею та шумом і громом, коли велике напруження змінюється раптом на спокій, що яскраво виражено на фонетичному рівні. Спочатку дисонансом : гр – зг – р, який згодом переходить у гармонічний стан: сОкОтА–лА–сА нЕпОрУшнА сИлА...

«Але в цій навалі грози вловлювалася якась неузгодженість – вона то наростала, то *стихала*, відчувалося, що вона швидко видохнеться. І справді, невдовзі прояснилося, зливний дощ знову перейшов у моросіння, а відтак перешурхотіло й воно, і вже до глибокої ночі, аж поки сон не здолав мене, сокоталася незрушна сила» [16, с. 39].

При цьому треба зауважити, що звук *У* виступає як охоронна сила.

Проте П. Сорока відзначає, що вплив цей тиші не є однозначним. Тиша часом викликає і мінорний стан людської душі. Відтворення його передається і через забарвлення тиші у вечірні *синьо-бузкові* кольори, які всі водночас тужливо впливають на нервовий стан завдяки голосним: *И – О –У– І...* Разом з кольоровою гамою в перегуках активізуються і приголосні, зокрема свистячі: *С –З*, а перед ними і після них шиплячі *приголосні: Ш –Ч – (С – С –З –) Ч – Ш*.

Так відтворюється об'ємний, стереофонічний образ тиші в природі і в душі.

Отже, все це ще раз свідчить про те, що для П. Сороки одним із основних інструментів створення відповідної мелодії стають музикальні властивості фонетики, які і акцентовано

назвою роману. Саме так у наведеному уривкові на звуковому рівні фонетично протистоять одне одному *тиша* і *грім*, коли приголосні *Ш* і *ГР*, вносячи в партитуру вірша міцні грозіві розкати, змінюються на лагідну мелодію, що виражає гармонійне існування людини з природою.

Аналізуючи текст роману «Симфонія Петриківського лісу» і привертаючи увагу до колористичної специфіки створеної живописної картини, варто враховувати те, що над всією її багатобарвністю домінує архетипний зелений колір, який, за думкою Анни Вежбицької, є універсальним досяжним людині взірцям (моделям) як вогонь, сонце, рослинний світ і небо, тому що ці моделі складають точки референції в людський розмові про колір» [Див. детально: 4, с. 284]. Але особливо значима для розуміння поетики сороківського тексту набуває та частина положень польської дослідниці, де акцентується, що при кольоровій номінації концепти вогню, сонця, неба і рослинності функціонують як когнітивні зачіпки» [Див. : 4, с. 284]

Колір, який має символічне значення, теж звучить, але приглушено у словосполученні «зелений шум» [16, с. 14], яке асоціативно викликає в пам'яті інформованого читача звуковий перегук з віршем Миколи Некрасова: «Зелений шум» («Идет-гудет Зеленый Шум, / Зеленый Шум, весенний шум!»), що складає широкий обсяг картини: «Живу у зеленому шумі, в зелених пахощах, у зелених голосах птахів в звірів» [16, с. 14], «Вимисливість зеленого світу [16, с. 76], «У зеленій моїй голові...» [16, с. 118] тощо.

Але на відміну від пейзажу у живописі, наприклад «Пейзаж з людиною» молодій художниці Катерини Тимофійової (м. Дніпро), в якому активна людина стає його частиною, у пейзажі П. Сороки складається інакше: активний пейзаж поглинає людину і, збагачуючи, перетворює її⁵:

«Живу в зеленому шумі, в зелених пахощах, у зелених голосах птахів і звірів. Куди не глянеш – одна зелень, тож і сни та незбулі мрії у мене зелені, й здається, що в цьому зеленому царстві навіть душа стає зелена-зелена» [16, с. 14].

У контексті, що склався з словосполучення «стає зелена-зелена» означає не *позеленіння*, що свідчить про роботу смерті, процес розпаду того, що було життям, як про це йдеться, наприклад, у скорботних думках Богдана Хмельницького, який не може остаточно повірити в те, що його кохана жінка покарана на горло:

«Уважаються ворота.

От буває ж,

Ухопилося голові і не відпуска.

І зелена, зелена, зелена

На воротах бовтається пані Гелена.

Пані Гелена, жона гетьманська.

Та світ же білий мені похмарівся!

ОХ, ТИМОФІЮ, СИНКУ ТИМОШЕ!

Ти не повісив її, ти, може,

так тільки, задумав, завдав до льоху? [6, с. 52]

У цьому фрагменті історичного роману Ліни Костенко тричі повторене слово *зелена* стало виразом з шекспірівською силою глибокої трагедії, що переживала Богданова душа.

П. Сорока, вживаючи словосполучення «*стає зелена-зелена*», говорить про весняне озеленіння, що означає оновлення і природи, і душі, активізації всіх духовних і фізичних сил, спрямованих на *життєдіяльність*, на творчість. У романі «Симфонія Петриківського лісу» вираз *зелена-зелена* – це стан весни в людині, у душі якої відбувається очищення, а ліс для неї постає храмом⁶.

Суттєве у живописних пейзажах П. Сороки те, що, колір і звук переходить одне в одного, що не лише кольори звучать, а й голоси мають забарвлення: у «зеленому шумі, у зелених голосах птахів».

При цьому доцільно зазначити, що шум у художній системі цього роману виконує як допоміжну функцію., так і. головну.

Своєрідним фоном шум слугує разом у двох картинах– у картині живописного пейзажу і картині музикальній.

Так, романний наратив починаються з фрази: «Повечоріло, коли добрів до лісничівки, від-*тю*-кавши добрий десяток кілометрів...», у якій за позначеним курсивом слову чується, що десь співає пташка: *тю, тю, тю.* .

Іноді звуки підкреслюють тишу – *безгомінь* лісу: «На всьому, – пише П. Сорока, – лежала дремна оспалість. Лагідним спокоєм оповила душу сутемніюча *безгомінь* лісу. Тільки десь далеко перегукували іволги» [13, с. 7].

Музикальні і візуальні образи у своїй взаємодії постають у якійсь гармонійній нероздільності самого стану природи і людини. Ось одна з таких картин:

«Уже десь о сьомій запали сутінки. І тиша стояла така, як наприкінці світу.

Ніби зупинилися земля. Холодно, незатишно. Відчуття туги ще більше підсилив нерозв'язний туман, що виблудив з глибших нетрів і плавом плив по землі. Янчала душа.

Аж наступного ранку мросінь розвіявся, знову в лісі зазвучала музика і відчув, що ми тому й любимо красу ясного дня, бо маємо її з чим порівняти, і все красиве тому й хвилює, що іноді губиться в полоні сірості... » [16, с. 67].

У цьому фрагменті увагу на собі зосереджують два контрастних стана: *Янчала душа – знову ... зазвучала музика.* І тут П. Сорока виступає тонким психологом. Річ у тім, що ця душевна туга в його тексті підсилюється тим відчуттям страху, який був пережитий колись раніше. У тесті про це нагадує, наприклад, така подія: «...в глибині лісу на вітровищі *протяжно завиває* вовк-харпак. Це *тужливе нічне виття* наганяє якийсь містичний неспокій...» [16, с. 60]. Звичайно, згодом пережитий страх так глибоко западає у підсвідомість,

що здається, що він забувся назавжди. Насправді, страх буде так чи інакше нагадувати про себе якимсь невиразним смутком, ячанням душі. І можна стверджувати, щось подібно відбувається в кожній людині, коли душа її раптом занепадає, а згодом – іноді раптом! – визволяється від пережитого страху. Так відбувається і в природі. Письменник П. Сорока тонко підмітив це, наголошуючи, що нарешті звук починає господарювати, «звучить, як музика, як гімн життю, як симфонія вічності» [16, с. 60]. Щоб продемонструвати це ще і ще, П. Сорока, бездоганно володіючи мистецтвом звуконаслідування, майстерно імітує гармонійний пташиний спів:

«“Фіу-фіу... люлі-люлі” – виводить вивільга.

“Зінь-зі-вер, зінь-зі-вер”, – намагається підспівувати їй синичка » [16, с. 22]

І раптом! – це кризовий хронотоп – в гармонію співу вторгається:

«...ніби іржаве “к-ра-а-а” [16, с. 105]: іу – іу – люлі-люлі – к-ра-а-а..

Гармонія рушиться, проте не навечно. Минує певний проміжок часу, хаос буде повалено і настане гармонійне свято.

Цей живописний фрагмент вступає у діалог⁶ із широким контекстом творів класичної музики. Насамперед мимовільно згадуються непереврені імітації співу птахів у Людвіга ван Бетховена, зокрема, у його Шостій, «Пасторальній» симфонії, у другій дії опери Ріхарда Вагнера «Зігфрід» («Siegfried»), насамперед в епізоді, коли Зігфрід у лісі закохано насолоджується співом птахів, а також «Спів птиць» («Пение птиц») з опери М. Римського-Корсакова «Снігуронька» («Снегурочка») та ін. До учасників такого діалогу можна долучити такі твори, як «Ранок», «Весною» Э. Гріга, «Пташник» із сюїти «Карнавал тварин» (*Le carnaval des animaux*) К. Сен-Санса, написану у стилі рококо «Зозулю» Л. Дакена і «Перегук птахів» Ж. Рамо та ін. Іншими словами, П. Сорока вступає у широкий музикальний контекст зі своїм голосом, а це вже окрема тема дослідження. Проте необхідно акцентувати, що у П. Сороки музика, яка виступає дієвою постаттю і характеризується різнобічно. Насамперед, це музика очищення [16, с. 102], це «...настрій лісу» [16, с. 103] і «..голоси дерев» [16, с. 190]. І мелодія лісу глибоко проникає в серце, бо вона – «музика щемлива» [16, с. 231].

Письменник майстерно передає гармонію звука і кольорів. Можна говорити, що в слові П. Сорока прагне досягти того, щоб з'єдналися музика, колір, запах, архітектура, але не у статиці – у незупинному русі, коли звук, колір та світло, не втрачаючи свого виразу, виступають у взаємодії з іншими не лише із вербальними, а й невербальними способами створення картини.

Проте над всім панує світло, його взагалі багато у творчості письменника, але в романі «Симфонія Петриківського лісу» відіграє панівну смислотворчу роль.

Разом із звуком, взаємодіючи з ним, *світло*, у П. Сороки, як у лівійського живописця Кала Гаджума [5], стає не лише найголовнішим смислотворчим образом. Воно проявляється П. Сорокою у всій його багатогранності у множині відтінків.

Проте – і це важливо акцентувати – світло у П. Сороки, яке в домінуванні майже не поступається звуку, якимсь чином теж викликає яскраві музикальні образи. А це свідчить про те, що зміст роману «Симфонія Петриківського лісу» може бути досягнуто тільки тоді, коли всі візуальні, звукові та інші образи будуть осмислені в їхній взаємозв'язку і взаємодії. ...

Адже не випадково і теоретики літератури, і мистецтвознавці, і театральні діячі відмічають, що, говорячи словами відомої актриси Катерини Тарасової, «через колір, звук і запах письменник викликає у читача потрібні асоціації, змушує гостро відчувати і уявляти те, що відбувається».

У П. Сороки різноманітні характеристики *світла* озвучені фонетично. Але це вже не є звуконаслідуванням. Тепер все визначається тональністю, довготою та силою голосних: «світло» [16, с. 10, 95, 223], «тихе світло» [16, с. 99], «світло м'яке та ніжне» [16, с. 10], «світло золоте» [16, с. 269], «світло знаменно» [16, с. 271], «зелене світло» [16, с. 13], «матове світло» [16, с. 13], «світло дивної журби» [16, с. 289], «світло денне» [16, с. 393].

Іноді письменник, підкреслюючи його безмірний *простір*, захоплено вигукував: «...*стільки світла*» [16, с. 11], і прикрашав ним все, що бачило око:

«світна іскрень» [16, с. 11], «світлий ліс» [16, с. 200], «*світлотіні*» [16, с. 279].

Так з тіні поставало само «сяйво» [16, с. 95, 291, 298], «сяйво смолоскипа» [16, с. 220], «золотим сяйвом... » [16, с. 29], «сяєво руде» [16, с. 229], «безсмертне сяйво» [16, с. 268], перетворюючись в епітет: «сяйлива заметіль» [16, с. 236], «хмари... сяйливо-білі» [16, с. 128].

Водночас *світло* починає означати дію: «вода світиться... дихає» [16, с. 20], «світить багаттям» [16, с. 221], «світло пригасає» [16, с. 28].

Нарешті текст збагачується не контекстуально-синонімічними словосполученнями: «засвітилося синявою», «заграло сонячними іскрами » [16, с. 20].

Але треба наголосити, що П. Сорокою різноманітно зображено усе навколо – і ліс, і грозу, і пташиний та рослинний світи.

Привертає увагу в романі і організація наповненого музикою часопростору. У лісі герой-оповідач перебуває в обмеженому просторі: простір лісу замкнено деревами; а простір життя – це мала лісничівка, яка відіграє величезну роль .

«Лісничівка, – визнається оповідач, – для мене не просто місце мого душевного спокою. І радісної творчої праці, – це моя земля обітована, мій едем, де все набирає мудрої доцільності й особливої значущості. Мабуть, таке місце приготовлено для кожної людини, та не кожному таланить віднайти його...» [16, с. 33].

Здається склалася парадоксальна ситуація: обмеженість простору забезпечує герою безмежну свободу: думка просякає в глибини життя. Проте ця обмеженість простору це *кажимість*, тому що в лісі відсутня одноманітність. Ліс не лише щохвилини новий:

«Усе, що відбувається в лісі – подія, все набирає особливої ваги, навіть звичне.

Співають птахи – диво.

Їжак перекабуляє стрічку стежку – щось стрепенеться в душі.

Шпак п'є росу – очей не одвести» [16, с. 14].

І все ж такі бувають моменти, коли виникає туга по просторовій безмежності:

«Око вимагає простору, тому хоча б раз на кілька днів намагався вийти з лісу на виглянсувані луки, в осончені поля. Там, де лінія горизонту зливається з небом. І кожного дня бодай на годинку лягаю горілиць на березі чи на галявині під лісничівкою, щоб очі й душа напилися неба» [16, с. 33].

Так, пропускаючи все через душу П. Сорока створює повний і об'єктивний образ лісу.

Але ліс усвідомлюється письменником як велика книга: ліс, його вікові дерева є тим, що знає таїни самого *Буття*. З цього розуміння починається процес занурення в нього думками і почуттями, процес пізнання і осмислення всього сушого. І перед ліричним героєм простерлася та довга дорога, яка і закликає, і дозволяє виконувати завіт Сенеки: «Іди до себе», розкриваючи і осмислюючи те, як оновив ліс саму душу. От об'єктивного образ лісу П. Сорока здійснює образ душі на шляху оновлення, чому і присвячується книга «Кора» – це третя частина роману «Симфонія Петриківського лісу» – яка може існувати окремим завершеним твором, що володіє стрункою конструкцією: стрижнем якої, її кісткою є «Слово» (саме так називається вірш, що відкриває книгу), і Слово це є Бог: «І в суєті невискнілих тривог / Я зрозумів, яке це слово – Бог» [, с. 195]. А завершується книга «Кора» віршем с висловленим бажанням ліричного героя «відлетіти тільки восени», «Залишивши денник на столі / І в останнім реченні три крапки...» [16, с. 304]. Не важко помітити, що згадані вірші обрамлюють усе його життя, головним сенсом котрого було намагання «вивчити мову лісу», а це в контексті твору означало осягнути мову безмежного Всесвіту. Ліричному герою багато вдалося зробити, але це багатство виявилось лише мізерною часткою того, що таїв у собі Божий Світ, який і є головним героєм цього вірша. Але це все є темою для окремої статті.

А уже і представлений розгляд дає підстави наголосити на найсуттєвіших особливостях дискурсу в романі «Симфонія Петриківського лісу». Насамперед вражає майстерність художника-пейзажиста – поєднувати те, що, здавалось би, поєднати неможливо, – мікро- і макроракурси, мікро- і макропростори, та завдяки синтезу мистецтв створювати образ неосяжного *Всесвіту*, не обминаючи найдрібніших деталей. У живописній картині П. Сороки *Всесвіт* не лише в лісі, а й *зозулях*, які «*кують вічне життя*» душі [16, с. 59], *зграйці шпаків* [16, с. 59], *комахах-жуках* [16, с. 80] і навіть у *промені*, що є «*ніби посланцем з іншого світу*» [16, с.84].

Говорячи про майстерність П. Сороки-пейзажиста, не можна оминати його особливе ставлення до лісу, що ніколи не постає лише «*натурою*», об'єктом для живопису. Ліс для

письменника – жива, і діюча істота, це суб'єкт, що «мислить», має волю, свій характер і діє як незалежна особистість: «Ліс закінчився положистим схилом...» [16, с. 35], «Ліс завжди одухотворений» [16, с. 43], «Ліс не відпускає мене» [16, с. 68], «Ліс живе самодостатнім і повнокровним життям, він заглиблений у себе і весь у собі» [16, с. 61] і т. д. Навіть ці прикладі переконують, що П. Сорока користується не звичайним прийомом олюднення: ліричний герой роману бачить у лісі особистість, друга-співрозмовника і відповідно спілкується з ним. Більш того, ліс створює для нього такий *спокій*, що спонукає до розмислів, надихає на творчу працю та наближає до Бога.

Мій світлий лісе⁵,
Споконвічна Русь.

Де дух мій і страждає,
й розкошує.

Я вголос тут молюся – і боюсь,
Що Бог мене покинув і не чує.

Якби знаття.
Якби таке чуття,

Як мають вільхи або дикі вишні,
Бо, може, це з природою злиття
І є найвища єдність із Всевишнім?

[16, с. 200]

Ці щирі рядки вірша свідчать про таке злиття ліричного героя з лісом, голи досягається суголосья:

Небо – немов золоте лиття.
Пахне земля одвільгла.
– Господі, як я люблю життя!–
Співає хорально вільха.
Добре, коли відступає зима,
Вилонює день із туману.
Буду із нею співати і я
Божому світу осанну!

[16, с. 265],

Образ Бога – живописця⁷

Ось цим рядками аналізу перших двох частин доцільно завершити почату розмову про роман П. Сороки «Симфонія Петриківського лісу».

Примітки

¹Ось тільки деякі з них: Секрет довгожителів» (1988), «Горобці про літо мріють» (1989) «Я так люблю» (інтимна лірика, 1990), «Сповідь сатирика» (гумор і сатира, 1991), «Крона роду» (1994), «Чернігівська Січ» (1998), «Сповідь сльозою» (2000), «Пам'яті напереді» (2001), «Душа при свічці» (2001), «Янгол у шибці вагону», «Маленькі секрети щастя і успіху» (2010), «Найкраще помирати в понеділок: денники 2001 р.» (2002) и денники: «Голос із притвору» (2004), «Застиглий вогонь» (2007), «Натщесерце: денники 2009 року» и др.

²Як указують спеціалісти, за останні десятиліття виріс і актуалізувався інтерес до музикальності слова (і ширше – багатьох явищ культури), про що детально йдеться, зокрема у канд. дисертації Ю. М. Опаріної «Музыка слова и слово в музыке поэзия А. Блока в произведениях отечественных композиторов» (М., 2014) [9]

³Вірш-епіграф, що відкриває розділ «Лісничівка і водночас увесь твір – «Я мову лісу вивчити хотів», – двічі виникає на сторінках роману «Симфонія Петриківського лісу». Другий раз він постає

майже на початку третій його частині – «Кора» [16, с. 199]. Проте це не є звичайним повтором, тому що в залежності від контексту актуалізуються різні рядки вірша: на початку книги акцентується радість пізнання світу: «Мені відкрились *перші* таємниці»; інакше в третій частині «Кора». І зміна акцентів відбувається тут завдяки тому, що цей вірш оточує передусім вірш «Слово» («І в суєті невискнілих тривоги / Я зрозумів, яке це слово – Бог») (курсив наш. – Л. О.) [16, с. 195]. Наступний за ним вірш «Рими існують, щоб нас карати...» свідчить про те, що зрозуміння з'явилося не випадково: «... заманулося раптом Богу / тобі шепнути безсмертний рядок...» [16, с. 196]. Далі йде вірш «Кора», де визначено: «Кора дерев – Господні письмена» [16, с. 197]. Цей факт уточнюється віршем «Так пишу, як Бог поклав на душу» [16, с. 198]. Взятє все разом обґрунтовує завершальний рядок двічі цитованого вірша: «Я напишу щось вічне і велике». І нарешті – осяяння як прозріння у вірші «Мій світлий ліс»: «... може, це з природою злиття / І є найвища єдність із Всевишнім?» [13, с. 196]. Очевидно, що тут сама структура цього фрагменту сприяє висвітленню Божественної волі, яке і надала поетові віру у спроможність виконати своє високе призначення.

⁴Музикальна цитата української пісні «Ніч яка місячна», яка зараз часто сприймається як народна, але відомо, що її слова належать М. Старицькому, а музика М. Лисенкові. Згодом до написання музики до слів М. Старицького долучилися А. Волощенко та В. Овчинников.

⁵Картина Архипа Куїнджі «Місячна ніч на Дніпрі» асоціативно визиває в пам'яті сучасного глядача музикальні асоціації з стародавніми та новітніми піснями, з такими, наприклад, як народна пісня «Де Дніпро наш котить хвилі рве стрімкі пороги», *«Рече та стогне Дніпр широкий»*, муз. Данила Крижанівського (1856–1894), сл. Тараса Шевченка (1814–1861), «Ой, Дніпро, Дніпро», муз. Марка Фрадкіна (1914–1990), сл. Долматовського (1915–1994), «Ти течеш віки», слова Терень Масенко (1903–1970), муз. Платона Майбороди (1918–1989) та ін. А роман-симфонія П. Сороки нагадує народні пісні «Ой в лісі лісі, темному лісі», «Ой єсть в лісі калина», «Ой піду я в ліс по дрова», оперу Віталія Кирейко (1926–2016), «Лісова пісня», балет композитора М. Скорульського (1887 – 1950) «Лісова пісня», пісню «Ліс», сл. і муз. Ольги Гури та ін. Водночас «Симфонія Петриківського лісу» перебуває у діалозі з романом Л. Леонова «Лес», де, як слушно зазначає Т. Л. Рибальченко, «Музыка является частью звукового фона романного мира, воспринимаемого персонажами; элементом сюжета; восприятие музыкальных произведений выявляет духовный мир персонажей; выявляет соотношение природы, народной культуры, мировой культуры (романтической и барокко). Система звуковых символов создаёт авторскую модель мира, вводит новый семантический код для прочтения романских ситуаций в универсальном контексте» [10, с. 16]. І якщо музика в леонівському романі, за думкою Т. Л. Рибальченко, «созданная в иную эпоху, созвучна современности, выражает не временные а вечные противоречия бытия» [10, с. 20], то в романі-симфонії П. Сороки вона передає вічну гармонію Божого світу. Але те, що у Л. Леонова «музыкальный экфрасис переводит звуковые образы в визуальные», і те, що це властиво і для П. Сороки, зближає їхні позиції.

⁶П. Сорока був закоханий у ліс. Олюднений письменником, він постає зі сторінок роману в певному сенсі гостинний господар і учитель. У П. Сороки ліричний герой іде до мудрого лісу, котрий не обманув його очікувань:

...І ліс мене сприймав в зелені сіті,
Коли відкрилась істина проста,
Що вищої краси нема на світі,
Як ця земна мінлива красота.

[16, с. 239].

Б. Лесьмяна у вірші «Zielona godzina» («Зелена година») ліс «nasz i nie nasz!» («наш і не наш») [11, с. 23], то у П. Сороки він рідний, свій; він той, що мудро навчає, поступово відкриваючи не лише сокровенні власні таємниці, а й тайни самого *Буття* [17, 23–31].

7. Викликає інтерес проблема діалогу творів, тому що такі діалоги частіше виникають спонтанно. І нерідко сам письменник таких перегуків не передбачав. А це свідчить про те, що твори набувають своєрідної самостійності. У творах П. Сороки є такі активні моменти. Зокрема, у вірші «Бог зими вправляється в живописі...», що, як і решта інших, в структурі роману «Симфонії Петриківського лісу» є своєрідним віршем-розділом, виникає яскрава, експресивна, «надземна» живописна картина – «Сизий ліс у білому вогні». Проте люди байдужі до неї: «Ах, як жаль, ніхто за них не дякує» [16, с. 280]. І ось тут опонентом виступає вірш В. Маяковського «Послушайте!» виникає протилежна ситуація: ліричний герой не може жити без Божих полотен:

И, надрываясь
В метелях полуденной пыли,
врывается к богу
боится, что опоздал,
плачет,
целует ему жилистую руку,
просит, чтоб обязательно была звезда! – клянется –
не перенесет эту беззвездную муку!

[16. с. 73].

Ось цим рядками аналізу перших двох частин доцільно завершити почату розмову про роман П. Сороки «Симфонія Петриківського лісу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. О небе // Аристотель. Собр. соч.: В 4-х тт. М. : "Мысль", 1981. Т. 3. П.9.
2. Бахтин М. М. 1961 год. Заметки // Бахтин М. М. Собр. соч. Работы 1940–1960 гг. М.: Русские словари, 1996. Т. 5. С. 329–374.
3. Блок А. Стихотворения и поэмы. В 2-х тт. Ленинград: Сов. писатель. Малая серия. Изд. 3., 1961. Т. 2. 489 с.
4. Вежбицкая Анна. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1996. 416 с.
5. Гаджума Кал (Gajoum Kal) [Электронный ресурс] Режим доступа:
6. <https://kulturologia.ru/blogs/100216/28353/>
7. Костенко Л. В. Берестечко. Историчний роман. К. : Укр. Письменник, 1999. 157 с.
8. Маяковский В. Стихотворения. В 3-т. Ленинград: Сов. писатель. Малая серия. Изд. 3., 1955. Т. 1. 519 с.
9. Некрасов Н. А. Зеленый шум. // Некрасов Н. А. Полн. собр. соч. и писем в 15-ти тт. Худож. произвед. 1–10 тт. Л.: «Наука» – Ленинградское отделение, 1981. Т.2. Стихотворения 1855–1866 гг. С. 142. [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://russian-literature.org/tom/419877>
10. Опарина Ю. М. Музыка слова и слово в музыке: поэзия а. блока в произведениях отечественных композиторов [“Электронный ресурс] Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/muzyka-slova-i-slovo-v-muzyke-poeziya-a-bloka-v-proizvedeniyah-otechestvennyh-kompozitorov>
11. Рыбальченко Т. Л. Знаки музыки в романе Л. Леонова «Русский лес». Сибирский филологический журнал. 2014. № 4. С. 16–24.
12. Словник української мови (СУМ) В 10-т. К.: Наукова думка, 1970–1979. Т. IX. 1978. 916 с.
13. Сорока П. І. Духовний рубаят. Тернопіль : Тайн, 2017. 104 с.
14. Сорока П. І. Знак серця: денники 2008 року. Тернопіль : Астон, 2009. 248 с.
15. Сорока П. І. Натщесерце: денники. Тернопіль : Астон, 2009. 164 с.
16. Сорока П. І. Пам’яті наперейми. Тернопіль : Джура, 104 с.
17. Сорока П. І. Симфонія Петриківського лісу. Лірична трилогія. Львів : Априорі, 2016. 312 с.
18. Leśmian В. Poezje. Wapzawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1975. 418 s.

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОЗАЦТВА ПИСЬМЕННИКАМИ «КАТОЛИЦЬКОЇ РУСІ» ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ ТА РАНЬОГО БАРОКО

Лариса СЕМЕНЮК

Кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра української літератури,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк (УКРАЇНА)
e-mail: nediljalar@gmail.com

UDC: 821.124(477):04-1.09:[94(477)"1647/17":355(093.3)
<https://orcid.org/0000-0002-6619-9695>

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.02

ABSTRACT

The article focuses on the problem of the artistic interpretation of the Cossacks in the writings of the writers of "Catholic Rus" during the Ukrainian Renaissance and early Baroque. Theoretical generalizations are made on the material of the poetic works of Joseph Vereshchinsky, Symon Simonid, Martyn Pashkovsky, Ivan Dombrovsky, Bartolomey Zymorovich, Homa Yevlevich, which contains the first artistic interpretations of the Cossacks, including their genesis, way of life, defensive mission against external encroachments and glorification of Cossack virtues. The negative image of the Cossacks as a destructive force prone to fomenting civil conflict was created in Simon Pecalid's poem "On the Ostroh War under the Pjatka against the Nyzovi". In their works, the writers of "Catholic Rus" initiated an important vector of early-modern literary creativity - the Cossack Baroque, which became an expression of the ideology of the Cossack-Hetman state.

Keywords: Cossack myth, "Catholic Rus", Latin and Polish-language creativity, Renaissance, Baroque, Cossack Baroque.

W artykule skupiono uwagę na problemie artystycznej interpretacji kozaków w twórczości pisarzy "katolickiej Rusi" doby ukraińskiego Renesansu i wczesnego Baroku. Teoretyczne uogólnienia zrobiono na materiale poetyckiej twórczości Josepa Vereshchynsky, Simona Simonida, Martina Pashkovsky, Ivana Dombrovsky, Bartolomeya Zimorovicha, Homy Yevlevicha, co zawiera pierwsze artystyczne interpretacje kozaków, w szczególności jego genezy, sposobowi życia, obronnej misji przeciw zewnętrznym zamachom, gloryfikacji kozackich cnot. Negatywny obraz kozaków jak destruktywnej siły, skłonnej do rozpalania obywatelskich konfliktów, stworzono w poemacie Symona Simon Pecalida "O wojnie Ostrożkej pod Piętą przeciw Dołowym". Swoimi utworami pisarze "katolickiej Rusi" zaczęli ważny wektor wczesnie nowoczesnej literackiej twórczości - kozacki barok, co zostało wyrazicielem ideologii.

Kluczowe słowa: kozacki mit, "katolicka Ruś", Łacinska i polska twórczość, Renesans, Barok, kozacki barok.

У статті зосереджено увагу на проблемі художньої інтерпретації козацтва в творчості письменників «католицької Русі» доби українського Ренесансу та раннього Бароко. Теоретичні узагальнення зроблено на матеріалі поетичної творчості Йосипа Верещинського, Симона Симоніда, Мартина Пашковського, Івана Домбровського, Бартоломея Зиморовича, Хоми Євлевича, що містить перші художні інтерпретації козацтва, зокрема його генези, способу життя, оборонної місії проти зовнішніх посягань, прославлення козацьких чеснот. Негативний образ козацтва як руйнівної сили, схильної до розпалювання громадянських конфліктів, створено в поемі Симона Пекаліда «Про Острозьку війну під П'яткою проти низових». Своїми творами письменники «католицької Русі» започаткували важливий вектор ранньомодерної літературної творчості – козацьке бароко, що стало виразником ідеології козацько-гетьманської держави.

Ключові слова: козацький міф, «католицька Русь», латиномовна і польськомовна творчість, Ренесанс, Бароко, козацьке бароко.

Становлення барокової культури на теренах України збігається з поширенням на землях Речі Посполитої сарматської ідеології як об'єднувальної доктрини, що набула актуальності переважно в шляхетському польсько-українському середовищі. Це позначилося на літературній творчості сарматсько-роксоланських ідеологів в Україні та Польщі, які пропагували ідею сарматизму як символ єднання історико-культурних традицій тогочасних суспільних еліт [3; 7]. Поряд із цим, уже з кінця XVI століття в міру посилення ролі етнічного чинника в історичній свідомості русинів-українців формується концепція «козацького народу», що відображала ментальність не лише козацького й міщанського середовища, а й тієї частини польсько-української аристократії, що прагнула до збереження національної (руської) ідентичності. Це мотивує до пошуків нового ідеологічного підґрунтя для зміцнення позицій козацького стану в суспільно-культурному середовищі кінця XVI – початку XVII ст. Його роль покладається на хозарський (козацький) міф, який традиційно розглядають як національну модифікацію сарматизму з його ідеалами рицарства та служіння Вітчизні [1, с. 84].

На думку істориків, козацький міф остаточно склався на початку XVII ст. в середовищі ієрархів Теофанового свячення [2, с. 4], ставши з часом головною тенденцією козацької субкультури. Проте його формування було започатковане раніше, ще в другій половині XVI ст., коли козацтво стає помітною військово-політичною спільнотою. Це період активного творення літератури латинською і польською мовами, яку репрезентували так звані представники «католицької Русі» – вихідці з українських земель, котрі здобули ґрунтовну освіту в університетах Заходу. Будучи католиками, вони підкреслювали своє «руське», тобто українське, походження, а в творчості активно зверталися до українських тем і проблем [4]. До їх числа належать Йосип Верещинський, Симон Симонід, Мартин Пашковський, Іван Домбровський, Бартоломей Зиморович, Хома Євлевич та інші. У їхніх творах, поряд із відвертою пропагандою сарматської ідеології, натрапляємо на окремі характеристики козацької спільноти, як позитивні, так і діаметрально протилежні.

Внесок українсько-польської еліти, або так званої «католицької Русі» періоду Ренесансу та раннього Бароко в українську літературу довгий час недооцінювався. Це пов'язано з мовними особливостями творчості та з труднощами національної атрибуції їхньої спадщини. Сьогодні ця прогалина в науці поступово заповнюється завдяки появі якісних перекладів текстів та низки досліджень, присвячених латиномовній і польськомовній літературній творчості. Чимала література з цієї проблеми підсумована в докторській дисертації Р. Радишевського «Польськомовна українська поезія кінця XV – початку XVIII ст.» (1996) та в монографії М. Трофимука «Латиномовна література України XV–XIX ст.: жанри, мотиви, ідеї» (Львів, 2014). Один із актуальних напрямків сучасних досліджень цієї літературної спадщини – вивчення її в аспекті відображення основних ідеологем. Сарматсько-роксоланському дискурсу української поезії XVII ст. присвячено розвідку Р. Радишевського

[3]. Аналіз окремих текстів представників «католицької Русі» з урахуванням ідеологічної складової здійснили М. Трофимук [8] та Н. Яковенко [11]. У студіях В. Шевчука переважає державотворчий вектор художніх інтерпретацій пам'яток Ренесансу і Бароко [10]. Процес творення козацького дискурсу в українській літературі найбільш повно представлений у дослідженні П. Кралука, проте основну увагу тут зосереджено на пам'ятках Хмельниччини і Руїни, а раніші тексти залучено в ролі ілюстративного матеріалу до фактів історії [2]. Проблема художньої інтерпретації козацтва в творчості представників «католицької Русі» доби українського Ренесансу та раннього Бароко не була предметом спеціального наукового дослідження. Вона потребує окремої уваги з огляду на її роль у формуванні й утвердженні козацького міфу в українській суспільно-політичній думці як важливого ідеологічного підґрунтя козацько-гетьманської держави на етапах її становлення, розквіту і занепаду. **Мета цієї статті** – на матеріалі латиномовних і польськомовних творів кінця XVI – початку XVII ст. показати особливості художньої інтерпретації козацтва в українській літературі Ренесансу та раннього Бароко.

Козаки як захисники України чи не вперше прославляються в анонімному польськомовному «Епіцедіоні» (1585), створеному на честь загиблого князя Михайла Вишневецького. Його автором дослідниця Н. Яковенко вважає Ждана Білицького, слугу князя Вишневецького [11, с. 148–156]. За словами В. Шевчука, це безсумнівний українець, що виявляє український патріотизм та симпатії до православної віри [10, с. 51]. Дія поеми розгортається на прикордонних теренах України з Польщею (до слова, автор послідовно вживає топонімічну назву «україна», рідше – «русь»), де життя пов'язане з безперервними війнами і протистояннями з сусідніми державами. За спостереженням М. Трофимука, «незважаючи на польську мову, твір є породженням і чи не першим виявом специфічного комплексу ідей, які домінували в культурній атмосфері «русько-української» спільноти» [8, с. 228]. Суспільно-світоглядні установки автора цілком очевидні: він окреслює широку перспективу діяльності володаря – князя Михайла Вишневецького, стверджує в його особі героїчний чин оборони краю як головне покликання української шляхти. Слушним є твердження М. Трофимука стосовно ідеології автора: «Тут висловлено ті месіанські переконання, що пізніше стали основою світогляду козацтва і повною мірою реалізувалися у пізніших творах барокової доби» [8, с. 231]. Вони простежуються в численних авторських заувагах стосовно чеснот князя з його рицарським військом:

Мужнім рицарям завжди Україна рада,
Бо щороку від татар – підступи і зрада,
Не допустить добрий син землю плюндрувати,
Буде власними грудьми матір заступати [6, с. 480].

Тут декларується насамперед мілітарна функція князів та рицарства, що була життєво необхідною в умовах безперервної боротьби на кордонах України зі Степом. Автор відтворює драматизм історичної долі України, яка постійно перебувала в епіцентрі зазіхань войовничих сусідів:

На Україні серед піль завжди неспокійно,
Без запрошення сусід преться ненадійний.
Тягне, лупить, шарпає все, що попадеться,
Хоч і знає, що йому дарма не минеться [6, с. 486].

Попри те, що поема присвячена прославленню князя з його рицарським воїнством, котрі захищають Україну від турків і татар, автор не виключає й ролі козацької спільноти в спільній оборонній місії. Про це красномовно свідчать такі рядки твору:

Дякувати долі: є на Дніпрі потужні
України оборонці, сміливі і мужні,
Котрі гострих шишаків зовсім не бояться,
Котрі силі хижій, злій здатні опираться [6, с. 489].

Отже, згідно з автором «Епіцедіону», захист України від ординців – важливий постулат не лише шляхетської, а й козацької свідомості, а оборонні цілі князя Михайла Вишневецького суголосні з намірами козацької спільноти. Таким чином, в анонімному «Епіцедіоні» не лише задекларовано ідеал володаря-патріота, а й висловлено головний ідейний постулат, що став основою ідеології козацтва й повною мірою реалізувався в пізніших творах барокової доби.

В латиномовному творі київського біскупа Йосипа Верещинського «Побудка його цісарської милості всього християнства, також до його королівської милості короля польського, так само до ясновельможного князя великого московського з метою піднесення святої війни спільною рукою супроти турків і татар» (Вільно, 1594) утверджується ідея єдності всіх християн як запорука безпеки проти Туреччини. Автор наводить історичні спогади про боротьбу з турками в минулі часи, згадує про козаків, наприклад, в епізоді про битву молдавського господаря Івоні з турками в 1574 році: «Ще й подільських при тому тисячі козаків» [6, с. 540]. Він звертається до джерел виникнення українського козацтва, міркує про створення рицарської школи в Україні на зразок мальтійського рицарського ордену. У змаганнях з кримськими татарами поет покладає великі надії на козаків: «А коли б козакове стали б до Таврики, / То татарам напевне поламали б шики» [6, с. 543]. Патріотизмом і любов'ю до України перейняті його згадки про князя Дмитра Вишневецького (Байду), якого називає «козаком бойовитим», котрий «не раз Таврію бурих, бив татарські сили» [6, с. 543].

Національні проекти козацьких реформ репрезентовано в іншому творі Йосипа Верещинського – «Війську Запорозькому пресвітлий виказ як щодо виховання, так і щодо вічного забезпечення на Задніпров'ї» (1596). Автор бачить Україну вільною в складі Речі

Посполитої, саме її мислить центром і коронною землею. Йому належить ідея відродження великого Київського князівства і створення сильного козацького війська (докладніше про це: [10, с. 180–189]).

Дещо інше бачення суспільної ролі козацтва містить латиномовна поема Симона Пекаліда «Про Острозьку війну під П'яткою проти низових» (1600), присвячена козацькому повстанню Криштофа Косинського проти «благочестивих» князів Острозьких. У цій пам'ятці чи не вперше в українській літературі козацтво постає як руйнівна, деструктивна сила, яка зазіхнула на встановлений Богом порядок, за що й була покарана. Козаки в поемі змальовані як темна, зловісна половина світу, зняряддя «жахливої Алекто» – демона підземного царства, дочки ночі й вічного мороку. Це «загони змовників», які вчиняють «бунти недостойні» [5, с. 308]. Поет звинувачує їх у тому, що вони запалили пекельний вогонь повстання та руйнації:

Знаєте ж ви, що шалені свавілля свобідної влади

Й ваше повстання оцей у народі вогонь запалило [5, с. 308].

В цілому козаки – втілення порушеного (перевернутого) світоустрою:

Все, що негідне, вважаєте гідним, і все, що не можна,

Зараз собі дозволяєте: нищите храми Господні,

Замки руйнуєте і вівтарі і живете з грабунку [5, с. 308].

Причиною таких дій, на думку автора поеми, є нерозсудливість, затуманення розуму:

Ваш нерозсудливий запал і віра,

Тільки не справжня, штовхнули узяти мечі невмолимі [5, с. 309].

Спершу Пекалід пророкує, що Господь потопить свавільників, немов військо фараона (алюзія до: Матвея 14: 27–28), скинувши у хвилі Стиксу. Далі бачимо, як це передвіщення починає збуватися під час першої спроби козаків заволодіти Переяславом. Поет говорить, що за такий необдуманий крок шістсот козаків були послані «до царства Орка» й до підземної ріки Флегетонта [5, с. 309]. Завершує пророче коло опис поховання полеглих під П'яткою козаків, коли сотні вбитих було відправлено «до Харона стигійського в безвість» [5, с. 332]. Царство мертвих ототожнене з пеклом, куди потрапляють лише козаки. За спостереженням Н. Яковенко, мотив Тартару-пекла має в поемі кільцеве обрамлення [11, с. 169].

Показовими є також авторські персоніфікації козаків – вони уособлені в темних міфологічних образах: «лютому Бузирісі» та «лютому й жорстокому» Прокрутсі, «лютих Циклопах», Еринніях. У кількох місцях поеми з'являється образ Вулкана, що уособлює татарські набіги. Часом автор прямо говорить про схожість козаків з татарами: «Мило нам здобич приносити й жити приємно з грабунку» [5, с. 322].

Характеристики козацького війська зосереджено на переліку нечестивих («темних») вчинків. Автор звинувачує козаків у тому, що вони, зламавши присягу князю, проявили «бунт»

24 Studia methodologica, ISSN 2304-1222, No. 52. 2021

і «нещирі вірність» (зрадливість), за що їх чекає неминуча Божа відплата: «Судний день прийде, і підете через поля ви на кару» [5, с. 312]. Причинами такої негідної поведінки, як стверджує Пекалід, стали «зухвалі прагнення» та «зарозумілість», тобто некерованість бажань і надмірна пиха:

Отже, ви, люди жорстокі, о ви, бунтарі непокірні,
Чи ж це вас гонить велика упевненість вашого роду?
Чом летите ви на вчинок такий, не подумавши зовсім?
Чи ж ви дерзнули підняти тягар козака низового?
Дідько зловіщий забрав у вас розум, і ви загордились [5, с. 312].

Саме через цю зарозумілість та пиху, каже автор, козаки діють підступно, віроломно, по-змовницьки. У поемі наведено численні факти таких нечесних дій низовиків. Так, Острополь вони захоплюють не у відкритій битві, а підступно, напавши на беззбройних жителів зненацька і вдосвіта:

...і вранці,
Перші лиш зорі погасли на небі, зчепилися лави.
Їхні загони, як води бурхливі чи вихор могутній,
Швидко широкі поля зайняли і таємно в долині,
Підступ готуючи хитрий, гармати свої розмістили
В балці кривій, непомітній [5, с. 317].

У захопленому місті вони плюндрують святилища, прирікають на смерть селян, що нізвідки не сподівалися лиха, врешті – влаштовують страшну різанину, що нагадує апокаліптичні візії пророка Єремії (Єр. 14.16; 16. 4–7; 25. 33). Автор відкрито говорить про те, що «підступ і злочин – їх метод» [5, с. 317].

Попри такі вкрай негативні характеристики, козаки в поемі постають як потужна військова сила, що складається з представників «різнорідного племені», здатних у боях виявляти справжні воїнські якості. Про це автор заявляє вже в перших рядках твору: «Славлю я зброю й мужів з-за порогів, розбитих у битві» [5, с. 291]. Описуючи щоденний побут козаків, поет не приховує свого захоплення їх твердістю і витривалістю:

З роду твердий наш народ, терпеливий у всяких нещастях,
В диких місцях живемо, на безлюдді, де звірі блукають,
Вік свій увесь у залізі проводим, сніги та морози
Зносимо легко й нерівні проміння пекучого Феба [5, с. 322].

Поет зі співчуттям описує загибель великої кількості низовиків, що зазнали поразки в вирішальній битві під П'яткою, в якій проявили «вояцьку доблесть»:

Козаків низових, проте, більше зустріло

Лихо: вони, ніби град густий, падали вбиті на землю <...>

Цілий загін тут лежить, імена багатьох невідомі.

Цілий загін тут на полі лежить, і розкидав скрізь кості страх лютий [5, с. 327].

На думку Н. Яковенко, «Причиною такого „козакофільства”, звісно ж, є не потяг Пекаліда до об’єктивності, а роль, яку він призначає козакам у кольороподілі своєї поеми. Задавши вже в експозиції високу тональність битви світла з темрявою, ...автор мусив витримувати її й далі: „світлій” силі має опонувати не нікчемний, а дужий противник» [11, с. 173].

Отже, козацьке повстання К. Косинського, змальоване в поемі, постає як недостойне, негідне, небоже і деструктивне, адже воно запалило «свавілля свободної влади». Попри це, певні симпатії автора до козаків усе ж відчутні. Так, Хортиця для нього – «вірна захисниця люду всякого», із симпатією описано морські походи запорожців.

Особливість твору Симона Пекаліда «Про Острозьку війну під П’яткою з Низовцями» полягає в тому, що він, за словами В. Шевчука, «істотно коригує наше уявлення про козацькі повстання» і козаків загалом [10, с. 198]. Це одна з небагатьох пам’яток, в яких козаки показані як руйнівна сила, схильна до розпалювання громадянських конфліктів, хоч і не позбавлена суто бойових чеснот.

Найдокладніший опис козаків та їх способу життя одним із перших в українській літературі створив польсько-український поет Мартин Пашковський у ряді поем: «Україна, татарами терзана, князів та панів прикордонних про порятунок із жалісним лементом просить» (Краків, 1608), «Дії турецькі і змагання козацькі з татарами» (Краків, 1615), «Розмова козака запорозького з перським гінцем» (Краків, 1617). «Козакофільство» цього поета безсумнівне, адже йдеться про святу справу – захист землі від турків і татар. Автор захоплюється героїчними діями козаків, не раз виявляє український патріотизм, особливо у творі «Україна, татарами терзана», де Україна говорить:

Славний народ сармацького спадку,
Гада страшного не бійся нападку!
О дорогії і милії діти,
Русьтесь, бо мати одна є на світі.
Вас є немало синочків моторних,
В ліс заженете розбійників чорних [6, с. 548].

М. Пашковський услід за С. Пекалідом висуває думку про справедливі й несправедливі війни:

Війни – святі, як боронять свободу,
Несправедливі ж – прокляті з породу,
Несправедливість – годиться відбитись,

Прямо чи криво, аби боронитись [6, с. 550].

Разом із тим поет виступає проти внутрішнього розбрату, міжусобиць, які завжди нищили Україну:

Ось міжусіб'я до чого призводить,
Внутрішні чвари синам моїм шкодять,
Прошу, отямтесь, сини мої милі,
Разом рятуємось у смутній цій хвилі [6, с. 552].

Автор наголошує, що Україна має зібрати сили й піднятися з руїни, із занепаду й сама захиститися від зовнішніх небезпек:

Будете в шані чужих ви народів,
В смороді бути нікчемства вже годі.
Бридко в ярмі: бог фортунить такому,
Хто знайде силу у ділі святому [6, с. 552].

У вірші «Дії турецькі і змагання козацькі з татарами» М. Пашковський показує себе добрим знавцем козацьких справ (побуту, походів, воєнних дій). Він описує похід козацького війська на чолі з ватажком Кимиковським на Чорне море під Білгород, у ході якого козаки захопили дві турецькі галери, звільнивши багато в'язнів. Козаки постають тут як рицарі, адже вони борються «з поганими», тобто турками й татарами:

Сто козаків як буде з рушницями битись,
То тьмі здолають шиї татарські зломити [6, с. 557].

Загалом М. Пашковський як безперечний український патріот вбачає в козаках потужну оборонну та впливову політичну силу, з якою рахувалися не лише королі Речі Посполитої, а й правителі інших держав (про це докладніше пише В. Шевчук, аналізуючи твір «Розмова козака запорозького з перським гінцем» [10, с. 236–242]).

Генезу та історичну місію козацтва осмислює Іван (Ян) Домбровський, католик-домініканець, представник київської шляхти, яка перейшла у римо-католицизм, в історичній латиномовній поемі «Дніпрові камени» (близько 1619 р.). Автор подає просторий історичний опис, прагне відтворити славу історію Русі-України з часів Київської держави, зокрема описує переможні війни руських князів з сусідніми племенами і народами. Його мета – відродження державної пам'яті та генеалогії руських правителів від Аскольда і Діра до Данила Галицького, князів острозьких і Заславських. Козацтво поет вважає прямим нащадком руських воїнів [6, с. 577–602].

Неоднозначне ставлення до козаків виявляє польсько-український поет Бартоломеї Зиморович, «останній співець Роксоланії», як пише про нього В. Шевчук [10, с. 343]. У творі «Пам'ятка війни турецької, польським народом перенесеної» (1623) поет розділяє козаків на лісовців (найманців, зібраних полковником Ф. Лісовським, що жили за рахунок воєнної здобичі), про яких пише з іронією, та запорожців, котрих славить як героїв, захоплюється їх

мужністю у боротьбі з турками. Особливо вони відзначилися в битві під Хотиним, успішно відбиваючи напади турків. Очолював їх Бородавка, а потім Петро Сагайдачний – «отаман українців». Козаки для автора – «лицарство запорозьке», «звитяжці уславлені», які вступали в сміливі сутички з турками, робили несподівані засідки. Поет славить не лише козацьких ватажків, а й простих запорожців, імена яких зафіксовано у творі: це низовик Богдан, що був поранений, «доблесний побратим» Жмуджик, «юнаки руські» Заруба, Калина та «Федір завзятий» [9, с. 152–158].

У творі описується напад татар на Поділля. Автор показує, як добре озброєному татарському війську протистоїть «русин голий з полянином збройним». Лісовські (наймані) козаки тут теж згадуються позитивно і без іронії, адже вони «за Бога, за Вітчизну стоять, як мур вритий». Із захопленням описані козаки П. Сагайдачного:

...Сагайдачний Петре,
І ти маєш тут своє місце, кажеш тимчасом
Молодців збирати голосним тулумбасом,
Тим, котрим не новина по гучнім Боспорі
На бистрих чайках літять, чи на Чорне море
Вискочить під Білгород, часом під Текиню
Та в'язати падишахів і гладких турчинів [9, с. 157].

Описуючи козацьку здобич, отриману під час битв і походів, автор підкреслює, що козаки з цього мають зиск, адже здобутим майном, у тому числі живим товаром, торгують, а найцінніше відправляють як дарунки до королівського двору.

Про становище козацького стану в Україні йдеться в польськомовній поемі київського поета Хоми Євлевича «Лабіринт, або Заплутана дорога» (1625). Розповідаючи про неприятелів Русі (в оригіналі «*nieprzyjacioly*»), які хочуть її «позбавить до кінця свободи», автор має на увазі, очевидно, поляків, які обмежували права і свободи православних, зокрема козаків. Поляки тут порівнюються з голодним левом, «морить що убогий / Скот з вівчарні» [5, с. 590].

Поема містить також похвалу запорізькому війську як військовій еліті «славних слов'ян»:

В кожній-бо країні
Поміж вуха людській ймення славно лине
Запорозького війська, вельми бойового,
На землі і на морі в Марсі звитяжного [5, с. 598].

Запорізьке військо славиться за те, що б'є турських башів і татарських мурз, гострим мечем пробиває «ворожі груди», нищить турецькі мури, чим наганяє страх на турків. Козацька битва «більше грому вдаряє в неподібнім часі», через що «народи смертельно грому страх приймають» [5, с. 598]. Автор славить козацьку звитягу, наголошує, що «велично / Сила їхня

під хмари сходить» [5, с. 598]. Як і інші козацькі панегіристи, Х. Євлевич ставить у заслугу козакам місію визволення бранців з неволі, за що виголошує їм панегіричну вдячність:

Всюди їх спогадають полоняни вбогі
З рук поганських узяті; їх нащадки з того
Будуть славить вустами, поки ріки в море
Попливуть, поки сонце западе за гори,
Поки в межах день з ніччю протривають, поки
Рід людський на землі є, поки і високий
Неба верх у порядку має свої зорі,
Молодецького кола слава лине споро [5, с. 598].

У творі наголошено й на інших заслугах козацької спільноти – відновлення за їх сприяння в Україні православної ієрархії та підтримку православних братств:

Цей народ, скажу, чесний взявся вже до згоди,
Церкві нашій зімлілій давши охолоди,
Також до товариства, склавшись у громади,
Щоб усім християнам мати все без звади [5, с. 598].

Отже, художні інтерпретації козацтва в добу українського літературного Ренесансу та раннього Бароко, будучи поширеним явищем серед представників українсько-польської еліти, впливали на формування та утвердження козацького міфу в українській суспільно-політичній думці. Вони базувалися на розумінні ролі козацької спільноти в обороні українських земель від ворожих посягань, усвідомленні героїчності як суспільного чину. У творчості письменників цього часу переважають козакофільські настрої. Поети прославляють такі козацькі чесноти, як самовідданість справі, героїзм, звитязність, а головну місію козацтва вбачають у покаранні турків і татар, що є уособленням зла. Негативний образ козацтва як темної, руйнівної сили, схильної до розпалювання громадянських конфліктів, змальовано в поемі Симона Пекаліда «Про Острозьку війну під П'яткою проти низових». Ця унікальна пам'ятка ренесансної літератури розкриває тіньові сторони козащини та дисонує з іншими текстами, що містять загалом позитивний образ козацької спільноти, створений на межі XVI–XVII ст.

Проаналізований матеріал дає підстави вважати, що письменники «католицької Русі» своїми творами започаткували важливий вектор ранньомодерної літературної творчості – козацьке бароко, що стало виразником ідеології козацько-гетьманської держави, засвідчило активізацію національного руху й процесу становлення національної свідомості в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ісіченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів–Київ–Харків : Святогорець, 2011. 568 с.
2. Кралюк П. Козацька міфологія України: творці та епігони. Харків: Фоліо, 2017. 394 с.
3. Радишевський Р. Сарматсько-роксоланський дискурс української поезії XVII століття. *Слов'янський світ*. 2010. Ви. 8. С. 29–49.
4. Сліпушко О., Лісовська О. Художні інтерпретації національної ідентичності письменниками «католицької Русі» доби українського Ренесансу. *Sultanivs'ki čitannâ / Султанівські читання*. Issue VIII. 2019. С. 75–84.
5. Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття) / Упоряд. : В. Шевчук, В. Яременко : У 4 кн. Кн. 1. Київ : Аконіт, 2006. 800 с.
6. Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття) / Упоряд. : В. Шевчук, В. Яременко: У 4 кн. Кн. 3. Київ : Аконіт, 2006. 800 с.
7. Стеньгач Н. Сарматський міф у культурі Речі Посполитої епохи Бароко. *Університетські наукові записки*. 2016. № 59. С. 367–376.
8. Трофимук М. Українська польськомовна поема з кінця XVI століття. *Київські полоністичні студії. Українсько-польські літературні контексти доби Бароко*: зб. наук. пр. Т. VI. Київ, 2004, С. 223–235.
9. Українська поезія XVII століття (перша половина) : Антологія / Упор. В. Яременко. Київ : Рад. письменник, 1988. 360 с.
10. Шевчук В. Муза роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть: У 2-х кн. Кн. 1. : Ренесанс. Раннє бароко. Київ : Либідь, 2004. 400 с.
11. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.

POSTAĆ JEZUSA W TEKŚCIE APOKALIPSY: SEMANTYCZNA ANALIZA TEKSTOWA (na materiale polskich tłumaczeń różnych konfesji)

Władysław GORODETSKI

Student Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (POLSKA)

<https://orcid.org/0000-0001-6427-2871>

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.03

ABSTRACT

This article considers the figure of Jesus Christ as the protagonist of the book of Revelation (Apocalypse of John). All passages in which Jesus speaks from the first person perspective or in which there are descriptions pointing directly or indirectly to his person are presented and discussed. For this purpose, three different Polish translations of the Bible, used in three different religious organisations, were used as source material in order to keep the analysis objective.

Keywords: *Bible, Book of Revelation, Jesus Christ, Apocalypse of John, textual analysis.*

У статті розглядається фігура Ісуса Христа як героя Книги Одкровення (Апокаліпсису). Представлені і обговорюються всі фрагменти, в яких присутня постать Ісуса: або він є локатором, або присутні описи, що побічно або безпосередньо вказують на нього. Для цього для об'єктивності аналізу в якості вихідного матеріалу використовувалися три різні польські переклади Біблії, виконані в трьох різних релігійних конфесіях.

Ключове слова: *Біблія, Книга Одкровення, Ісус Христос, Апокаліпсис Іоанна, текстовий аналіз.*

Artykuł traktuje postać Jezusa Chrystusa jako bohatera Księgi Objawienia (Apokalipsy). W pracy są przedstawione i omówione wszystkie fragmenty, w których obecna jest postać Jezusa: albo jest on lokutorem, albo w nich zawarte są opisy, które pośrednio lub bezpośrednio na niego wskazują. W tym celu dla obiektywności analizy jako materiał źródłowy wykorzystano trzy różne polskie przekłady Biblii wykonane w trzech różnych wyznaniach.

Słowa kluczowe: *Biblia, Apokalipsa, Jezus Chrystus, Apokalipsa Jana, analiza tekstowa.*

Celem niniejszego artykułu jest semantyczna analiza biblijnej księgi Objawienia (Apokalipsy) oraz wyodrębnienie z niej opisów odnoszących się bezpośrednio do postaci *Jezusa Chrystusa*. Nie jest to sprawa oczywista, ze względu na naprzemiennosc opisów Boga oraz istot boskich z opisami *Jezusa Chrystusa*. Pewną trudność wprowadzają również różnice semantyczne bądź ideologiczne w poszczególnych przekładach Pisma Świętego. Dlatego w poniższej analizie zebrano trzy przekłady Biblii, które charakteryzują się przede wszystkim przynależnością do konfesji religijnej.

Pierwszym przekładem jest najnowsze wydanie Biblii Tysiąclecia (BT), która jest przyjęta jako przekład liturgiczny w Kościele katolickim w Polsce. Kolejny – to Uwspółcześiona Biblia Gdańska (UBG), powszechnie używana w protestantyzmie. Trzecim przekładem wziętym do przeprowadzenia analizy jest Biblia wydana przez organizację religijną Świadków Jehowy – Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata – Wydanie do studium (PNS). Wszystkie powyższe tłumaczenia są najnowszymi, zrewidowanymi wersjami Pisma Świętego.

O *Jezusie Chrystusie* dowiadujemy się z pierwszych słów Apokalipsy. Tekst od samego początku zwraca uwagę na szczególną rolę tej postaci.

Objawienie **Jezusa Chrystusa**, które dał Mu Bóg, aby ukazać swym sługom, co musi stać się niebawem, a On wysławszy swojego anioła oznajmił przez niego za pomocą znaków służące swojemu Janowi [Obj. 1:1 – BT].

Przytoczony fragment informuje, że Objawienie należy do *Jezusa Chrystusa*, natomiast Bóg jedynie dokonał aktu przekazania. Można również powiedzieć, że kontekst odosabia te dwie osoby wprowadzając postacie *Jezusa* i *Boga* na oddzielny plan.

Problem jednak pojawia się w innym fragmencie tego samego rozdziału.

Ja jestem Alfa i Omega, mówi Pan Bóg, Który jest, Który był i Który przychodzi, Wszechmogący [Obj. 1:8 – BT].

Ja jestem Alfa i Omega, początek i koniec, mówi Pan, który jest i który był, i który ma przyjść, Wszechmogący [Obj. 1:8 – UBG].

„*Ja jestem Alfa i Omega*”, mówi **Bóg Jehowa**, „*Ten, który jest, który był i który przychodzi, Wszechmocny*” [Obj. 1:8 – PŃS].

Jedynie Współczesna Biblia Gdańska nie zawiera informacji o tym, że osoba przedstawiająca się jako *Alfa i Omega* to *Pan Bóg* (lub *Jehowa Bóg*), lecz *Pan*. Analiza Nowego Testamentu udowadnia, że tytuł *Pan* może odnosić się zarówno do *Boga* jako stwórcy, jak i do *Jezusa*, dlatego uwzględniając jedynie ten przekład trudno określić, kto z nich jest *Alfą i Omegą*. Dodatkowo ten przekład zawiera także frazę *początek i koniec*, której nie ma w pozostałych tłumaczeniach. Oprócz tego, ten sam przekład biblijny zawiera powtórzenie informacji *Ja jestem Alfa i Omega* w Objawieniu 1:10–11 „*Znalazłem się w zachwyceniu Ducha w dniu Pańskim i usłyszałem za sobą głos potężny jakby trąby; Który mówił: Ja jestem Alfa i Omega*”. W tym wypadku można jednoznacznie utożsamić postać *Alfy i Omegi* z *Jezusem Chrystusem*, gdyż w dalszych fragmentach Jan opisuje wyłącznie jego. Jednakże, celem tego artykułu nie jest ustalenie najbardziej poprawnego lub zgodnego z oryginałem tłumaczenia Biblii. Mimo to, na podstawie samego tekstu księgi Objawienia można określić, że tytuł *Alfa i Omega* należy wyłącznie do *Boga* – stwórcy. Do takich wniosków można dojść analizując wersety 1:4–5; 1:8 i 21:5–6.

Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata	
1:4–5	<i>Jan do siedmiu zborów, które są w prowincji Azja: Obyście zaznali niezashużonej życzliwości i pokoju od „Tego, który jest, który był i który przychodzi”, od siedmiu duchów, które są przed Jego tronem, i od Jezusa Chrystusa — „Wiernego Świadka”, „pierworodnego z umarłych” i „Władcy ziemskich królów”.</i>
1:8	<i>„Ja jestem Alfa i Omega”, mówi Bóg Jehowa, „Ten, który jest, który był i który przychodzi, Wszechmocny”.</i>
21:5–6	<i>A Ten, który zasiadał na tronie, powiedział: „Popatrz! Czynię wszystko nowe”. Dodał też: „Zapisz to, bo te słowa są wiarygodne i prawdziwe”. Powiedział</i>

<p>jeszcze do mnie: „Spełniły się! Ja jestem Alfa i Omega, początek i koniec. Każdemu, kto jest spragniony, za darmo dam się napić ze źródła wody życia.</p>

Po pierwsze, zwrot *Tego, który jest, który był i który przychodzi* z wersetu 1:4 jasno odnosi się do *Alfy i Omegi* z 1:8. W tym samym fragmencie widać, że nominacja *Jezus Chrystus* pojawia się po spójniku „i”, co utwierdza, że zwrot *Tego, który jest, który był i który przychodzi* już nie może odnosić się do niego. W wersetach 21:5–6 należy zwrócić szczególną uwagę na słowo *czynię*, które nie może odnosić się do Jezusa, gdyż w Biblii rolę twórcy odgrywa wyłącznie *Bóg*.

W Objawieniu 1:17 – 3:22 widać, jak *Jezus* mówi nieprzerwanie z perspektywy pierwszej osoby. Początkowo przedstawia się jako *Pierwszy i Ostatni*. Znaczenie tego tytułu można utożsamić z przedstawionym powyżej problemem *Alfy i Omegi*, jednak np. interpretacja Świadców Jehowy podaje, że określenie *Pierwszy i Ostatni* nie odnosi się do wszechmocności bądź najwyższej pozycji w niebiańskiej hierarchii, lecz do faktu zmartwychwstania Jezusa. Z tego względu *Pierwszy* oznacza, że Jezus jako pierwszy został zmartwychwstały do wiecznego życia w niebie, a *Ostatni* – że Jezus był ostatnim człowiekiem osobiście zmartwychwzdzonym przez Boga [*Wspaniały finał*]. Jezus do końca pierwszego rozdziału przeprowadza samookreślenie (*I żyjący, a byłem umarły. A oto żyję na wieki wieków*[UBG, 1:18]) lub samoopisanie (*Tajemnica siedmiu gwiazd, które widziałeś w mojej prawej ręce* [UBG, 1:20]), a także wyjaśnia swoją rolę (*mam klucze piekła i śmierci* [UBG 1:18]). Przedstawiony w pierwszym rozdziale opis *Jezusa* stanowi swoiste wprowadzenie i przejście do kolejnych dwóch rozdziałów, będących listami do kościołów (zborów). Zwraca na to uwagę pierwsza wzmianka o preskrytywizmie *napisz* [1:19] skierowanym do Jana, co dowodzi absolutnej przewagi Jezusa nad tym ostatnim i podkreśla, że Jan stanowi pewne narzędzie w Boskim planie. Oprócz powyższego wersetu preskrypcja ta pojawia się we wstępie do każdego z siedmiu listów.

Pierwszy rozdział przedstawia opis Jezusa z perspektywy Jana, jednak początkowo Jan zakłada jedynie, że widzi kogoś podobnego do człowieka (*Syna Człowieczego*). Wyrażenia *syn człowieczy* i *Syn Człowieczy* występują w Biblii jako definicja człowieka jako osoby i jako definicja ludzkiej istoty Jezusa, dlatego pisownia ma istotne znaczenie. W tym fragmencie najprawdopodobniej chodzi o tę pierwszą pisownię (tj. Jan zobaczył kogoś, kto wyglądał jak człowiek) i to wyrażenie musiałyby być napisane małymi literami, patrz Objawienie 1:13–16:

*i pośród świeczników kogoś podobnego do **Syna Człowieczego**, obleczonego [w szatę] do stóp i przepasanego na piersiach złotym pasem. Głowa Jego i włosy - białe jak biała wełna, jak śnieg, a oczy Jego jak płomień ognia. Stopy Jego podobne do drogocennego metalu, jak gdyby w piecu rozżarzonego, a głos Jego jak głos wielu wód. W prawej swej ręce miał siedem gwiazd i z Jego ust wychodził miecz obosieczny, ostry. A Jego wygląd - jak słońce, kiedy jaśnieje w swej mocy* [BT].

Dopiero gdy *Jezus* zwraca się do Jana, otrzymujemy potwierdzenie, że Jan widział właśnie *Syna Człowieczego* (pisanego wielką literą). Tym bardziej, że Jezus, przedstawiając się w

przedmowie do każdego z listów (prawie dosłownie w drugim rozdziale i z różnego rodzaju dodatkami w trzecim), słowo w słowo odnosi się do całościowego swojego opisu w pierwszym rozdziale:

Biblia Tysiąclecia			
1:16	<i>W prawej swej ręce miał siedem gwiazd</i>	2:1	<i>To mówi Ten, który trzyma w prawej ręce siedem gwiazd</i>
1:17	<i>Jam jest Pierwszy i Ostatni</i>	2:8	<i>To mówi Pierwszy i Ostatni</i>
1:16	<i>z Jego ust wychodził miecz obosieczny, ostry</i>	2:12	<i>To mówi Ten, który ma miecz obosieczny, ostry</i>
1:14–15	<i>oczy Jego jak płomień ognia. Stopy Jego podobne do drogocennego metalu</i>	2:18	<i>To mówi Syn Boży: Ten, który ma oczy jak płomień ognia, a nogi Jego podobne są do drogocennego metalu.</i>

Rozdział trzeci niesie ze sobą nieco rozszerzoną formę wprowadzenia do listów. Oczywiście istnieje częściowy związek z pierwszym rozdziałem Objawienia, ale słowa nie są cytowane dosłownie, za to dostarczają dodatkową informację:

1. *To mówi Ten, co ma Siedem Duchów Boga i siedem gwiazd* [Obj. 3:1 – BT].

Informacja o tym, że *Jezus* trzyma siedem gwiazd, jest podana pożywej, jednakowoż nigdzie nie przedstawiono, że dodatkowo posiada jeszcze Siedem Duchów. Na temat Siedmiu Duchów można przeczytać w 1:4 (*i od Siedmiu Duchów, które są przed Jego tronem*). Dodatkowo, w 4:5 (*płonie przed tronem siedem lamp ognistych, które są siedmiu Duchami Boga*) otrzymujemy informację, że *Siedem Duchów* i *siedem lamp ognistych*, to to samo, jednak nigdzie nie jest zawarta informacja, że *Jezus* jest w ich posiadaniu.

2. *To mówi Święty, Prawdomówny, Ten, co ma klucz Dawida, Ten, co otwiera, a nikt nie zamknie, i Ten, co zamyka, a nikt nie otwiera* [Obj. 3:7 – BT].

Określenie *Jezusa* jako *Święty*, poza tym fragmentem nie pojawia się w Apokalipsie ani razu. Co się tyczy tytułu *Prawdomówny*, bądź też przymiotnika *prawdomówny*, występuje dwukrotnie w dalszej części tekstu Objawienia: 3:14 (*Świadek wierny i **prawdomówny***) i 19:11 (*a Ten, co na nim siedzi, zwany Wiernym i **Prawdziwym***). Informacja o kluczu znajduje się także w rozdziale pierwszym (1:18), niemniej jednak nie ma tam ani słowa o tym, że jest to *klucz Dawida*. Można jednak w tym celu odnieść się do słów z Objawienia 22:16 – *Ja, Jezus, posłałem mojego anioła, by wam zaświadczyć o tym, co dotyczy Kościołów. Jam jest **Odrośl i Potomstwo Dawida*** [BT]. Za pomocą tego wersetu otrzymujemy pełną informację o treści poprzedniego fragmentu.

3. *To mówi Amen, Świadek wierny i prawdomówny, Początek stworzenia Bożego* [Obj. 3:14 – BT].

Tutaj pierwszy i jedyny raz pojawia się tytuł *Amen* odnoszący się do *Jezusa*. Ani w Objawieniu, ani w całej Biblii nie ma wersetu, z którym można porównać lub którym treściowo można uzupełnić

przytoczony fragment, dlatego należy go wyjaśnić z perspektywy semantycznej. Słowo *Amen* w tradycji judeochrześcijańskiej jest finalizującym potwierdzeniem modlitwy, co z języka starohebrajskiego oznacza „niech tak będzie”. Na podstawie tych faktów można zrozumieć, że Jezus, nazywając siebie w ten sposób, utwierdza siebie jako realizatora Bożych intencji. Tytuł *Świadek wierny* pojawia się w tej samej formie w Objawieniu 1:5, a zatem nie wymaga dodatkowych komentarzy. Nazwa *Początek stworzenia Bożego* nie pojawia się ponownie w Apokalipsie, ale z tego fragmentu można wywnioskować, że *Jezus* jest pierwszym stworzeniem Bożym. To kolejna uzupełniona informacja pochodząca spoza Apokalipsy.

Postać treści listów prezentuje się szablonowo. Każdy z nich *Jezus* zaczyna słowami *znam*. Następnie Jezus każdemu z kościołów (zbórów) przedstawia ich krótką charakterystykę, podkreślając ich pozytywne i negatywne cechy, a także daje im szereg wymagań, np.:

Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata			
Kościół / Zbór	Pozytywna cecha:	Negatywna cecha:	Wymagania:
Efez	<i>Znam twoje czyny, trud i wytrwałość i wiem, że nie tolerujesz złych ludzi.</i>	<i>Mam jednak przeciw tobie to, że przestałeś okazywać taką miłość jak na początku.</i>	<i>„Dlatego pamiętaj, co miałeś, ale straciłeś. Okaż skruchę i rób to, co na początku.</i>
Smyrna	<i>Znam twoje cierpienia i ubóstwo, choć tak naprawdę jesteś bogaty.</i>	<i>Wiem też, jak bluźnią ci, którzy nazywają siebie Żydami, a w rzeczywistości nimi nie są, są natomiast synagogą Szatana.</i>	<i>Nie bój się tego, co właśnie masz wycierpieć. Okaż się wierny aż do śmierci, a dam ci koronę życia.</i>
Pergamon	<i>A jednak mocno się trzymasz mojego imienia i nie wyparłeś się wiary we mnie</i>	<i>Są u ciebie ludzie trzymający się nauki Balaama, Poza tym są u ciebie ludzie trzymający się nauki sekty Nikolausa.</i>	<i>Okaż więc skruchę. A jeśli nie, to przyjdę do ciebie szybko i będę z nimi walczył długim mieczem wychodzącym z moich ust.</i>
Tiatyra	<i>Znam twoje czyny, miłość, wiarę, służbę i wytrwałość i wiem, że twoich ostatnich uczynków jest więcej niż tych na początku.</i>	<i>Mam jednak przeciw tobie to, że tolerujesz Jezebel, kobietę, która nazywa siebie prorokinią oraz naucza i zwodzi moich niewolników, żeby dopuszczali się niemoralności i jedli to, co ofiarowano bożkom.</i>	<i>Tylko trzymajcie się mocno tego, co macie, dopóki nie przyjdę</i>
Sardes	<i>Masz jednak w Sardes trochę tych, którzy nie skalali swoich szat. Ci będą chodzić ze mną w białych szatach, bo są tego godni</i>	<i>Znam twoje czyny — masz opinię, że żyjesz, ale jesteś martwy</i>	<i>Dlatego zawsze pamiętaj o tym, co otrzymałeś i usłyszałeś. Stale tego strzeż i okaż skruchę</i>
Filadelfia	<i>trzymałeś się mojego słowa i nie wyparłeś się mojego imienia.</i>	<i>Wiem też, że masz niewiele sił</i>	<i>Trzymaj się mocno tego, co masz, żeby nikt nie wziął twojej korony</i>

Laodycea	<i>W ostatnim liście Jezus nie wskazał pozytywnej cechy kościoła (zboru) znajdującego się w Laodycei.</i>	<i>Znam twoje czyny — wiem, że nie jesteś ani zimny, ani gorący. Obyś był zimny albo gorący. A skoro jesteś letni — ani gorący, ani zimny — to zamierzam cię wypluć.</i>	<i>Dlatego radzę ci kupić ode mnie złota oczyszczonego ogniem, żebyś stał się bogaty, i białe szaty, żebyś był ubrany i nie musiał się wstydzić, że widziano twoją nagość, oraz masć do wcierania w oczy, żebyś widział.</i>
----------	---	--	--

W zakończeniu każdego listu Jezus przekazuje pewną konkretną obietnicę, stanowiącą wynik spełnienia jego wymagań, szczególnie podkreśla to, co dotyczy wyłącznie zwycięzców. Dodatkowo wszystkie wspomniane obietnice Jezusa znajdujemy w dalszych wersetach Księgi Objawienia.

Uwspółcześiona Biblia Gdańska					
2:7	<i>Temu, kto zwycięży, dam jeść z drzewa życia, które jest pośrodku raju Boga</i>	22:2	<i>po obu stronach rzeki, było drzewo życia</i>		
2:11	<i>Ten, kto zwycięży, nie dozna szkody od drugiej śmierci</i>	20:6	<i>Nad nimi druga śmierć nie ma władzy</i>		
2:17	<i>Temu, kto zwycięży, dam jeść z manny ukrytej i dam mu kamyk biały, a na kamyku wypisane nowe imię, którego nikt nie zna oprócz tego, który je otrzymuje</i>	19:12	<i>I miał wypisane imię, którego nikt nie zna, tylko on sam</i>		
2:26–28	<i>Temu, kto zwycięży i zachowa aż do końca moje uczynki, dam władzę nad narodami. I będzie rządził nimi laską żelazną, jak naczynia gliniane będą skruszeni, jak i ja otrzymałem od mego Ojca. I dam mu gwiazdę poranną</i>	12:5	<i>I urodziła syna - mężczyznę, który będzie rządził wszystkimi narodami laską żelazną</i>	22:16	<i>Ja jestem korzeniem i potomkiem Dawida, jasną gwiazdą poranną</i>
3:5	<i>Kto zwycięży, będzie ubrany w białe szaty i nie wymażę jego imienia z księgi życia</i>	4:4	<i>Na tronach widziałem siedzących dwudziestu czterech starszych, ubranych w białe szaty, a na ich głowach złote korony</i>	21:27	<i>tylko ci, którzy są zapisani w księdze życia Baranka</i>
3:12	<i>Tego, kto zwycięży, uczynię filarem w świątyni mojego Boga i już nie wyjdzie na zewnątrz. Napiszę też na nim imię mego Boga i nazwę miasta mego Boga, nowego Jeruzalem, które</i>	14:1	<i>I zobaczyłem, a oto Baranek stał na górze Syjon, a z nim sto czterdzieści</i>	21:2	<i>zobaczyłem święte miasto, nowe Jeruzalem, zstępujące z</i>

	<i>zstępuje z nieba od mego Boga, i moje nowe imię.</i>		<i>cztery tysiące tych, którzy mieli imię jego Ojca wypisane na czołach.</i>		<i>nieba od Boga</i>
3:21	<i>Temu, kto zwycięży, dam zasiąść ze mną na moim tronie, jak i ja zwyciężyłem i zasiadłem z moim Ojcem na jego tronie</i>	20:6	<i>będą kapłanami Boga i Chrystusa i będą z nim królować tysiąc lat</i>		

We wszystkich listach znajdujemy wypowiedź, którą można uznać za precedensową, ponieważ jest ona podawana w sposób całościowy, bez zmian: *Kto ma uszy, niech słucha, co Duch mówi do kościołów.* Jest to swego rodzaju jednoznaczne zakończenie i zapowiedź tego, co Jezus chce przekazać swoim adresatom.

Rozdział czwarty ponownie wprowadza postać Jezusa:

Potem ujrzałem: Oto drzwi otwarte w niebie, a głos, ów pierwszy, jaki usłyszałem, jak gdyby trąby mówiącej ze mną, powiedział: Wstąp tutaj, a to ci ukazę, co potem musi się stać [Obj. 4:1 – BT].

Głos *jak gdyby trąby* jest znany czytelnikowi z pierwszego rozdziału Objawienia, ponieważ jest on tam przypisany właśnie opisowi *Jezusa*. Z tego powodu nie ma wątpliwości, że powyższe określenie można zaliczyć wyłącznie do niego.

Następny rozdział Apokalipsy przedstawia rzekomo drugi opis *Jezusa*, jednakże z perspektywy spekulatywnej. Można w nim zwrócić uwagę na pewien symboliczny opis, ponieważ wizja ma miejsce w niebie, a sam *Jezus* jest przedstawiony w postaci *baranka*.

Wtedy zobaczyłem, że pośrodku tronu, czterech żywych istot oraz starszych stał baranek, jak gdyby zabity. Miał siedem rogów i siedmioro oczu [Obj. 5:6 – PNŚ].

Pytanie, czy *baranek* w ogóle reprezentuje *Jezusa*, nie pozostawia żadnych wątpliwości, ponieważ w tekstach Ewangelii postać Jezusa jest wyraźnie powiązana z postacią *baranka*. Ponadto jeden z kolejnych wersetów tego samego rozdziału wskazuje, że *baranek* pełnił identyczną rolę, jak *Jezus*, tj. jego śmierć jest reprezentowana adekwatnie do śmierci *Jezusa* w Ewangeliiach:

Jesteś godny wziąć zwój i złamać jego pieczęcie, bo zostałeś zabity i swoją krwią kupiłeś Bogu ludzi z każdego plemienia, języka, ludu i narodu [Obj. 5:9 – PNŚ].

Rozdział piąty przedstawia również *Baranka* jako jedyne, który zasługuje na złamanie pieczęci ze zwoju (*księgi* – w zależności od przekładu). W ogólnym znaczeniu całego Objawienia scena ta zwraca uwagę na szczególnie ważną rolę *Baranka–Jezusa*, ponieważ nikt poza nim nie jest przeznaczony do realizacji zamiaru *Boga*, który pozwala przejść do dalszych wydarzeń Apokalipsy.

Należy zwrócić uwagę na sposób, w jaki piąty rozdział Objawienia ponownie separuje *Tego, który zasiadał na tronie* i *Baranka* na odrębne osoby. Takie tekstualne świadectwo znajdujemy w:

A w prawej ręce **Tego, który zasiadał na tronie**, zobaczyłem zwój zapisany z obu stron, mocno opieczętowany siedmioma pieczęciami [Obj. 5:1 – PNs].

Baranek od razu podszedł i wziął zwój z prawej ręki Tego, który zasiadał na tronie [Obj. 5:7 – PNs].

I usłyszałem, jak każde stworzenie w niebie, na ziemi, pod ziemią i na morzu — wszystko, co w nich jest — mówiło: „**Temu, który zasiada na tronie, i Barankowi należy się błogosławieństwo, szacunek, chwała i potęga po wieczne czasy, już na zawsze**” [Obj. 5:13 – PNs].

Tutaj widzimy, jak persona A podchodzi do osoby B i bierze z jej ręki zwój. Ponadto *każde stworzenie w niebie, na ziemi, pod ziemią i na morzu* wychwalało osobno osobę A i osobno osobę B, więc z nieideologicznego, ale czysto tekstualnego punktu widzenia widać, że Jezus nie jest przedstawiany jako *Ten, który zasiada na tronie*.

W następnym rozdziale przedstawiono *Baranka* otwierającego pieczęcie, a wraz z tym szereg apokaliptycznych wydarzeń, które regularnie następują po otwarciu każdej z nich. O samym *Baranku* w 6:16 powiedziano: *Padnijcie na nas i zakryjcie nas przed obliczem zasiadającego na tronie i przed gniewem Baranka*, gdzie jest przedstawiany jako osobnika, mającego uczucia, na podstawie których będzie wykonywać wyroki *Boga*. Cały siódmy rozdział opisuje to, co dzieje się po otwarciu szóstej pieczęci, ukazując *Baranka* jako *Zbawiciela (Zbawienie należy do naszego Boga zasiadającego na tronie i do Baranka)*, *wyzwoliciela od grzechów (To są ci, którzy przyszli z wielkiego ucisku i wyprali swoje szaty, i wybielili je we krwi Baranka)* i *pasterza (Ponieważ Baranek, który jest pośrodku tronu, będzie ich pasł)*. Ostatnią pieczęć *Baranek* otwiera dopiero w rozdziale 8, jednak wydarzenia zachodzące w nim nie są wiążą się bezpośrednio z postacią Jezusa, dlatego nie wymagają analizy.

Początek czternastego rozdziału wskazuje na miejsce przebywania *Baranka* (*Potem ujrzałem: a oto Baranek stojący na górze Syjon, a z Nim sto czterdzieści cztery tysiące, mające imię Jego i imię Jego Ojca wypisane na czołach* [Obj. 14:1 – BT]). Tekst całej Biblii oraz historia żydowska przedstawiają Syjon jako ważną górę w Jerozolimie, będącą zarówno twierdzą, jak i większą częścią miasta. W księgach prorockich Starego Testamentu pisarze utożsamiają Syjon z władzą i miejscem panowania króla, a także symbolicznie nazywają go matką Jerozolimy [*Zion*]. Na tej podstawie można ustalić, że *Baranek–Jezus* nie stoi dosłownie na górze Syjon, a jest reprezentowany jako władca.

Z nieznanych przyczyn w protestanckim przekładzie Pisma Świętego w Objawieniu 14:1 nie występuje postać *Jezusa*, a wyłącznie *Boga* – *I zobaczyłem, a oto Baranek stał na górze Syjon, a z nim sto czterdzieści cztery tysiące tych, którzy mieli imię jego Ojca wypisane na czołach* [UBG]. Natomiast zarówno w przekładzie katolickim jak i Świadków Jehowy postać *Jezusa* jest ukazana tuż obok *Boga* – *mające imię Jego* [Jezusa – W.G.] *i imię Jego Ojca* [BT] / *mieli napisane jego imię* [Jezusa – W.G.] *i imię jego Ojca* [PNs].

W kolejnych rozdziałach można dostrzec postać *Baranka* w roli zwycięzcy nad swoimi przeciwnikami. Świadczą o tym słowa z Objawienia 17:12–14:

A dziesięć rogów, które widziałeś, to dziesięciu królów, którzy jeszcze nie objęli królestwa, ale wezmą władzę jak królowie na jedną godzinę wraz z bestią. Mają oni jeden zamysł, a swoją moc i władzę oddadzą bestii. Oni będą walczyć z Barankiem, a Baranek ich zwycięży, bo jest Panem panów i Królem królów, a ci, którzy są z nim, są powołani, wybrani i wierni [UBG].

Baranek w tym fragmencie nie został przedstawiony jako inicjator ataku, ponieważ z tekstu otrzymujemy informacje, że to *dziesięć rogów* i *bestia* jako pierwsi spróbują zawalczyć z *Barankiem*. Rola zwycięzcy jest również pokazana jako coś nieulegającego wątpliwości, niekwestiowanego, bez zacieklej lub poważnej rywalizacji bądź też częściowej przegranej ze strony *Jezusa*. Następnie, po raz pierwszy w Apokalipsie, ukazana jest najwyższa pozycja *Jezusa* w wyrażeniu *Pan panów* i *Król królów* (w poprzednich rozdziałach mówiono wyłącznie, że *Jezus* jest po prostu *królem*). Identyczne określenie poza przytoczonym fragmentem pojawia się tylko raz – *A na szacie i na biodrze ma wypisane imię: Król królów i Pan panów* [Obj. 19:16 – UBG].

W rozdziale 19 postać *Jezusa* jest przedstawiona niejako z dwóch odosobnionych perspektyw. W pierwszej części tego rozdziału jest informacja o zaślubinach *Baranka* (Obj. 19:7 – *Weselmy się i radujmy, i dajmy Mu chwałę, bo nadeszły Gody Baranka, a Jego Małżonka się przystroiła* [BT]). Natomiast w drugiej części *Jezus* zostaje ukazany jako *sędzia* oraz *wojownik* (*i oto - biały koń, a Ten, co na nim siedzi, zwany Wiernym i Prawdziwym, oto ze sprawiedliwością sędzi i walczy* [Obj. 19:11 – BT]). Sposób przedstawienia tak odrębnych wydarzeń w obrębie jednego rozdziału może sugerować to, że jednak *Jezus* i *Baranek* nie stanowią tej samej postaci. Aczkolwiek, analizując tekst dziewiętnastego rozdziału, tę niespójność można wyjaśnić tym, że między wydarzeniami zachodzącymi do wersetu 10, a tymi od wersetu 11 następuje nieznaną przeskok czasowy. Dlatego nawet jeżeli z różnych religijnych interpretacji może wynikać, że te wydarzenia dzieją się równolegle, w samym tekście są od siebie niezależne. Innym argumentem świadczącym o tym jest opis dwóch uroczystości odbywających się w tym samym rozdziale Apokalipsy. Pierwszą jest uczta weselna *Baranka*, która ma miejsce w niebie (*Błogosławieni, którzy są wezwani na ucztę Godów Baranka!* [Obj. 19:9 – BT]). Drugą jest uczta Boga, o której napisano w drugiej części 19 rozdziału, lecz w zupełnie odmiennym sensie (*I zawołał głosem donośnym do wszystkich ptaków lecących środkiem nieba: Pójdźcie, zgromadźcie się na wielką ucztę Boga, aby zjeść trupy królów, trupy wodzów i trupy mocarzy, trupy koni i tych, co ich dosiadają, trupy wszystkich - wolnych i niewolników, małych i wielkich!* [Obj. 19:17–18 – BT]). W tym fragmencie uwaga jest poświęcona zmarłym ludziom i zwierzętom, będących pokarmem dla ptaków. Oczywistym jest, że nie jest to ta sama uczta, co w wersecie 19:9, dlatego tym bardziej można powiedzieć, że ten jeden rozdział zawiera dwa osobne, niepowiązane ze sobą zdarzenia, gdzie w pierwszych z nich *Jezus* występuje w roli *Baranka* i *małżonka*, a w drugim – w roli *jeźdźca*, *sędzi* i *wojownika*.

W ostatnim rozdziale Objawienia *Jezus* poraz ostatni wypowiada się z perspektywy pierwszej osoby:

„*Ja, Jezus, posłałem swojego anioła, żeby o tych rzeczach złożyć wam świadectwo dla pożytku zborów. Ja jestem korzeniem, potomkiem Dawida i jasną gwiazdą poranną*”'. [Obj. 22:16 – PŃŚ].

Następuje tutaj powtórzenie tego, co zostało powiedziane na samym początku pierwszego rozdziału, tj. objawienie pochodzi od niego – *Jezusa*. W kolejnych słowach zwraca on uwagę na swoje pochodzenie. Mówiąc, że jest *potomkiem Dawida*, niejako podkreśla swoje dziedzictwo, utrwalając tym samym tekstualną całościowość Apokalipsy.

Podsumowując, z analizy ostatniej księgi biblijnej można wywnioskować, że postać *Jezusa* jest przedstawiona naprawdę z wielu perspektyw. Jednakże w całym tekście jest zachowany niejako główny wątek oraz jego rola jako *króla* oraz *sędzi*. W niektórych fragmentach przekładu protestanckiego zostaje zatarta granica między postacią *Jezusa* a *Boga*, przez co trudno jest odróżnić o kim konkretnie jest mowa w tekście, jednak po przeanalizowaniu przekładów innych konfesji religijnych, można łatwiej dojść do klarownych wniosków. Jeżeli jednak chodzi o samą postać *Jezusa Chrystusa*, w obrębie całej księgi jest on niezwykle istotną postacią, wokół której odbywa się większość ważniejszych apokaliptycznych wydarzeń.

LITERATURA

Wspaniały finał Objawienia bliski!, Watchtower Bible and Tract Society of New York, Inc., Brooklyn, New York 1993, s. 27-28

Zion. In: Encyclopedia Britannica, 16 Apr. 2020, <https://www.britannica.com/place/Zion-hill-Jerusalem>. (18 December 2021).

ŹRÓDŁA

Biblia Tysiąclecia, Wydanie V, Wydawnictwo Pallottinum 1999.

Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata – Wydanie do studium, Watchtower Bible and Tract Society of New York, Inc. 2021.

Uwspółcześniona Biblia Gdańska, Fundacja Wrota Nadziei 2017.

ПОЛІТИЧНІ НОВИНИ В УКРАЇНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ЦИФРОВИХ МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ САЙТІВ ТСН ТА CNN)

Ольга БЛАШКІВ

Кандидат філологічних наук, доцент
кафедра інформаційної та соціокультурної діяльності,
Західноукраїнський національний університет
Тернопіль (УКРАЇНА)
<https://orcid.org/0000-0002-6233-9558>

Наталія ЛІЩИНСЬКА

Кандидат філологічних наук,
кафедра інформаційної та соціокультурної діяльності,
Західноукраїнський національний університет
Тернопіль (УКРАЇНА)

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.04

ABSTRACT

The article examines the basic principles of making electronic media news and deals with the comparative analysis of political news of two sites – the TV News Service (TSN) of the 1+1 TV channel which has a high rating in Ukraine and the CNN which has gained a world name in the news journalism.

The aim of this study is to determine the peculiarities of creating political news content on TSN and CNN taking into consideration a form and a content of news, as well as compliance with professional ethics, to identify common and different in the work of Ukrainian and American online media journalists.

The article gives a detailed analysis of the internet news specialties (such a news are easy to access and understand, available anywhere, include multimedia and links) as well as the content, forms and the main principles of news structure on the TSN and the CNN sites.

The analysis proved that their common features are versatility, multimedia, hypertext, keeping obedience to the journalism ethical standards. But their priorities are different: the journalists from the TSN prefer efficiency, accuracy, sensationalism where as the CNN one always choose quality and trust. Ukrainian news are characterized by conciseness, attention to the opinions of experts, attempts to cover as wide a space as possible, American one are more analytical, comprehensive, give special attention to the actions and opinions of the first persons of the state. The political sympathies of the editors of both sites are not directly covered, but can be clearly seen in the selection of materials, their content and scope.

The article is of great help to the further study of online media, in the teaching of courses "The Journalistic genres", "Introduction to Journalism" at the Faculty of Journalism.

Key words: news, political news, digital media, online journalism, TSN, CNN.

У статті висвітлено основні принципи створення новинних текстів електронних медіа та здійснено порівняльний аналіз політичних новин сайтів телевізійної служби новин (ТСН) телеканалу «1+1» який має високий рейтинг на українському медійному ринку, і телерадіокомпанії CNN, що здобула світове ім'я у новинній журналістиці.

Мета дослідження – визначити особливості створення політичного новинного контенту сайтів ТСН та CNN з погляду форми й змісту новини, а також дотримання норм професійної етики, порівняти спільне та відмінне у роботі українських та американських журналістів, які працюють в інтернет-медіа.

На основі проведеного аналізу змісту, форми та основних принципів створення новин українського й американського сайтів встановлено, що спільними їхніми рисами є всесторонність, мультимедійність, гіпертекстовість, використання загальноприйнятих стандартів журналістської етики, але відмінними є пріоритети: журналісти ТСН віддають перевагу оперативності, точності, сенсаційності, CNN – якості та довірі. Українським новинам властивий лаконізм, увага до думок експертів, намагання охопити якомога

ширший простір, американським – аналітичність, всесторонність, увага до дій та думок перших осіб держави. Політичні симпатії редакцій обох сайтів прямо не висвітлені, але чітко простежуються у доборі матеріалів, їх змісті та обсязі.

Результати дослідження можуть бути використані при подальшому вивченні особливостей інтернет-медіа, при викладанні курсів «Журналістські жанри», «Вступ до спеціальності» на факультетах журналістики.

Ключові слова: новина, політичні новини, цифрові медіа, інтернет-журналістика, TSN, CNN.

W artykule zostały rozstrzygnięte podstawowe zasady kształtowania tekstów wiadomości w mediach cyfrowych oraz dokonano analizy porównawczej wiadomości politycznych stron elektronicznych Telewizyjnego Serwisu Informacyjnego TSN popularnego na Ukrainie Kanału Telewizyjnego 1+1 oraz słynnej na cały świat Telewizji i Radio CNN.

Cel badania polega na określeniu specyfiki tworzenia politycznych treści informacyjnych serwisów TSN i CNN pod względem formy i treści wiadomości, przestrzegania etyki zawodowej, zidentyfikowanie cech wspólnych i odmiennych w pracy ukraińskich i amerykańskich dziennikarzy pracujących w mediach internetowych.

Na podstawie analizy treści, formy i podstawowych zasad kształtowania wiadomości, stosowanych przez ukraińskie i amerykańskie serwisy informacyjne, ustalono, że ich wspólne cechy to wszechstronność, multimedia, hipertekst, stosowanie ogólnie przyjętych standardów etyki dziennikarskiej. Jednak mają one różne priorytety: dziennikarze TSN preferują skuteczność, dokładność, sensację, CNN – jakość i zaufanie. Wiadomości ukraińskie cechuje zwięzłość, zwracanie uwagi na opinie ekspertów, próba objęcia jak najszerszej przestrzeni. Wiadomości amerykańskie są analityczne, wyczerpujące, zwracają dużo uwagi na działania i opinie pierwszych osób państwa. Polityczne sympatie redakcji obu stron internetowych nie są bezpośrednio omawiane, ale wyraźnie widoczne w doborze materiałów, ich zawartości i zakresie.

Wyniki badania mogą być wykorzystane w dalszym studiowaniu cech mediów internetowych, w prowadzeniu zajęć z gatunków dziennikarskich oraz ze wstępu do dziennikarstwa na Wydziale Dziennikarstwa.

Słowa kluczowe: wiadomość, wiadomości polityczne, cyfrowe media, dziennikarstwo internetowe, TSN, CNN.

Постановка проблеми. Сьогодні світ важко уявити без новин. В епоху інформаційного суспільства сучасна людина сприймає їх як звичну річ, яка давно стала невід’ємною частиною життя. Найчастіше новину визначають як «оперативне інформаційне повідомлення, яке містить суспільно важливу та актуальну інформацію, що стосується певної сфери життя суспільства загалом чи окремих його груп» [9], як «інформацію про зміну ситуації або про останні події» [22], а також як «інформацію про останні події у країні, у світі чи про певну сферу діяльності, яка публікується у газетах і транслюється по радіо й телебаченні» [22].

Поняття «новина» є складнішим, ніж видається на перший погляд. Воно пройшло тривалу «значеннєву еволюцію», адже не завжди було пов’язане з роботою медіа. Цікаво, що в авторитетних тлумачних словниках другої половини XIX століття («Словник Товариства Гранат» (1897), словник Ф. Брокгауза – І. Єфрона (1890-1907) словникової статті «новина» не було. Згодом одне з перших пояснень значення цього слова було зафіксоване у словнику В. Даля (1880-1882), але не у самостійній статті, а разом зі значеннями слова «Ново»: «Новость ж. – качество, свойство нового, всего, что ново; новый случай, приключение; весть об нём; первое известие о чём-либо» [Цит. за 2]. Подібні пояснення знаходимо й у словнику Б. Грінченка (1907-1909): «Новина, -ни, ж. 1) новость. 2) Недавнее происшествіе [...] 3) Новь, новина (земля в первый раз распаханная)» [Цит. за 2].

Розвиток засобів масової комунікації зробив новину журналістським жанром. Все частіше використовується термін «новини» зі значенням «сукупність важливих для суспільства подій, які нещодавно сталися». Сучасна журналістика використовує три підходи до їх визначення: новини як «фрагмент реальності» (подія, що сталася у реальному житті), як «відображення дійсності» (подія, описана кимось із певної перспективи, яка викликає певні оцінки, судження, формує погляди та переконання іншої людини) і як окремий жанр журналістської творчості (результат праці журналіста) [Дет. див. 2]. Перші два стосуються змісту новин і фокуса їх висвітлення, останній визначає тон і форму новинного повідомлення.

Формування новини як жанру залежить від багатьох чинників: виражальних можливостей медіа, фокуса подання матеріалу, аудиторії, контексту, в якому подається інформація, типу видання, редакційної політики та ін.

Огляд літератури. Новини стали об'єктом дослідження у багатьох розвідках сучасних науковців: О. Васіна здійснила огляд основних підходів до тлумачення жанру новин у мас-медіа [2], О. Мелешенко вивчав особливості структури новин для радіо і телебачення [8], А. Павлова й А. Криворучко проаналізували способи відбору і подання матеріалу в газетному тексті [10].

Сучасні науковці усе частіше звертають увагу на феномен новинної інтернет-журналістики, яка виникла порівняно недавно й активно розвивається, а тому потребує уважного вивчення. І. Тонкіх проаналізувала специфіку подання новин в українських інтернет-ЗМІ [18], Н. Акіменко – проблему авторства новин в інтернеті [1], О. Матюшенко – особливості англomовного дискурсу новин в електронних ЗМІ [7], О. Панченко – мовні засоби товорення інтернет-новин англійською мовою [11].

Незважаючи на велику кількість наукових розвідок, мало вивченими досі залишаються принципи створення мультимедійних новин, популярність яких в умовах сьогодення постійно зростає, що й визначає актуальність нашої праці.

Об'єкт дослідження – політичні новини, розміщені на сайтах ТСН (Телевізійна служба новин каналу «1+1», який є одним із лідерів українського медійного ринку) та CNN (Cable News Network – Кабельна мережа новин) – однієї із провідних телерадіокомпаній світу, робота якої побудована на засадах «еталонної журналістики».

Предмет дослідження – принципи формування новин на політичну тематику.

Для аналізу ми обрали новини політики з огляду на кілька причин: по-перше, це одна з найпопулярніших тем, яку завжди читають; по-друге, новини такого змісту дозволяють виразніше відстежити позицію редакції новин і впливи на формування громадської думки; по-третє, наш вибір зумовлений і специфікою політичних новин: вони завжди суспільно значимі (а тому «топові»), готуються з особливою відповідальністю, адже до них прикута увага не тільки національної, а й світової аудиторії.

Мета. Дослідження має на меті вивчити особливості створення політичного новинного контенту сайтів ТСН та CNN з погляду форми та змісту новини, а також дотримання норм професійної етики; визначити спільне та відмінне у роботі українських та американських новинних журналістів, які працюють в інтернет-медіа.

Наша розвідка покликана дати відповіді на такі важливі для журналістики питання: що характерно для мережевих новин, як вони «зроблені», у чому секрет їхньої популярності.

Методологія. З метою визначення принципів формування новинного контенту українського й американського сайтів у дослідженні використано описовий метод і метод порівняльного аналізу.

Розвиток інтернет-медіа позначився на способі подання новин, їх доборі та формі. Часто новинний текст згортається майже до ліду, а подробиці можуть міститися у наступних публікаціях на цю ж тему. Такий спосіб формування новин дуже зручний як для постійно обмеженого в часі сучасного читача, так і для автора, оскільки дає змогу бути оперативним і лаконічним. Але небезпека для обох прихована у тому, що новинне повідомлення, подане кількома лаконічними рядками, не сприяє критичному осмисленню інформації. Читач отримує швидше враження, ніж інформацію, автор – не завжди добре перевірені факти і не завжди з надійних джерел. На думку відомого дослідника Георгія Почепцова, «Інтернет – це доступ до інформаційного розмаїття. Але це дуже поверхове розмаїття, яке здається таким через велику кількість джерел. Можемо говорити, що перед нами поверхове розуміння на відміну від глибинного – характерного для книжкових форм. Інтернет можна порівняти з роботою із анотаціями, а не з самими текстами» [14]. На нашу думку, така «поверховість» висвітлення новин найбільш притаманна соцмережам, де межі між автором і читачем менш виразні, й у силу того, що не всі автори є професіоналами, оприлюднюється багато суб'єктивної інформації. У зв'язку з цим Ніколас Карр та інші дослідники цієї проблеми визначили особливості сприйняття інформації в інтернеті:

- «читається не більше перших двох сторінок тексту,
- швидкий перехід на інші сайти (декілька десятків за годину),
- як наслідок, сучасний інтернет-читач не вміє виділити з тексту головного» [14].

Отже, новинна інтернет-журналістика вимагає від автора ще більше конкретності та відповідальності, ніж традиційна, а також постійного пошуку нових форм висвітлення матеріалу, щоб залишатися цікавим і надійним джерелом інформації. Читач таких новин має бути більш критичним у сприйнятті інформації і не повинен трактувати їх як розважальний контент.

Привертає увагу і мультимедійність новин в інтернеті. Можливості екранної комунікації доповнили текстове повідомлення з описом події відеоматеріалом, аудіозаписами, фотографіями, ілюстраціями за темою. Мультимедійність має й інший вияв: новини, створені

одним джерелом, транслюються різними каналами комунікації, які можуть бути пов'язані гіперпосиланнями. Наприклад, випуск новин, який транслювався в ефірі телеканалу, може бути розміщений на платформі YouTube, на сайті цього ж телеканалу чи паралельно транслюватися у соцмережах (як стрім). Так працює більшість телеканалів у різних країнах світу.

Через легкий та швидкий доступ до новинної інформації, оперативно поданої у привабливій формі, продовжує зростати довіра до інтернет-медіа. Це підтверджує опитування «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2020 році», проведене соціологічною компанією InMind на замовлення міжнародної неприбуткової організації Internews, що реалізує «Медійну програму в Україні» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). За результатами опитування, що були оприлюднені «Укрінформ» 16 жовтня 2020 р.: «...частка українських інтернет-користувачів зросла з 71% у 2015 році до 90% у 2020 році. Серед молоді віком 18-35 років цей показник сягає 100%» [15]. «Дослідження підтвердило світову тенденцію до зростання популярності цифрових медіа на противагу телебаченню та іншим традиційним новинним ЗМІ. Перше місце серед джерел інформації, яким найбільше довіряють українці, розділили між собою національні та регіональні онлайн-медіа – до кожного з них відчувають довіру по 48% опитаних. Тоді як показник довіри до національних телеканалів становить 41% – проти 49% у 2019 році. Єдиними типами медіа, яким вдалося цього року наростити довіру до себе, стали регіональне радіо (22%) та регіональні онлайн-медіа (48%), які, на думку респондентів, пропонують ширший спектр точок зору» [15].

Опитування показало й іншу тенденцію: новини на соціальних медіаплатформах були не завжди правдиві. Найбільше це стосувалося новин про Covid-19 та інших важливих тем. Директор Internews в Україні Джилліан МакКормак звернула увагу й на факт, що «третина респондентів засвідчила свій намір поділитися неправдивою інформацією із широким загалом, навіть якщо вони самі в неї не вірили» [15]. Вона зробила висновок про те, що доведеться наполегливо працювати, «щоб допомогти українцям зрозуміти, наскільки важливо не поширювати дезінформацію і дотримуватися інформаційної гігієни» [15].

Мультимедійність і діджиталізація визначають тенденції розвитку інтернет-журналістики: зростання конкуренції за увагу аудиторії, відкритість, свобода висловлювань, популяризація лідерів думок, авторських медіа [Дет. див. 13]. На них із особливою чутливістю реагують саме сайти телеканалів, оскільки від їхньої роботи буде залежати рейтинг першоджерела.

Обрані для аналізу сайти належать великим телекомпаніям, що мають вихід на міжнародний медійний ринок. Кожна з них певним чином позиціонує себе. Гаслом Телевізійної служби новини телеканалу «1+1» є «ТСН. Вражає». Таке гасло свідчить про

сенсаційність, оперативність, точність та ексклюзивність новинної інформації, яка подобається читачам. Обравши гасло «This is CNN. Go There. The Most Trusted Name in News» («Це CNN. Відвідайте нас. Новини, яким довіряють найбільше»), служба новин CNN, робить акцент на довірі, якості, точності, незалежності й неупередженості у висвітленні подій.

Якщо оцінювати новинну інформацію українського й американського сайтів із позиції читача за критерієм дотримання норм журналістської етики і брати за еталон оцінювання п'ять основних цінностей світової журналістики – точність (accuracy), незалежність (independence), всесторонність (impartiality), гуманність (humanity) та відповідальність (accountability) [23], – кожен із них демонструє свій «моральний пенталог», цінності в якому матимуть свій порядок. Для CNN на першому місці стоїть відповідальність, далі – точність, всесторонність, гуманність і незалежність. Парадигма цінностей ТСН, на наш погляд, така: всесторонність, точність, гуманність, відповідальність, незалежність.

Ми визначили саме таку парадигму цінностей кожного із медіаресурсів не випадково. Наш висновок зроблений на основі аналізу принципів формування новинного матеріалу американського й українського сайтів упродовж 25 березня – 01 квітня 2021 року.

Результати дослідження. Для телекомпанії CNN, яка має міцні позиції на світовому новинному медіаринку, важливою є якість оприлюдненого матеріалу. Новина подається з аналітичними коментарями, всесторонніми оцінками експертів, перших осіб держави та їхнього оточення. Великого значення надають деталям. Прикладом такого матеріалу є новина про підготовку Джо Байдена до першої після інавгурації прес-конференції під заголовком «Three-ring binders and 14-point font: How Biden preps for a new conference» («Скорозшивач із тьома кільцями і 14-й розмір кегля: Як Байден готується до нової конференції»), опублікованої на сайті CNN 25 березня 2021 р. Кевіном Ліптаком і Кейтлін Колінз [25]. Матеріал висвітлює найдрібніші деталі підготовки Президента до доповіді на прес-конференції та відповідей на питання, які можуть поставити журналісти. Автори роблять екскурс у минуле, аналізуючи відповіді Джо Байдена під час попередніх публічних заходів, які він провів, ще не обіймаючи пост Глави Держави.

Враження від підготовки підкріплені цитатами:

–самого Президента:

«What press conference?» he joked when asked Wednesday evening how he was preparing [25] («Яка прес-конференція?» – пожартував він, коли у середу ввечері його запитали, як він готувався);

1. висловлювань його оточення:

«Asked by reporters this week how Biden was preparing, press secretary Jen Psaki joked he was "looking at your Twitters and seeing what's on your mind». «He is, you know, thinking about

it,» she said aboard Air Force One». "It's an opportunity for him to speak to the American people, obviously directly through the coverage, directly through all of you. And so I think he's thinking about what he wants to say, what he wants to convey, where he can provide updates, and, you know, looking forward to the opportunity to engage with a free press" [25] («Цього тижня у відповідь на запитання репортерів: «Як Байден готувався?» перс-секретар Джен Псакі пожартувала: «Він переглядав ваш Твіттер і вивчав, що ви думаєте про це». «Ви знаєте, він думає про це», – сказала вона на борту Air Force One». «Це нагода для нього звернутися до американського народу, відкрито, прямо. Через висвітлення події, через вас усіх. Я вважаю, він думає про те, що хоче сказати, що хоче донести, коли зможе впровадити зміни, і з нетерпінням чекає можливості поспілкуватися з вільною пресою»);

2. самих журналістів (коли йшлося про непередбачувані ситуації під час попередніх публічних виступів):

«He has prepared extensively for some of those events, including his prime-time address to the nation earlier this month. He spent days line editing his remarks, ensuring he was striking the appropriate tone while using exactly the right words and phrases. Biden did not want to make a single mistake, he told others» [25] («Він був дуже добре підготовлений до деяких із цих подій, в тому числі й до прайм-тайм звернення до своєї нації цього місяця. Він цілими днями редагував свій виступ, перевіряв, чи правильний тон викладу він обрав, чи дібрав відповідні слова та фрази. Байден казав, що не хотів допускати жодної помилки»);

3. радників Президента (подана опосередковано):

«While advisers do not believe occasional flashes of anger are necessary a bad thing for Biden, they do not believe his news conference should be marked by open hostility in the same way President Donald Trump's were» [25] (І хоч радники не вважають, що випадкові спалахи гніву нашкодять Байдену, вони не думають, що його прес-конференція буде позначена відкритою ворожістю, як і конференція Президента Дональда Трампа»).

Подібні прямі чи опосередковані всесторонні коментарі пронизують опис усіх деталей підготовки президента США до публічного спілкування із пресою. Такий виклад створює ефект живої участі реципієнта в описаних подіях. Читаючи, він стає спостерігачем. Деталізація використовується з подвійною метою: щоб уникнути упередженого викладу і, водночас, утримати увагу реципієнта.

Показовим є добір матеріалу для аналізованої публікації (у звичному для нас розумінні це не зовсім новина): її зміст готує слухача до сприйняття головної новини – самої прес-конференції, викликає у читача передчуття чогось грандіозного, довгоочікуваного і, водночас, ретельно підготовленого. Метою публікації є формування у суспільстві позитивного ставлення до роботи влади.

Новини на сайті ТСН викладені за іншими принципами. Перше, що впадає у вічі, – оперативність роботи журналістів. Щодня на сайті публікується добірка міжнародних новин під заголовком «П'ять новин, які ви могли проспати». Їх справді розміщують на сайті вночі у різний час. Швидке оновлення сайту підтверджують новини, розміщені в інші дні. Наприклад, першого квітня 2021 р. новини у стрічці оновлювалися кожні 20 хвилин.

Сайт CNN також є доволі оперативним. Його журналісти використовують прийом «гарячої новини»: інформація про подію може висвітлюватися у той самий час, коли відбувається сама подія. Така публікація з'явилася на сайті CNN 31 березня 2021 року: *Deres Chauvin Trial Day: three news*¹ [20] («День суду над Дереком Шовіном: три новини») у формі прямої трансляції (стріму).

На відміну від CNN, Телевізійна служба новин більше уваги приділяє фактам: що, де, коли і з якими наслідками сталося. Її новини більш сенсаційні й за формою, змістом та способом викладу відрізняються від новин американських колег. Українські журналісти найчастіше створюють новинне повідомлення за принципом «перевернутої піраміди»: спочатку подають головну інформацію, потім переходять до деталей. Суть новини розкривають заголовком та лід. Іноді вони можуть дублюватися, як у наведеному нижче прикладі.

Заголовок: *«Суд знову відправив ексочільницю Слов'янська Нелю Штепу під нічний домашній арешт»* [17];

Абзац, який уточнює інформацію, подану в ліді: *«Чергове засідання суду призначене на 8 квітня. На ньому мають допитати свідків»*;

Лід: *«Суд знову відправив ексочільницю Слов'янська Нелю Штепу під нічний домашній арешт»* [17];

Подробиці новини: *«Орджонікідзевський райсуд Харкова обрав нічний арешт як запобіжний захід для ексголови Слов'янської міськради Нелі Штепи, обвинуваченої у посяганні на територіальну цілісність України і створенні терористичної групи»* [17];

Зазначається джерело інформації: *«Про це розповів адвокат обвинуваченої Олександр Шадрін, пише "Укрінформ"»* [17] (01.04.21 ТСН).

Як ілюструє наведений приклад, ТСН також ретельно добирає інформацію із перевірених джерел, які обов'язково вказує. Джерела інформації фіксує і сайт CNN, але якщо американська журналістика використовує в основному власні джерела та прямі цитати перших осіб держави (як свідчення очевидців), то українська, у порівнянні з нею, частіше використовує дані інформагентств із обов'язковим посиланням на них. Поряд із тим, не можна стверджувати, що українським журналістам бракує власного ексклюзивного контенту (на

---

¹ Подія не політична, але дуже резонансна і торкається політики.
48 *Studia methodologica*, ISSN 2304-1222, No. 52. 2021

сайті ТСН є сторінка «Ексклюзив ТСН»). У прямих ефірах новини завжди супроводжуються прямими включеннями та коментарями очевидців. Сайт виконує функцію збору й узагальнення інформації з метою надати користувачам більш зручний доступ до неї та можливість постійно бути в курсі подій.

Незважаючи на відмінності у формі, змісті та принципах добору новинної інформації, політичні новини сайтів ТСН та CNN мають багато спільного у висвітленні діяльності президента. Журналісти обох служб уважно стежать за діяльністю очільників своїх держав.

ТСН розміщує публікації про Володимира Зеленського на окремій сторінці сайту. Такі новини теж побудовані на фактах («Зеленський звільнив Тупицького з посади судді КСУ» [6] (27.03.2021). Покликані виражати позицію влади («Загибель чотирьох бійців на Донбасі: як реагуватиме влада в Україні» [5] (26.03.21) або дають оцінку Президентом подій, що відбуваються в державі («Від початку 2021 року спостерігаємо зростання ескалації на Донбасі – Зеленський» [3] (26.03.2021), «Підбирайте слова, які вилітають з ротової порожнини»: Зеленський до політиків, які дискредитують вакцинацію» [12] (27.03.2021).

CNN публікує багато аналітики про Джо Байдена на головній сторінці сайту. Часто подібні публікації з'являються у стрічці новин. Вони можуть мати аналітично-компаративний характер: «Biden pushes House-passed gun reforms in the wake of Colorado mass shooting» [19] («Байден просуває збройні реформи по гарячих слідах після масового розстрілу в Колорадо» (23.03.2021), «The reason Biden is popular is no secret: He does popular things on important issues» [24] («Причина популярності Байдена не є таємницею: він робить із важливих питань популярні речі» (28.03.2021); «How bad a president was Donald Trump?» [21] («Наскільки поганим президентом був Дональд Трамп?» (29.03.2021) та ін.

Спільною характеристикою для обох сайтів є мультимедійність: використання відеофрагментів, фотографій, зображень, використання можливостей гіпертексту з метою розширення змісту повідомлення: поряд із основною новиною подають гіперпосилання на статті з тієї ж теми. Новинний матеріал сайту ТСН (особливо топ-новини) завжди доповнюються аналітичними матеріалами інших новинних продуктів, створених «1+1». Маємо на увазі аналітичні програми «ТСН Тиждень», політичне ток-шоу «Право на владу», програма «Гроші», де інформація подається широко та різносторонньо.

CNN створила окремий сайт для міжнародних новин – CNN International. Його контент відрізняється за змістом від першого сайту, оскільки орієнтований на міжнародну аудиторію, але підходи до створення новин та їх форма залишаються традиційними.

Обговорення і висновки. Проаналізувавши форму, зміст та основні принципи створення новин сайтів ТСН і CNN, ми з'ясували, що спільним для них є використання загальноприйнятих стандартів журналістської етики, але відмінними є пріоритети: журналісти

українського сайту на перше місце поставили оперативність і точність, американські – якість та довіру.

Основна розбіжність у роботі цих двох сайтів полягає у різних принципах формування новини: український ресурс має комерційну мету – швидко проінформувати про основне, американський, – дбаючи про своє добре ім'я, намагається бути еталоном новинної журналістики, змушує читача мислити, прагне передати не лише суть події, але й враження від неї.

У новинах сайту ТСН домінує оперативність, сенсаційність, увага до факту, думок та оцінок експертів, відомих політиків, посадовців влади та ін. Журналісти ТСН у висвітленні новин намагаються охопити якомога більший простір і бути на місці події саме в той момент, коли вона триває.

Журналісти CNN зосереджені на якості, оперативності; створюють якісну новинну аналітику, яку через всестоороннє висвітлення розмаїтих точок зору, цікаво читати різним категоріям реципієнтів. Спостерігається увага до цитат і дій політиків, що створюють ефект очевидця новини.

Політичні симпатії редакцій українського й американського новинних сайтів безпосередньо не висвітлені, але чітко відстежуються при читанні контенту, який на обох аналізованих інтернет-ресурсах поєднує можливості слова, візуальних, аудіовізуальних засобів та екранної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімова, Н. (2017) Психолінгвістичний код сайтів новин: колективне авторство [Psycholinguistic code of news sites: collective authorship] *Психолінгвістик*. №. 22: 1. С. 15-25.
2. Васіна, О. В. (2009) Огляд основних підходів до тлумачення новин як явища мас-медіа [Review of the main approaches to the interpretation of news as a phenomenon of mass media]. Available at: <https://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2397> (Accessed: 20 March 2021)
3. ТСН (2021) Від початку 2021 року спостерігає зростання ескалації на Донбасі – Зеленський [From the beginning of 2021 we observe an increase in escalation in the Donbass - Zelensky]. Available at: <https://tsn.ua/ato/vid-pochatku-2021-roku-sposterigayemo-zrostannya-eskalaciyi-na-donbasi-zelenskiy-1752892.html> (Accessed: 26 March 2021)
4. Дацишин, Христина (2014). Мовні маніпуляції в заголовках Інтернет-версій телевізійних новин (на прикладі Інтернет-сторінки програми „ТСН”) [Language manipulations in the headlines of the Internet version of television news (using the example of the Internet page of the TSN program)]. *Теле- та радіожурналістика : збірник наукових праць*. Львів, Вип. 13. С. 204–210.
5. ТСН (2021) Загибель чотирьох бійців на Донбасі: як реагуватиме влада в Україні [The death of four fighters in the Donbass: how the authorities in Ukraine will react]. Available at: <https://tsn.ua/ato/zagibel-chotiroh-biyiv-na-donbasi-yak-reaguvatime-vlada-ukrayini-1752889.html> (Accessed: 26 March 2021).
6. ТСН (2021) Зеленський звільнив Тупицького з посади судді КСУ [Zelensky dismissed Tupytsky from the post of SCU judge]. Available at: <https://tsn.ua/politika/zelenskiy-zvilniv-tupickogo-z-posadi-suddi-ksu-1752988.html> (Accessed: 27 March 2021).
7. Матюшенко, О. М. (2015) Диференційні ознаки сучасного англомовного дискурсу новин як конвергентної соціальної комунікації в електронних ЗМІ // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Вип. 3. С. 74-77. Available at: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/18662> (Accessed: 15 December 2021).
8. Meleshchenko, O. (2013) Альтернативна структура новини для радіо і телебачення [Alternative structure of news for radio and television]. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. №37. С. 259-263.

9. Новини [News]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8> (Accessed: 25 March 2021)
10. Павлова, А. К.; Криворучко, А. Д. (2021) Особливості категорії новини в газетному тексті: спосіб відбору і подачі матеріалу (на прикладі газети «День») [Features of the category of news in the newspaper text: the method of selection and submission of material (on the example of the newspaper "Day")]. *Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації*, № 1 (45), С. 62–67.
11. Панченко, О. І. (2018) Прагматика англійського дискурсу в Інтернет-новинах : [препринт] [Pragmatics of English discourse in Internet news]. // *Лінгвістика. Лінгвокультурологія : зб. наук. пр. / ДНУ ім. О. Гончара. Дніпро, Вип. 12 (2), С. 147–151.. Available at: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/11131> (Accessed: 14 December 2021).*
12. ТСН (2021) «Підбирайте слова, які вилітають з ротової порожнини»: Зеленський до політиків, які дискредитують вакцинацію» ["Choose words that fly out of the mouth": Zelensky to politicians who discredit vaccination"]. Available at: <https://tsn.ua/politika/zelenskiy-zayaviv-scho-okremi-politiki-pochali-masshtabnu-y-brudnu-kampaniyu-z-metoyu-diskreditaciyi-vakcinaciyi-1753129.html> (Accessed: 27 March 2021).
13. Порадник юним журналістам [Guide for Young Journalists] / Василенко Л., Гнатюк О., Саєвич І., Удовиченко О., Цибух І. Київ: Youth Medialab. Available at: <https://yml.com.ua/articles/poradnik-unim-zurnalistam> (Accessed: 25 March 2021).
14. Почепцов, Г. (2011) Нові види комунікативних стратегій у суспільстві [New types of communicative strategies in society]. Available at: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/9413/2011-06-19-novi-vydu-komunikatyvnykh-strategiy-u-suspilstvi/> (Accessed: 19 March 2021).
15. Презентація нового опитування USAID-Internews щодо споживання медіа (2020) [Presentation of a new USAID-Internews media consumption survey]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3113580-prezentacia-novogo-opituvanna-usaidinternews-sodo-spozivanna-media.html> (Accessed: 21 March 2021).
16. ТСН (2021) Санкції Австралії через будівництво Керченського мосту та партнерство з США. П'ять новин, які ви могли проспати: [Australia's sanctions over the construction of the Kerch Bridge and partnership with the United States. Five news you could oversleep]. Available at: <https://tsn.ua/politika/sankciyi-avstraliyi-cherez-budivnictvo-kerchenskogo-mostu-ta-partnerstvo-z-ssha-p-yat-novin-yaki-vi-mogli-prospati-1754470.html> (Accessed: 01 April 2021).
17. ТСН (2021) Суд знову відправив ексочільницю Слов'янська Нелю Штепу під нічний домашній арешт [The court sent Slovyansk ex-leader Nelya Shtepa under night house arrest again]. Available at: <https://tsn.ua/politika/sud-znovu-vidpraviv-eksochilnicyu-slov-yanska-nelyu-shtepu-pid-nichniy-domashniy-aresht-1756849.html> (Accessed: 01 April 2021).
18. Тонкіх, І. Ю. (2011). [Специфіка подання новин в українських Інтернет-ЗМІ The specifics of presenting news in the Ukrainian online media]. *Психолінгвістика : зб. Наук. праць, № 8., С. 205–210.* Available at: <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/1008> (Accessed: 15 December 2020).
19. CNN (2021) Biden pushes House-passed gun reforms in the wake of Colorado mass shooting. Available at: https://edition.cnn.com/2021/03/23/politics/biden-gun-control-colorado-atlanta/index.html?utm_medium=internal&utm_term=fact-box-recirc&utm_content=recirc-politics (Accessed: 23 March 2021).
20. CNN (2021) Derek Chauvin Trial Day: three news Available at: <https://edition.cnn.com/us/live-news/derek-chauvin-trial-03-31-21/index.html> (Accessed: 31 March 2021).
21. CNN (2021) How bad president was Donald Trump? Available at: <https://edition.cnn.com/2021/03/29/politics/trump-bad-president-rankings-legacy/index.html> (Accessed: 29 March 2021).
22. Collins (2021) News Available at: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/news> (Accessed: 15 December 2021).
23. EJN (2021) The 5 core values of journalism. Available at: <https://accountablejournalism.org> (Accessed: 20 March 2021).
24. CNN (2021) The reason Biden is popular is no secret: He does popular things on important issues. Available at: <https://edition.cnn.com/2021/03/28/politics/biden-popularity-covid-border-guns-analysis/index.html> (Accessed: 28 March 2021).
25. CNN (2021) Three-ring binders and 14-point font: How Biden preps for a new conference Available at: <https://edition.cnn.com/2021/03/24/politics/biden-press-conference-preparation/index.html> (Accessed: 24 March 2021).

МЕТЕОНІМИ В СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНІЙ СИСТЕМІ ПРАСЛОВ'ЯНСЬКИХ ЕКСКЛЮЗИВІВ

Ірина НЕЧИТАЙЛО

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри російської мови і літератури
Київський національний лінгвістичний університет
Київ (УКРАЇНА)
e-mail: vnech@i.com.ua
УДК 81–115'44'37:811.16'282
<https://orcid.org/0000-0001-8595-5874>

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.05

ABSTRACT

The article is devoted to the semantic and word-formation evolution of Proto-Slavic dialectal verbal metonyms. The aim of the article is to establish regularities of semantic and derivational evolution of Proto-Slavic dialectisms on the material of meteorological fragment of vocabulary; analyze semantic history of Proto-Slavic word stems and specifics of weather nominations in the proto-lingual dialects. The object of research is Proto-Slavic localisms, motivated by verbs *kuriti, *kydati, *meṭi, *migati, *mīgīti, *moknṭi, *moriti, *morskati / *morzgati / m^ʳrskatiati, *moršiti, *m^ʳršiti, *m^ʳrgoliti, *m^ʳrgati, *m^ʳréti, *m^ʳrgoliti, *m^ʳṛknṭi, *m^ʳršiti, *m^ʳzgnṭi, *m^ʳždžati / *m^ʳždžiti, *m^ʳžiti, *muzgati. The regularities of formation of Proto-Slavic dialectal meteorological vocabulary in semantic, derivational and linguo-geographical aspects are revealed in the work; systematization and comparison of Proto-Slavic deverbatives are improved; the semantic, derivational and localization approaches to modeling of metonyms are combined in a fundamentally new way; new information on the participation of dialect vocabulary in the conceptualization of the reality is obtained. The obtained data can form a basis for the reconstruction of the Proto-Slavic language.

Key-words: Proto-Slavic dialectism, deverbative vocabulary, semantic transformations, models of semantic derivation, isoglosses, metonyms.

Статтю присвячено семантико-словотвірній еволюції праслов'янських діалектних метеонімів-девербативів. Метою дослідження є встановлення закономірностей семантико-словотвірної еволюції праслов'янських діалектизмів на матеріалі метеорологічного фрагмента лексики; аналіз семантичної історії праслов'янських основ і специфіки номінацій погоди у праслов'янському діалектному масиві. Об'єкт дослідження – прамовні локалізми-метеоніми, вмотивовані дієсловами праслов. *kuriti, *kydati, *meṭi, *migati, *mīgīti, *moknṭi, *moriti, *morskati / *morzgati / m^ʳrskatiati, *moršiti, *m^ʳršiti, *m^ʳrgoliti, *m^ʳrgati, *m^ʳréti, *m^ʳrgoliti, *m^ʳṛknṭi, *m^ʳršiti, *m^ʳzgnṭi, *m^ʳždžati / *m^ʳždžiti, *m^ʳžiti, *muzgati. У роботі розкрито закономірності формування праслов'янської діалектної метеорологічної лексики в семантико-словотвірному та лінгвогеографічному аспектах; *вдосконалено* систематизацію та зіставлення праслов'янських девербативів; принципово по-новому *поєднано* семантико-словотвірний і локалізаційний підходи в побудові семантико-словотвірних моделей розвитку дієслівних праслов; *одержано* нові відомості про участь діалектної лексики в процесах концептуалізації навколишньої дійсності. Дослідження прамовних діалектизмів кожної зі слов'янських мов з урахуванням усіх мікрозон дозволяє створити нову базу для розв'язання проблеми реконструкції праслов'янської мови.

Ключові слова: праслов'янський діалектизм, девербативна лексика, семантична трансформація, моделі семантичного словотвору, ізоглоси, метеоніми.

Artykuł poświęcony jest semantycznej i słowotwórczej ewolucji meteonimów w dialektach prasłowiańskich. Celem artykułu jest ustalenie prawidłowości przekształceń semantycznych i słowotwórczych dialektizmów prasłowiańskich na materiale meteorologicznego fragmentu słownika. Przedmiotem badań są prasłowiańskie lokalizmy, motywowane czasownikami *kuriti, *kydati, *meṭi, *migati, *mīgīti, *moknṭi, *moriti, *morskati / *morzgati / m^ʳrskatiati, *moršiti, *m^ʳršiti, *m^ʳrgoliti, *m^ʳrgati, *m^ʳréti, *m^ʳrgoliti, *m^ʳṛknṭi, *m^ʳršiti, *m^ʳzgnṭi, *m^ʳždžati / *m^ʳždžiti, *m^ʳžiti, *muzgati. W pracy ujawniają się prawidłowości tworzenia prasłowiańskiego dialektalnego słownictwa meteorologicznego; ulepszona systematyzacja i porównanie deverbatywów prasłowiańskich; semantyczne, derywacyjne i lokalizacyjne podejścia do modelowania meteonimów

są łączone w całkowicie nowy sposób; uzyskuje się nowe informacje na temat udziału słownictwa gwarowego w konceptualizacji rzeczywistości. Uzyskane dane mogą stanowić podstawę do rekonstrukcji języka prasłowiańskiego.

Słowa kluczowe: dialektyzm prasłowiański, słownictwo deverbatywne, przekształcenia semantyczne, modele derywacji semantycznej, izoglosy, meteonimy.

Етимологічні славістичні студії кінця минулого і початку нинішнього століть свідчать про продуктивність підходів до груп ексклюзивної діалектної лексики, яка може відбивати різні проблемні аспекти прамови, – праслов'янських діалектизмів (ПД). Цим лексемам, що належать до обмежених зон terra Slavia, присвячено праці О. М. Трубочова, Ж. Ж. Варбот, Т. І. Вендіної, Р. Еккерта, О. Ф. Журавльова, Р. В. Болдирєва, Л. В. Куркіної та ін., які довели теоретичну й методичну обґрунтованість звернення до цих унікальних рефлексів прамови. **Актуальність** дослідження ПД зумовлено численними доказами їхньої багатоаспектної ролі в реконструкції прамовних станів.

Статтю присвячено значному фрагментові вказаного прамовного блоку – метеорологічній лексиці, зосередженій в архаїчних крапкових зонах Славії. Перед дослідником постає **мета** визначення у масі архаїзмів слов'янських мов семантичних та дериваційних особливостей регулярного і нерегулярного утворення ізольованих рефлексів прамови – метеонімів, аналіз яких є неможливим без притягнення *структурно-генетичної* та *лінгвогеографічної методик порівняльно-історичного мовознавства*. Активно залучено також техніки *компонентного* та *семантико-словотвірного аналізу*. Обравши **завданнями** розв'язання питань походження, розвитку і поширення ПД-метеонімів, вважаємо за необхідне встановити склад цієї лексичної мікросистеми, дослідити інвентар словотвірних засобів та семантичних перетворень віддієслівної праслов'янської лексики на позначення погодних явищ, що збереглася в діалектах мов сучасних слов'ян. Сподіваємося також на виявлення генетичних зв'язків у семантиці та дистрибуції ПД, які можуть свідчити про міграції та контактну взаємодію на теренах Палеославії.

Особливо виразним у цьому відношенні видається плювіальний блок – лексика на позначення дощу. Заслуговує на увагу та обставина, що в російській мові не збереглося рефлексів праслов. *mъrskati, однак похідні від нього праслов'янізми виявлено у ряді російських діалектів. Дієслівні варіанти *morskati / *morzgatī / m^hrskati, які позначали "сльобати, бити" [2: 517], мотивували у праслов'янській мові найменування *morzga, що зустрічається лише у російських діалектах: російськ. *морозга* "бус, бусенець, ситуха, ситовник, найдрібніший дощ" (півн.) [1: 911], *морозга* "дрібний дощик (арханг.), *морозга* "дрібний з памороззю дощ", "дрібний дощ" (арханг., волог., северодвін., твер.), "дощ зі снігом" (арханг.) [3 XX: 5–7]. Спільним для всіх deverбативів є те, що в їхній значеннєвій структурі збереглося значення характеру дії, а також того, хто здійснює цю дію (січе). Слід зазначити, що *морозгою* зветься не дощ взагалі, а дрібний, і ця ознака є

визначальною, недаремно його іноді порівнюють з борошном, просіяним крізь сито (*ситуха, ситовник*), або з туманом, імлою, сутінками, примарою (як під час туману), перехідним і тому небезпечним станом від п'ятми до світла (пор. російськ. *мерцать, меркнуть, морок* "дрібний дощ" (костром.), *морокуша* "дрібний рясний дощ" (іван.) [3 XX: 5–6]. Як вказують автори Етимологічного словника слов'янських мов, перед нами виключно російське, причому діалектне утворення. Традиційно ця лексема включається до великої групи споріднених найменувань: *mogga (польська назва річки Mroga), *mьrgaсь "дрібний дощ", *mьrgota "туман", *mьrgoliti "моросити". За межами слов'янських мов зафіксовано широкий балтійський матеріал кореляцій: латиськ. *mēġa, maġa, mārga* "тихий дощ", литовськ. *mirgė* "миготіти", *mārgas* "строкатий" та ін. [3 XX: 5].

Парадигматичний варіант праслов. *mьzgъ – російськ. діал. *мозг* "сира, похмура погода" (псков., твер.), *мозг* "тс.; невідчепність; настирність" [1: 876]. Можливо, їх стосується і пізня похідна форма з оглушенням кінцевих голосних укр. діал. *мускóта* "сльота" (угор.), *москóта* "слякоть" (угор.). Можна припустити, що етимологічно наближеними до лексем праслов. *mьzga / *mьzgъ є праслов. *mьxь, литовськ. *mùsos* множ. "пліснява", латинськ. *muscus* "мох", норв. діал. *musk* "пилюка, дрібний дощ", дат. діал. *musk* "пліснява" також із походженням від індоєвроп. *meu(≡)- "вологий, брудний; мастити, мити" [3 XXI: 19–20].

Дієслово праслов. *moršiti "моросити" вважається похідним від *mogь, що порівнюється з праслов. *morzga, *mьrgoliti, *mьrgati, *mьršiti, спорідненими зі згаданими вище праслов. *morskati / *morzgati, m'ṛskati, які позначали "стьобати, бити" [3 XIX: 241; 2: 517]. Віддієслівне ім'я праслов. *moršь відбилося в наш час у російськ. діал. *мóрошь*, род. в. -а та -у, чол. р. "хмарна погода" (томськ.), *мóрошь*, жін. р. (те ж, що і *мóрок* "непогожа, похмура погода") [3 XIX: 241], білор. діал. *марóша*, чол. р. "дрібний дощ" (гродн.). Тут також доречно згадати вторинні російськ. *мóрось*, жін. р. "найдрібніший дощ" [1: 911], діал. *мóрось* "дрібний мрячний дощ (арханг.), укр. діал. *мóрос'* "мокра, сира, з тривалим дощем погода" (правобер. поліськ.), білор. діал. *мóрась* "дрібний дощ" (могильов.), *мóрысь* "дрібний дощ, туман" (Чауси), *мóрась* "дрібний дощ" (гродн., могильов.), "дрібний дощ з туманом" (гродн.). Про давнє поширення цього діалектизму свідчать також його парадигматичні варіанти: російськ. діал. *моросá* "дрібний рясний дощ" (костр.), "дуже дрібний дощ, мряка" (Мордовія), "дрібний мрячний дощ" (арханг.), "мряка, мжичка" (яросл.), білор. діал. "дрібний дощ; повільна людина"

(турів.) [3 XIX: 241; 4: 70]. Тут найменування дощової погоди, дощу здійснилося за схемою "дія" → "діяч".

Значеннєва еволюція охопила також дієслово стану праслов. *mьrěti "мріти, ледь виднітися", що втілилося в утворенні імені дії праслов. *mьr'a, яке відобразило особливий стан погоди – мряку. Його континуанти утворюють досить цікаву російсько-українську ізоглосу: російськ. діал. *мря*, жін. р. "непроникний туман, під час якого йде густий сніг" (катеринб.) [1: 928], *мря*, жін. р. "густий туман, під час якого густий сніг вкриває землю" (катеринб.), укр. діал. *мря* "мряка; туман; імла; дрібний дощ" (західн.) [2: 528]. Тут можна також відмітити похідні російськ. діал. *мря(на)* "дрібний осінній дощ", укр. діал. *мрич*, род. в. -і, жін. р. "туман, імла" [3 XXI: 131]. Сутність семантичної трансформації основи праслов'янського дієслова полягає в актуалізації компонента процесуальності, ускладненого формальними ознаками імені. Компонент опадів, очевидно, виник з еволюцією семантики діалектизму.

Корінь дієслова праслов. *mьžiti "мрячити, затягати хмарами" у поєднанні з суфіксом *-elь-* мотивував появу праслов. *mьželь – вузькодіалектного похідного, що зумовило появу російсько-білоруської ізоглоси: російськ. діал. *мжель* "дрібний дощ, мжичка" (брян., західн.-брян.), *мжэль* "тс." (західн.-брян.), білор. діал. *мжель* "імла" (східн.-гомельськ.) [3 XXI: 180; 4: 32]. Однорідність значень (позначення опадів), спосіб утворення ("дія" → "діяч") та ареально обмежений характер перелічених лексем дозволяє зарахувати їх до складу ПД.

У російській мові відлунком субстантивованого прикметника праслов. *mors<ьпъжъ є *морошень* "непогожа похмура погода" (приамур.). Спостереження за семантикою цього давнього іменника дають підстави вважати віднесеність його значення до розряду ознаки за дією, що сполучається із якостями суб'єкта. Тому до групи континуантів аналізованого слова належать російськ. *мóросный* (день) "коли мрячить", *морóсной* "непогожий, дощовий" (середньоурал.), *морóсный* "похмурий (про погоду)" (приамур.), *мóросный* "непогожий, похмурий" (Кузбас), *морóсный, мóросьный* "похмурий, непогожий" (вятськ., свердловськ., арханг.) [3 XIX: 24].

Напрямок деривації від праслов. *moknŏti – прикметник праслов. *mokŋъ, що дав прикметник *mokrěпъжъ та іменник *mokrědь / *mokrěda. Праслов. *mokrědь присутній у російських діалектах: *мóкрედь* "мокрый сніг" (іркут., перм.), "болотисте, сире місце" (казан., перм., кіров.), *мóкрעדь* "усе, що мокре, сама волога, сирість, бруд і негода, мокре місце і час" [1: 880], *мóкрעדь* "велика кількість, надлишок вологи, сирість; екзема" (солікам.), *мóкрעדь* "сирість, бруд" (яроsl.), *мóкрет* "сиря погода" (тобол.), *мóкреть* "бруд, сльотава погода" (краснояр.). Аналогічне значення фіксуємо і в варіанті *мокрєда*

"сирість, бруд" (тульськ., моск.), "сира погода" (рязан.), *мокреда́* "сирість, бруд, дощова погода" (рязан.), *мокри́да* "сирість, сльота" (томськ.) [3 XIX: 135–136]. Спільною рисою вказаних діалектизмів праслов'янської пори є позначення місця або явища з підвищеним вмістом вологи, води, а отже у динаміці семантичних змін від дієслова праслов. *moknŋti до прикметника праслов. *mokŋ i, далі, до іменника *mokrědъ / *mokrěda здійснилася перебудова "дія" → "ознака за дією" → "назва процесу дії за ознакою".

За семантичними і структурними характеристиками корінь дієслова зміни стану праслов. *mъzg- є спорідненим із праслов. *muzg-. Результатом семантичного перетворення основи дієслова праслов. *mъzgatі стало формування девербатива праслов. *mъzga / *mъzgъ. Відображенням у слов'янських мовах цього іменника є російськ. діал. *мзга* "сира, похмура погода" (псков., твер.), *мзга* "тс.; гниль, тля; трухлявість, в'ялість; затхлість" (псков., твер.), *мозга́* "гній" (приамур.), *мозга*, *мазга*, *ма́зка* "кров" (у словниках місце поширення не вказано) [3 XX: 203; 1: 338].

Праслов'янське дієслово *mъzgnŋti, згідно зі словником О. М. Трубочова, співвідносне з *mъždžati / *mъždžiti [3 XXI: 22]. Тому дієслова праслов. *migati та *mъždžati / *mъždžiti є етимологічно спорідненими. Щоправда, значенням праслов. *mъzgnŋti, ймовірно, можна вважати "робитися похмурою, сирою; псуватися, ставати дощовою (про погоду)", яке перетворилося на прикметник *mъzglŋ(jъ) "сирий, вогкий, гнилий; зіпсований". На російськомовному ґрунті цей девербатив має відповідники: *мозглый* "насичений вологою, сирістю; гнилий зсередини", діал. *мозглый* "відсирілий, прілий (про деревину)" (сибір.), "тухлий (про продукти)" (перм., забайк., томськ., сибір.), "вогкий, сирий, гнилий (про погоду); затхлий, зіпсований (про предмети)" (калінін.), "прілий" (кузбаськ.). У російських говірках залишилося значення "ознака за дією", притаманне праслов'янському прикметнику.

Похідним з праслов. *morzga вважається праслов. *mogъ із загальною назвою "діяч", яке відбилося у російськ. діал. *мразь* "туманна імла у сирий непогодний час" (вят.), "щось подібне до паморозі" (орл.) та у білор. діал *мразь* "погана погода" (Хойники, поліськ.), продовжене в білор. діал. *мра́зиць* "йти дрібному дощу" [3 XX: 15]. Утворення вказаних ПД від *morskati / *morzgatі демонструє семантичну модель "дія" → "діяч".

Етимологія слова праслов. *moriti "морити, умертвляти, губити" полягає у його походженні від праслов. *mogъ "смерть, пошесть" [3 XIX: 223], чергуванням голосних пов'язане з дієсловом праслов. *mer-ti "мерти" [2: 510]. Подальший розвиток праслов. *moriti здійснювався у напрямку формування назви "той, хто діє", тобто діяча (такою назвою став іменник праслов. *moga "нічний привид, кошмар"), і врешті-решт – у напрямку утворення прикметника, що містить елемент значення "подібний до ночі", а саме праслов. *mogŋpъjъ, який у російській мові мав саме таке значення, пор.: *морной*

"похмурий, непогожий" (середьоурал.), *мóрный, мóрная ночь* "темна ніч" [3 XIX: 252–253; 2: 511]. Таким чином, описані трансформації у структурі слів з коренем праслов. *mor- / *mer- завершуються формуванням значенням типу "ознака за дією".

Дієслово впливу праслов. *mokrīti з основою на *-i-ti*, співвідносний з праслов. *mokrĕti, походить від *mokrĕjъ [3 XIX: 139], яке походить від кореня індоєвроп. *māk- "мокий, зволожувати" [2: 498–499]. Від нього у праслов'янську епоху за допомогою суфікса *-v-* утворено прикметник *mokrĭvъjъ, що мав продовження в давньоруській мові як *мокривыи* "завжди сирий", у російській – діал. *мокривый* "сирий, мокий, вологий" (петерб.), а в білоруській діал. *макрывы* "дощовий" (півн.-зах.). Напрямок семантичного перетворення праслов'янського дієслова – "дія" → "ознака за дією". Звертає на себе увагу похідне в українському діалекті укр. буков. *мокрівник* (бот.) "зірочник" (що зростає у вільшняках та заболочених листяних лісах) – назва за характерним місцем перебування [3 XIX: 139].

Походження назви діяча праслов. *morky I, *-ъve* визначається як парадигматичний варіант праслов. *morka, *morkъ "морок, туман, темрява", пов'язаного чергуванням з основою праслов. *m^hrknōti "меркнути, темніти" [2: 516]. Відповідає йому у польській мові польськ. діал. *mrokiew*, *-kwi*, чол. р. "морок, темрява" (шльонськ. верхн.) [3 XIX: 234].

Дієслово впливу праслов. *kuriti стало твірним підгрунтям для утворення за участю суфікса *-yto* іменника зі значенням суб'єкта дії праслов. *kurĭyto, втіленого у моравському діалекті чеської мови як чеськ. діал. *kouĭto*, чол. р. "туман" [3 XIII: 134].

Відомо, що праслов. *migati "мигати" походить від індоєвроп. *meigh- "блимати, моргати" (первісно "стягувати повіки"), пов'язаним з індоєвроп. *megh- /*mogh- "тягти" [2: 457], а відповідно до [3 XIX: 26–28], у більш глибокій реконструкції в праіндоєвропейській мові вихідне *mei- /*mi- позначало нестійкий, перемінний рух і мало поширення *-gh-*. З дієслова зі значенням частого руху у праслов'янській мові розвинулися російськ. *имла́* "блискавка на обрії, зазвичай при безхмарному небі" (брян.), *мгла́* "блискавиця", віднесені нами до розряду назв діяча [3 XIX: 26–28].

Спостереження за розвитком семантики вказаного праслов'янізму відповідно до територіальних характеристик дозволяє констатувати найбільш давнє значення з загальним компонентом "погода", сконцентроване у псковському та тверському діалектах, у той час як більш абстрактні поняття передаються на територіях, віддалених від них.

Дієслово *mъz<iti продовжує ряд етимологічно споріднених праслов'янських дієслів *mъzgnōti, *mъždžati / *mъždžiti [3 XXI: 22], оскільки також виводиться з праслов.

*mǐgīti "мрячити, зтягати хмарами; жмурити (стягати повіки)" і, врешті решт, – з індоєвроп. *megh- /*mogh- "тягти" [2: 456]. О. М. Трубачов обстоював необхідність розгляду двох дієслів праслов. *mъz<iti: 1) зі значенням "жмуритися"; 2) зі значенням "мрячити", пояснюючи розмитість їх семантичних меж зближенням, контамінацією на певному етапі праслов'янської мови [3 XXI: 179]. Дериватом праслов. *mъz<iti "мрячити" є праслов. *mъgupъ, збережене в російськ. діал. *мгун* "паморозь". Відомо, що паморозь як природне явище – сніговий шар, який утворюється на поверхні з осілих вологих часток повітря в туманну морозну погоду внаслідок мряки, різновид інею. Праслов. *mъgupъ і його відповідник російськ. діал. *мгун* "паморозь" демонструють розвиток значення дії, представленого у праслов. *mъz<iti "мрячити", який завершився утворенням іменного значення "суб'єкт дії".

Серед російських та українських рефлексів девербатива праслов. *kydъ, утвореного від дієслова впливу праслов. *kydati, спостерігаються такі розбіжності у значеннях: російськ. діал. *кидь*, жін. р. "сніг, який щойно випав" (перм., нижньогор., алт., волог., урал., західносибір.), *китъ* (томськ., півд.-зах.), укр. *кидь* "відстань, на яку можна щонебудь кинути" (харків.) [3 XIII: 254; 1: 107].

Аналогічний випадок зустрічаємо у похідного від дієслова праслов. *męti, mъnъ іменника праслов. *mętica, утвореного приєднанням до дієслівної снови суфікса -ica, що має подовження в діалектах російської та української мов: російськ. діал. *мятица* "снігопад із вітром, заметіль" (москов.), "шум, гомін, суєта" (псков., твер.), "м'ялка для льону, коноплі" (арханг.), "м'ятий льон" (арх.), укр. діал. *м'ятица*, *мняльница* (с. Калинівка Поліського р-ну Київської обл.) "дрібна солома, побита при молотінні" (поліськ., київ.) [3 XIX: 19; 1: 978]. Враховуючи значення, притаманні архангельським говіркам російської та поліським говіркам української мов, можна вважати вихідним значення об'єкта дії.

Діалектні девербативи-метеоніми утворилися переважно на базі дієслів фізичної дії з актуалізацією компонентів "суб'єкт", "ознака" та "процес дії". Ареали рефлексії цієї лексики зосереджено в периферійних місцевостях північного, північно-східного, північно-центрального російських, західних та поліських білоруських та західних і поліських українських регіонів. Окремі семантичні компоненти південнослов'янського діалектного словотвору виявляють специфічну спорідненість із діалектами, що входять у наш час до інших слов'янських ареалів (наприклад, чакавські говірки хорватської є пов'язаними з західноболгарськими і східномакедонськими говірками, галицькими українськими або північно-східними білоруськими та північноросійськими говірками). Чеські ареали рефлексії прамовних діалектних метеонімів зосереджено переважно в моравському регіоні, польські – у шльонських місцевостях. Семантичні трансформації східнослов'янського

діалектного масиву координують з діалектами, що входять у наш час до балтійських та північногерманських мов.

Дослідження ПД кожної зі слов'янських мов з урахуванням усіх мікрозон їхнього поширення дозволяє створити нову базу для розв'язання проблеми реконструкції праслов'янської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даль, В. И. (1981). Толковый словарь живого великорусского языка. М.: Русский язык, 1981). Т.2. [Dal', V. I. (1981). *Tolkovij slovar' zhivogo velikorussskogo yazyka*. М.: Russkij yazyk, 1981). Т.2.].
2. Мельничук, О. С., ред. (1989). Етимологічний словник української мови. К. : Наукова думка. Т. 3. [Melnychuk, O. S., red. (1989). *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy*. К. : Naukova dumka. Т. 3.] .
3. Трубачев, О. Н., ред. (1987–1994). Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. Вып. XIII–XXI. М.: Наука, ИРЯ РАН. [Trubachev, O. N., red. (1987–1994). *E'timologicheskij slovar' slavyanskix yazykov: Praslavyanskij leksicheskij fond*. Вып. XIII–XXI. М.: Nauka, IRYa RAN.] .
4. Мартынаў, В.У., рэд. (1991). Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Мінск: Акадэмія навук БССР. Т. 7. [Martynaw, V.U., rjed. (1991). *Jetymalagichny slownik belaruskaj movy*. Minsk: Akadzemija navuk BSSR. Т. 7.] .

ETHNOCULTURAL AND RELIGIOUS IDENTITY OF RUSSIAN MUSLIMS: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Anastassiya STARODUBTSEVA

Ph.D. student, the Jan Kochanowski University in Kielce (POLAND)

<https://orcid.org/0000-0001-5503-4759>

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.06

ABSTRACT

This research is devoted to the issues of ethnic Russian Muslim identity, which emerges as a non-traditional socio-cultural indication. It is a sign of global processes and incorporates several inherent contradictions, such as significant discrepancies between two civilizational codes occupying a substantial place: Orthodox Christianity and Islam. The relevance of this topic is due to the increase in the number of Muslims among the representatives of the Russian ethnos in the post-Soviet period, as well as the Russification of Islam in the context of the crisis of national languages in the Soviet period. In this regard, the range of questions regarding their self-determination, adaptation to a new religious identity, and integration into society requires a search for scientific, theoretical, and practical answers. This article endeavors to ascertain the primary reasons for the adoption or conversion to Islam by ethnic Russians and to identify the main difficulties faced by converts based on media discourse.

Key words: *identity, ethnos, Russian Muslims, religious and cultural characteristics.*

Дане дослідження присвячене питанням російської мусульманської ідентичності, яка постає як нетрадиційна соціокультурна ознака. Вона є ознакою глобальних процесів і містить у собі кілька притаманних протиріч між двома цивілізаційними кодами: православним християнством та ісламом. Актуальність даної теми зумовлена збільшенням кількості мусульман серед представників російського етносу в пострадянський період, а також русифікацією ісламу в умовах кризи національних мов у радянський період. У зв'язку з цим коло питань щодо їх самовизначення, адаптації до нової релігійної ідентичності, інтеграції в суспільство потребує пошуку науково-теоретичних та практичних відповідей. Ця стаття намагається з'ясувати основні причини прийняття або навернення до ісламу етнічними росіянами та визначити основні труднощі, з якими стикаються новонавернені на основі медійного дискурсу.

Ключові слова: ідентичність, етнос, російські мусульмани, релігійно-культурні особливості.

Niniejsze badanie poświęcone jest zagadnieniom tożsamości etnicznej rosyjskich muzułmanów, która jawi się w postaci nietradycyjnych przejawów społeczno-kulturowych. Jest oznaką procesów globalnych i zawiera w sobie kilka sprzeczności, takich jak znaczne rozbieżności między dwoma kodami cywilizacyjnymi zajmującymi istotne miejsce w tym obszarze kulturowym: prawosławiem i islamem. Aktualność tego tematu wynika ze wzrostu liczby muzułmanów wśród przedstawicieli etnosu rosyjskiego w okresie poradzieckim, a także rusyfikacji islamu w kontekście kryzysu języków narodowych w okresie radzieckim. W związku z tym szereg pytań dotyczących ich samostanowienia, przystosowania do nowej tożsamości religijnej i integracji ze społeczeństwem wymaga poszukiwania odpowiedzi naukowych, teoretycznych i praktycznych. Niniejszy artykuł ma na celu ustalenie podstawowych przyczyn przyjęcia lub konwersji na islam przez etnicznych Rosjan oraz zidentyfikowanie głównych trudności, z jakimi borykają się konwertyci w oparciu o dyskurs medialny.

Słowa kluczowe: *tożsamość, etnos, rosyjscy muzułmanie, cechy religijne i kulturowe.*

The Russian civilization can be depicted as a historically formed dynamic system, consisting of a predominance of the Russian-Orthodox ethnos and a multiplicity of ethnocultural and ethnoreligious communities. In the process of active interaction, these societies acquired a new quality that predetermines their significant differences from «foreign compatriots and coreligionists in their socio-psychological type, self-awareness, cultural and everyday life, and spiritual and religious order» [Гаврилов, Шевченко 2008: 289].

The peoples of the Muslim faith that lived in the Eurasian space, having become part of the Russian state, eventually formed as Russian Islam, representing a distinctive cultural and religious community within the Russian civilization.

Terminology

Firstly, the term *Russian Muslims* appeared in Ismail Gasprinsky's research works and denoted representatives of all Muslim peoples - inhabitants of the Russian Empire [Гаспринский 1881: 5]. At that period, there was no concept of nationality; therefore, the only census in the history of the Russian Empire in 1897 signified the religious denomination and native language of the respondents. According to that census, there were 13,906,972 Muslims (about 11 percent of the population), representatives of different nationalities: Azerbaijanis, Bashkirs, Kirghiz, Tatars, Turkmen, Uzbeks, etc.

Turning to modern research, we would like to note the Soviet and Russian ethnologist and historian Yuri Kobishchanov. By the term *Russian Muslims*, he designates representatives of the Russian Federation, like Tatars, Bashkirs, Nogays, etc., who consider Russian as their native language [Кобищанов 2002].

R. Suleimanov, a Russian Islamic scholar, included in this concept ethnic Ukrainians, Belarusians, Chuvashes, Russian Germans, Jews, etc., namely ethnic groups, living in the post-Soviet space and do not traditionally profess Islam, but adopted it for several subjective reasons and use the Russian language as a mean of communication in the Muslim ummah [Сулейманов 2015].

But within the framework of this study, we turn to the term by Renat Bekkin, who denotes a more crucial phenomenon that has already emerged in post-Soviet Russia – ethnic Russians who converted to Islam [Беккин 2012].

Previous publications on the topic

Even though Russian Muslims as an ethnoreligious group has existed for several decades in modern Russia, they are still a poorly studied phenomenon. The total number of articles and scientific works does not fully disclose the main aspects, such as the features of their integration into society and the reasons for converting to Islam.

In the modern scientific space, studies of the features of Islam in Russia and the Russian Muslim community belong to Yu. Kobishchanov [2002], R. Bekkin [2012], M. Bakonina [2013], T. Izluchenko [2013, 2014], R. Suleimanov [2013, 2015], R. Silantsev [2014, 2016], N. Rakityansky [2015], S. Sirazhudinova [2015], A. Malashenko [2010, 2015], H. Sidorov [2014, 2013, 2015].

The main areas of these works are the consideration of Islam as a religious and political movement and the interaction of Islamic organizations with each other and with state structures.

Ethnic Russian Muslims

During the period of the Russian Empire, there were «cases of the adoption of Islam by ethnic Russians», but this did not occur in a conspicuous phenomenon as it happened in the post-Soviet period [Беккин 2012: 157].

For the first time, the problem of Russian Muslims appeared after the war in Afghanistan (1979-1989), when part of «the Soviet captives forcibly converted to Islam». In some cases, representatives of this category continue to profess Islam after release from captivity and returning homeward. According to various estimates, there are no more than «a few dozen of them living in Russia» [Иванов 2014].

However, the most significant event not only for the Russian Muslim community but for all Russian-speaking Muslims took place in 1991, when a Russian translation of the Koran was presented by Valeria (Iman) Porokhova, a Russian Muslim woman. These event attracted particular public attention to ethnic Russians who converted to Islam.

In some cases, interest in Islam and the urge to convert arose from visiting a mosque, communication with Muslims, interest in the Arabic language and culture, and the most common occurrence is marriage with ethnic Muslims. For family reasons, it is women who change their faith most often, while men who converted to Islam through marriage are much less common.

According to the Russian Islamic scholar Alexei Malashenko, Russian Muslims appear due to the fact that Islam is perceived by them as «a universal religion» able to find a solution to any problem «requiring a struggle for justice» [Малашенко 2007]. In addition, in the research by V. Ivanov, along with the above, «social and economic reasons» are also mentioned, which are found among representatives of «the business elite and employees of government bodies in Tatarstan and Bashkortostan» [Иванов, 2014].

It is substantial to point out that a significant factor is the lack of spiritual experience in the confession of Orthodoxy, the traditional religion of the Russian people. According to the Islamic scholar Roman Silantyev, «protest» played an important role among the newly converted youth [Силантьев 2009: 186]. It is often used by recruiters of radical Islam, since the neophyte syndrome, which is characteristic of a Russian Muslim after the adoption of Islam, leads «to harsh judgments, black-and-white perception of reality, a desire to demonstrate through actions and deeds that they belong to Islam» [Сулейманов 2015: 8].

According to R. Suleimanov, the media and Internet communities deliberately create a «negative image of Russians». As a result, they are associated with «alcoholics, lazy people who have lost cultural and family values», and Muslims are positioned as «a healthy patriarchal and often brutal community». This perception of Islam also might encourage Russians to accept it [Сулейманов 2015: 9].

However, for the Russian neophytes it is difficult enough to become part of the ethnic Muslim community, since for Russian society they lose Russian identity. Therefore, accepting Islam, Russian Muslims begin to demonstrate religious zeal, seeking to prove that they are equal to the rest of the Muslim community. For ethnic Muslims, Russian Muslims are undoubtedly solid proof of the truth of their faith. But at the same time, there is a certain distrust of ethnic Muslims towards Russian Muslims, which they often admit, pointing out that Russians are left on the sidelines in the tacit hierarchy within the Islamic community.

Distinctive features of Russian Islam

Russian Islam, as an independent process within Islamic life, has several distinctive features in the understanding and implementation of doctrinal moments, proclaiming one position, in daily life they use another, often non-religious.

One of the distinguishing trace is the intention to create an ideal model of Muslim life in raising their children, they adhere to the methods that their parents raised them. It is happening in our opinion because they are not familiar with a different way of raising children since they have not experienced other Islamic methods. As a result, a new generation of Russian Muslims is growing with a peculiar eclectic consciousness based on secular education and an Islamic way of life.

A striking example of the difference in the approach to raising children between ethnic and Russian Muslims is getting an education. Thus, ethnic Muslims (we are considering living according to Sharia law), send their children to religious educational institutions in Russia and abroad. Whereas Russian Muslims – only to secular institutions to receive compulsory education since religious education is given in the family by parents.

The extent of the Russian Muslim community

There are no exact data on the number of Russian Muslims in the Russian Federation since the All-Russian Population Census does not determine the religious affiliation and its relation to ethnicity.

At the same time, the available records are highly contradictory. Despite the simplicity declared by R.A.Silantyev in the study of Russian Muslims, the main difficulty that any researcher faces is a rare opportunity to have «a frank conversation directly with representatives of this ethnoreligious group» [Силантьев 2019]. It is since, in modern Russia, those Russian Muslims who were involved in committing extremist and terrorist activities are most famous.

In the media, the numbers of Russian Muslims range from several to tens of thousands. Vyacheslav (Ali) Polosin in one of his interviews in 2003 estimates the size of the Russian Muslim community at only 10,000 people [Иванов 2014]. However, it cannot be ruled out that there was an aspiration to exaggerate the popularity of Islam among Russians. In 2015 Mufti Ravil Gainutdin and 63

other functionaries of the Russia Council of Muftis revealed «tens of thousands of Russians converting to Islam» [Русские мусульмане Поволжья].

As Z.M. Abdulagatov notes, the Russian Orthodox Church and some church-related groups expressed their concern over the fact that in the early 2000s, «several thousand Muslims – Russian by origin» appeared in Russia in the Russian Federation [Абдулагатов 2004: 145].

Thus, based on data from researchers, Islam, in modern Russia, is practiced by tens of thousands of newly converted Russians, including a considerable number of those who were born already being ethnic Muslims in the second and third generations of Russian families. In addition, even though there is no statistical data on Russian Muslims in the country, it is officially declared several thousand newly converted Russians, but such data are deliberately underestimated.

Attitude towards Russian Muslims by ethnic Muslims

Since for ethnic Russians, the traditional religion is Orthodoxy, the acceptance of Islam is considered proof of the superiority of Islam over Christianity. However, we note that if an ethnic Muslim (Tatar, Bashkir, Chechen or Azerbaijani) adopts Christianity (and there are such cases), this naturally causes Muslims to regard this as treason or betrayal of the faith.

Religious scholars note that positioning Islam as «a religion without nationality» [Сулейманов 2015: 18], there are several options for the attitude of ethnic Muslims to Russians. The first is evidence of the correctness and truthfulness of Islam. Russians, who become followers of Islam, are perceived by ethnic Muslims as having abandoned their religion «in favor of the true religion». Second, there is «suspicion» due to the transition from one religion to another. A believer who has already changed the religious tradition for some reason, in the minds of ethnic Muslims, may again betray it. The third is a kind of «envy» towards Russians, associated with the philosophical and theological interpretation of sinfulness [Русские мусульмане].

At a meeting of the Advisory Council of the Yamal-Nenets Autonomous Okrug on ethno-confessional relations in 2013, the mufti of the YNAO Khaidar Khafizov, commenting on the transition of the Slavic population of the Okrug to Islam, noted that «this should not be: today one faith, tomorrow another». The mufti of the Yamalo-Nenets Autonomous Okrug considers the adoption of Islam by the Russian people «unacceptable and dangerous for Russia» [Провокация].

In an interview with *Spektr*, Ruslan Gereev, director of the Center for Islamic Studies of the North Caucasus, stressed that the Islamization of Russians is vastly the result of the «poor work of the Russian Orthodox Church and officials» who do not pay due attention to Russian youth. In his opinion, there is no system of the spiritual protection of the Russian population in Russia, which becomes the cause of alcoholism, drug addiction, entry totalitarian sects and, in extreme cases, leads to radical Islamism [ibid].

Akhmet Jafaroglu, a researcher of modern Islam in Russia, declared that «ethnic Muslims feel discomfort in the presence of a Russian Muslim, so they try not to accept him into their circle». Thus, according to the researcher, the only one who is happy to accept a Russian Muslim is «Nurjular, Hizb ut Tahrir, Salafis and other radical Islamists». Ahmet Jafaroglu sums up that for the radical Islamists, the Russian Muslim is «a dough from which it can be baked anything. For example, a suicide bomber» [ibid].

Faced with the nationalism of ethnic Muslims with elements of Anti-Russian sentiment, some Russian Muslims chose the path of creating their separate ethnic associations. An example is the experience of *the National Organization of Muslims of Russia*. In 2004, several Muslim groups united to form the National Organization of Russian Muslims. The leaders of the NORM at a press conference said that only in Islam are the spiritual perspective of the Russians and the salvation of Russia possible. One of its goals, the organization identified the formation of Russian Muslims as a «subethnos». Sociologists conducted a study, as a result of which they found out that the majority of Russian Muslims are not members of this organization [Русский национализм и ислам].

Solely Russian Muslims tried to create ethnoreligious organizations because none of the representatives of those peoples of Russia who traditionally profess Islam tried to create a religious organization based on ethnicity in the post-Soviet period. Neither the Spiritual Administration of the Muslims of Russia, nor The Russian Council of Muftis, nor the Coordination Center of Muslims of the North Caucasus positions themselves as organizations with a conspicuous ethnic principle.

The small number of associations of Russian Muslims, a series of schisms within them, led to the fact that experiments to create a Russian diaspora within the Russian Ummah were doomed to failure. We may add that one of the reasons for the failure of attempts to organize the community of Russian Muslims is because of belonging to different Islamic schools and branches.

Islamic scholar V. Ivanov noted that Russian Muslims adhere to the following directions of Sunni Islam: «Wahhabism, Hizb-ut-Tahrir al-Islami, Jamaat Tablig, Nurcular, Maliki, traditional for Russia Islam of the Hanafi and Sha-Fii madhhab, Sufi tarikats». There are significantly fewer Russian Muslims adhering to «Shia Islam» [Иванов 2014].

As a result, the only way for Russian Muslims is to integrate into the Russian Ummah without the intention of creating any separate Russian diaspora within it. As a matter of principle, there is one objectively developing phenomenon for this integration, which facilitates this direction for Russian Muslims.

The point is that the Russian language today has already become one of the significant means of communication within the Russian Ummah: sermons in many city mosques in Russia today are only in Russian, Islamic media, and numerous other information resources (websites, forums, blogs, communities in social networks) are developing in this language very successfully, religious literature about Islam is overwhelmingly published in Russian, communication between Muslims of different

nationalities does not take place in Arabic, but in Russian. In the North Caucasus, Russian is not used as the language of preaching only where the population is mono-ethnic. For example, in Chechnya or Ingushetia. In the same places where representatives of different peoples live compactly, as, for example, in the capital of Dagestan Makhachkala in mosques, the Russian language is used as an inevitable means of communication in the conditions of multiethnicity of parishioners.

The problem is that, with the adoption of Islam, a Russian Muslim often changes not only religious identification but also often adopts certain elements of the ethnic identity of those Muslim peoples among whose representatives person lives in and who can act as a role model.

Without a Muslim cultural code, without a spiritual national tradition in Islam, Russian Muslims are often vulnerable in the world outlook to radical ideological concepts. Accepting Islam, a Russian Muslim, as a rule, at the beginning does not have an idea of the entire palette of the ideological diversity of the modern Muslim community in Russia.

This can be easily exploited by radicals (like Wahhabis), as a rule, offering a simplified version of the interpretation of the Muslim doctrine with its black-and-white attitude to the outside world. For peoples traditionally professing Islam, religion is closely intertwined with their national culture, becoming one of the signs of ethnic identity. This process took place throughout the history of these peoples. Russian Muslims do not have this: the adoption of Islam does not take place collectively, but individually. Accordingly, this gave rise to such a diverse ideological palette of the Russian Muslim community: there are both Sunnis (and of different branches) and Shiites.

The question arises: can a separate Russian Muslim culture develop, closely linked to ethnic identity, as, for example, happens among Tatars or Chechens? This question can be answered only if Russian Muslims persist as a community for several generations and live in a relatively limited territorial space, mainly in rural areas. In the meantime, the bulk of Russian Muslims is neophytes in the first generation and for the most part townspeople.

Even if not only their children but also their grandchildren and great-grandchildren are brought up as Muslims, this does not guarantee that Russian Muslims will be able to form a separate sub-confessional group of the Russian people. In our opinion, this will not happen because Russian Muslims live in cities where ethnoreligious differences are transforming the influence of urbanization and globalization. Therefore, in our opinion, under current conditions, Russian Muslims will not be able to form even in the future into a separate sub-confessional group of the Russian people.

If Russian Muslims converted to the new Muslim faith after long spiritual searches, then perhaps they did it for ideological reasons. Acceptance of Islam, in this case, may have anti-state and revolutionary motivations of a person in its origins - before the adoption of Islam, many of these people were members of left-wing radicals and right-wing radical groups.

For several years, Ali Vyacheslav Polosin actively opposed the division of Russian Muslims by nationality, since he believed that communities cannot be created in Islam on a national basis,

therefore there are no Russian communities, just as there should not be Tatar or Arab ones. But on the part of ethnic Muslims, there was a rather restrained reaction to his activities, and as a result, A. V. Polosin concluded that Russian Muslims must have their way.

Russian Muslims and the Russian Orthodox Church

Russian Muslims' identity has been repeatedly discussed by politicians, scientists, and journalists, but the utmost resonance in the consideration of this topic arose in 2014.

At a meeting of the XVIII World Russian People's Council, dedicated to the theme *Unity of history, unity of the people, unity of Russia*, the following definition of Russian identity was proposed: «... a Russian is a person who considers himself Russian; having no other ethnic preferences; speaking and thinking in Russian; recognizing Orthodox Christianity as the basis of national spiritual culture; feeling solidarity with the fate of the Russian people» [Декларация русской идентичности].

This statement was immediately followed by a reaction from the Russian Muslim community. As an example, we can point to the statements of ethnic Russian spiritual leaders. Mufti of the Sverdlovsk Region Nikolai (Abdul Quddus) Asharin noted that «religion and nationality are not very connected» [Известные русские мусульмане поспорили с РПЦ]. Sergei (Musa) Baranov, head of the public relations department of the Union of Muslims of the Volgograd Region remarked that «as a Muslim, he did not lose Russian identity, but felt it more strongly than before the adoption of Islam» [ibid]. According to an employee of the historical mosque in Moscow Vladimir (Mahdi) Zarubin, it is impossible «to deprive people of their national identity by adopting declarations» [ibid].

As can be seen from the examples that were repeatedly quoted by the Russian media, the declaration did not find approval from the Muslim Russian community. The Islamization of a certain part of Russians is a consequence not only of freedom of religion, but also a quality indicator of the missionary work of the Russian Orthodox Church today.

One of the reasons why Russians choose Islam is that the Russian Islamic neophyte often lacks the religious experience of being in the bosom of Orthodoxy, the traditional religion of Russians. Sometimes not having an acquaintance with Orthodoxy or when faced with some example of unworthy behavior of any of the Christians (for example, the priest or the ministers in the church behaved somehow inappropriately), led to the rejection of Orthodoxy in general and a negative attitude towards it. Another reason for the negative attitude towards Orthodoxy and the preference for Islam by Russians is the perception of Christianity as a religion of weaklings, preaching pacifism, and also being fully part of the state system of Russia.

Russian Muslims often explain their rejection of the Russian Orthodox Church and, accordingly, their choice in favor of Islam by the fact that the Church is a «servant of the state», which is identified with «corruption and lawlessness» [Русские мусульмане не склонны доверять РПЦ].

In the same way, they treat the traditional Muslim clergy, considering them the service personnel of the bureaucracy. Islam is seen by them as a religion opposed to the political system.

Often, the rejection of Christianity among Russian Muslims is influenced by individual perceptions. Professor Svetlana Kardinskaya, who conducted a study among Russian Muslims in Izhevsk in 2008-2009, found that by the time of her religious choice «the Christian religion in the XX century has already lost its attractiveness». According to the Russian Muslims, she interviewed, «people have simplified Christianity, adapted it to their selfish interests» [Кардинская 2010]. This religion no longer requires any restrictions from a person, for example, people who consider themselves Christians may not observe fasting, drink alcohol, they may even not believe in God.

Researchers note that Islam is attracted to Russians by the fact that it gives people something traditional, solid, and correct in terms of organizing life in harmony with God.

The post-Soviet period of Russian history was marked by four cases of the adoption of Islam by Christian priests. Archpriest of the Kaluga diocese Vyacheslav Polosin was the first to convert to Islam, in 1999 [Фирсов 2014]. The adoption of Islam by a Christian priest is undoubtedly an extraordinary event for Russia.

All the cases of the adoption of Islam by priests are seen much more in the eyes of ethnic Muslims as a triumph of the truth of the Muslim faith than if just one of the Russians converts to Islam.

Conclusion

In conclusion, it can be noted that Russian Islam as a phenomenon of modern Russian reality has various effects for the believer and the public. Russian Muslims periodically become the object of the discussions. Religious liberty, which allows any person to be an adherent of a religion that is not traditional for their ethnic group, has led to the isolation of Russian Muslims from Russian society.

The participation of Russians in the terrorist groups, the psychological attitude to an extreme and radical interpretation of religious doctrines, as well as the geopolitical situation in which Russia is conducting military operations against ISIS in Syria, in whose ranks there are Russian Muslims, will cause a wary and suspicious attitude towards this ethnic-confessional group. Nevertheless, the surge of media interest in Russian Muslims is often associated with radical manifestations, such as in June 2015, caused by the detention of a Moscow State University student, Varvara Karaulova, on the Syrian border.

Moreover, ethnic Muslims also feel distrust of Russian Muslims, who, on the one hand, welcome the adoption of Islam by Russians, and on the other hand, do not fully treat them as equals. The emergence of Russian Muslims testifies not only to the attractiveness of Islam but also to the weak work of the Russian Orthodox Church among its potential flock, especially among the youth.

Note that not a single centralized Muslim religious organization in Russia conducts distinct missionary activity among Russians: Russians who convert to Islam do it for the most part voluntarily.

But it can be said unequivocally that Russian Muslims, with all the different attitudes towards them, have become a prominent part of the Islamic Ummah of modern Russia: it is no longer possible not to notice them.

First, a change in a person's lifestyle usually entails changes within the personality. Russian Muslims, by their behavior, strive to get rid of their national ideas, abandoning their old way of life, limiting contacts with friends and relatives, and proving their commitment to their new environment. They abandon their previous family traditions, create families following the example of the Prophet Muhammad, that is, family life is governed by an ideal example.

First of all, in a Muslim marriage, these people educate themselves as individuals in Islam, and the partner acts as a controller. They take all the instructions of the Koran literally, not allowing any condescension. However, having lived in an Islamic family, having strengthened their relationship in faith, they can return to observing some of the previous customs without a semantic load while preserving external attributes. So, for example, on Christian Easter, you can meet a woman in a hijab, carrying colored eggs home, or with Easter cakes, which at this time can be found on the table of almost any Russian Muslim family. At the same time, such behavior is explained and justified, in particular, that Jesus is the Prophet Isa, only Christians misinterpret his role.

Secondly, Russian Islam is steadily increasing the number of its adherents, offering an alternative to the generally accepted position. As a result, a situation arises of a change in social orientation by the active part of the young generation of the Russian population and its outflow into a different cultural environment. The percentage of such people is relatively small and cannot influence the public position. However, Russian Muslims are inclined to accept forms of non-traditional Islam, to be carried away by extremist ideas, which leads to the emergence of banned religious organizations, rise in crime, and can negatively affect the development of the region and the state.

However, the former way of life, the knowledge they acquired in various educational institutions, everything that they brought with them to Islam, in turn, creates a kind of national Islam of Russian Muslims that is different from others.

An analysis of the political and religious activities of Russian Muslims allows us to conclude that it was not possible to create a Russian Ummah for both objective and subjective reasons. The Russian Muslims have never represented a single whole to act as an independent power center. The National Organization of Russian Muslims (NORM), which claimed to be the spokesman for the interests of Russian Muslims, was never able to fulfill this task, having turned from a relatively pluralistic structure into a closed, ideologically limited, and right-wing radical association.

A separate problem is the vagueness of the *Russian Muslim* concept. This group can include not only ethnic Russians but also representatives of indigenous peoples of the Russian Federation who traditionally profess Islam: Tatars, Bashkirs, etc., for whom Russian is their native language. Their children, as Y. Kobishchanov notes in his research in 2003, are already Russian by culture and Muslim by religion.

One of the ways for Russian Muslims to become part of the modern Muslim community of Russia is to integrate into it. However, in the eyes of many Russian Muslims, such actions mean a loss of identification and are therefore unacceptable.

At the same time, remarks about Russian Muslims as a lost sect are nowise applicable to Russian followers of Islam, if only because there is no ideological uniformity in their ranks: among Russian Muslims, there are Sunnis, Shiites, and even non-practicing Muslims.

Perhaps, as a result of the intellectual interaction of the internationalist part of the Russian Muslims and the representatives of the Turkic peoples who are in the area of Russian culture, the formation of a genuine intellectual vanguard of the Russian Ummah, capable of speaking on behalf of all Muslims of Russia, is possible.

REFERENCES

Абдулагатов, З.М. *Российские православные и мусульмане: общие проблемы – разные взгляды*. «Общественные науки и современность». 2004. № 2. 145-146 [Abdulagatov, Z.M. *Rossiiskie pravoslavnye i musul'mane: obshchie problemy – raznye vzglyady*. “Obshchestvennye nauki i sovremennost’”. 2004. № 2. 145-146].

Беккин Р. *Русские мусульмане: заблудшая секта или авангард российской уммы?* «Дружба Народов». 2012. №10. URL: <http://bekkin.ru/index.php?art=424> [Bekkin R. *Russkie musul'mane: zabludshaya sekta ili avangard rossijskoj ummy?* “Druzhba Narodov”. 2012. №10].

Гаврилов, Ю.А., Шевченко, А.Г. *Русские мусульмане в поле российской идентичности*. «Россия реформирующаяся». Москва: Институт социологии РАН, 2008. № 7. 289-303. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Gavrilov_Russkie_mus.pdf [Gavrilov, Yu.A., Shevchenko, A.G. *Russkie musul'mane v pole rossijskoj identichnosti*. “Rossiya reformiruyushchayasya”. Moskva: Institut sociologii RAN, 2008. № 7. 289-303].

Гаспринский, И. *Русское мусульманство*. Симферополь, 1881 [Gasprinskij, I. *Russkoe musul'manstvo*. Simferopol', 1881].

Декларация русской идентичности. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/508347.html> [Deklaraciya russkoj identichnosti].

Иванов, В.В. *Радикальный ислам среди русских Поволжья и его последствия*. «Российский институт стратегических исследований». 2014. URL: <https://riss.ru/analytics/4701/> [Ivanov, V.V. *Radikal'nyj islam sredi russkih Povolzh'ya i ego posledstviya*. “Rossijskij institut strategicheskikh issledovanij”. 2014].

Известные русские мусульмане поспорили с РПЦ о национальной идентичности. URL: В: Islam News. <https://islamnews.ru/news-ty-che-nerusskij> [Izvestnye russkie musul'mane posporili s RPC o nacional'noj identichnosti. V: Islam News].

Кардинская, С. В. *Русские мусульмане: интерпассивность современной религиозности*. «Вестник Удмуртского университета. Серия Философия. Психология. Педагогика». 2010. № 1. 66-69 [Kardinskaya, S. V. *Russkie musul'mane: interpassivnost' sovremennoj religioznosti*. “Vestnik Udmurtskogo universiteta. Seriya Filosofiya. Psihologiya. Pedagogika”. 2010. № 1. 66-69].

Кобищанов, Ю. *Мусульмане России, коренные российские мусульмане и русские-мусульмане*. «Россия и мусульманский мир». 2003. № 10. 36-51. [Kobishchanov, Yu. *Musul'mane Rossii, korennye rossijskie musul'mane i russkie-musul'mane*. “Rossiya i musul'manskij mir”. 2003. № 10. 36-51].

Малашенко, А. *Ислам для России*. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2007 [Malashenko, A. *Islam dlya Rossii*. Moskva: Rossijskaya politicheskaya enciklopediya, 2007].

Провокация: вряд ли можно назвать русских мусульман русскими людьми. В: Голос Ислама. URL: <https://golosislama.com/news.php?id=16778> [Provokaciya: vryad li možhno nazvat' russkikh musul'man russkimi lyud'mi. V: Golos Islama.].

Русские мусульмане не склонны доверять РПЦ. В: Islam News. URL: <https://islamnews.ru/news-russkie-musulmane-ne-sklonny-doverjat-rpc> [Russkie musul'mane ne sklonny doveryat' RPC. V: Islam News].

Русские мусульмане Поволжья. В: Посреди России. URL: <https://posredi.ru/radikalnyj-islam-sredi-russkix-povolzhya.html> [Russkie musul'mane Povolzh'ya. V: Posredi Rossii.].

Русские мусульмане. В: Медина. Исламская онлайн академия. URL: <https://medinaschool.org/library/obshestvo/istoriya-islama/russkie-musulmane> [Russkie musul'mane. V: Medina. Islamskaya onlajn akademiya].

Русский национализм и ислам: в начале нового века. URL: <https://www.trrussian.com/mnenie/russkij-nacionalizm-i-islam-v-nachale-novogo-veka-4043765> [Russkij nacionalizm i islam: v nachale novogo veka].

Силантьев, Р.А. *Причины принятия ислама российскими гражданами*, В: Ислам и исламоведение в современной России: сборник докладов Всероссийского исламоведческого форума, 2019. 186-192. [Silant'ev, R.A. *Prichiny prinyatiya islama rossijskimi grazhdanami*, V: Islam i islamovedenie v sovremennoj Rossii: sbornik докладов Всероссийского исламоведческого форума, 2019. 186-192].

Сулейманов, Р.Р. *Русские мусульмане: классификация групп, проблема радикализма, отношение к ним в России*. «Мусульманский мир». 2015. № 4. 8-39. [Sulejmanov, R.R. *Russkie musul'mane: klassifikaciya grupp, problema radikalizma, otnoshenie k nim v Rossii*. «Musul'manskij mir». 2015. № 4. 8-39].

Фирсов, С.Л. *«Третий путь» как альтернатива «Третьему Риму»: принятие ислама священниками Русской православной церкви*, В: Процессы трансформации религий. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2014. 218-219 [Firsov, S.L. *«Tretij put'» kak al'ternativa «Tret'emu Rimu»: prinyatie islama svyashchennikami Russkoj pravoslavnoj cerkvi*, V: Processy transformacii religij. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, 2014. 218-219].

ДЖЕРЕЛА ТВОРЧОСТІ ЛЕОПОЛЬДА ФОН ЗАХЕР-МАЗОХА

Олександр ГЛОТОВ

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної
академії ім. Т. Шевченка, Кременець (Україна)

e-mail: algall@ukr.net

УДК 82.091

<https://orcid.org/0000-0003-1394-2817>

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.07

АНОТАЦІЯ

Термін «мазохізм», який вже давно вийшов за межі суто професійного медичного ужитку, увів до обігу один з засновників сексології професор Ріхард фон Крафт-Ебінг у процесі створення теорії сексуальної патології, спираючись на деякі твори уродженця західноукраїнського міста Львова австрійського письменника Леопольда фон Захер-Мазоха.

У системі психоаналізу Зигмунда Фрейда це явище відносять до числа елементів несвідомого у психіці. Девіація, яка відображає схильність особистості до сексуального задоволення через приниження, мала у творчості Захер-Мазоха характер випадковий та епізодичний. У монографії «Psychopathia Sexualis» Крафт-Ебінг посилається лише на один текст – «Венера у хутрі», внаслідок чого дослідник кваліфікує як сексуальних збоченців не тільки персонаж літературного твору, але й самого автора. Додаток «Мазох» не є родовою приналежністю письменника, а дівочим прізвиськом матері, дочки професора Франца Мазоха, ректора Львівського університету та почесного громадянина Львова. Письменник, який на момент публікації книги, виданої невеликим накладом та латинською мовою, відійшов від наукової діяльності і міг взагалі не знати про використання його імені як наукового терміну.

Значно більш суттєвим вектором у писаннях німецькомовного літератора, представника австрійської імперської аристократії, університетського вченого були твори, присвячені історії, побуту та звичаям польської, єврейської та особливо української національних меншин Австро-Угорщини. Ця обставина спричинила упереджене ставлення до нього у тогочасній імперській літературній критиці як до панславіста та юдофіла.

Існує тенденція пояснювати виникнення «української школи» в австрійській літературі і зокрема – у книгах Захер-Мазоха, тісним зв'язком з домінуючим у Галичині українським етносом у початковий період життя письменника. Аналогічним чином виникла «українська школа» у польській літературі. Можна висловити припущення, що причиною «комплексу України» у авторській самосвідомості як австрійських, так і польських письменників, є почуття родинного обов'язку перед етнічним середовищем, яке сприймається як колиска. Перспективним було б порівняння образів галицьких (польських, єврейських, українських) жінок у творах Захер-Мазоха з його реальними жінками – слов'янками та псевдо-слов'янками.

Ключові слова: фрейдизм, мазохізм, Захер-Мазох, австрійська література, польська література, українська культура.

The term «masochism», which moved beyond the realm of professional medical paradigm a long time ago, was coined by one of the founders of sexology, Professor Richard von Krafft-Ebing in the process of creating the theory of sexual pathology which was based on some of the works of the Austrian writer Leopold von Sacher-Masoch, a native of the Western Ukrainian city of Lviv.

Freud's system of psychoanalysis considers this phenomenon among the elements of the unconscious in psychology. The deviation, which reflects a person's tendency to gain sexual gratification through humiliation, was occasional and episodic in the works of Sacher-Masoch. In his monograph «Psychopathia Sexualis», Krafft-Ebing refers only to one text, «Venus in Furs», as a result of which the researcher qualifies not only the characters in the literary work, but also the author himself as a sexual pervert. The name «Masoch» is not the ancestral affiliation of the writer, but a maiden name of his mother, the daughter of Professor Franz Masoch, the principal of the University of Lviv and an honorary citizen of Lviv. The writer, who at the time of the book publication, published in a small volume and

in Latin, was not involved in scientific activities and may not have been aware of the use of his name as a scientific term.

A much more substantial vector in the writings of the German-speaking literary man, a representative of the Austrian imperial aristocracy and a university scholar, was his works on the history, way of life and customs of the Polish, Jewish and especially Ukrainian national minorities of the Austro-Hungarian region. This circumstance caused him to be regarded as a Pan-Slavist and Judophile by imperial literary critics of that time.

There is a tendency to explain the emergence of the «Ukrainian school» in Austrian literature and, in particular, in the books of Sacher-Masoch, by the close connection with the Ukrainian ethnos in Galicia in the early period of the writer's life. Similarly, the «Ukrainian school» emerged in Polish literature. It can be assumed that the cause of the «Ukrainian complex» in the authors' self-awareness of both Austrian and Polish writers is the feeling of a family obligation to the ethnic environment, which is perceived as a cradle. It would be promising to compare the images of Galician (Polish, Jewish, Ukrainian) women in the works of Sacher-Masoch with his real Slavic and pseudo-Slavic women.

Key words: Freudism, masochism, Sacher-Masoch, Austrian literature, Polish literature, Ukrainian culture.

Постановка проблеми. Аналіз досліджень і публікацій. У Радянському Союзі, як відомо, було все, окрім сексу. Замість сексу були поширені сексуальні збочення, серед яких, як стверджує «Радянський енциклопедичний словник», найбільш відомі садизм і мазохізм [9, с.742, с.1153]. Втім, письменники Донасьєн Альфонс Франсуа де Сад і Леопольд фон Захер-Мазох авторам того ж словника були невідомі. І потрібно зазначити, що рецидивіст-насильник і психічнохворий маркіз де Сад зі своїм набором засобів дії на фізіологію і психіку людини, які вражають уяву, дійсно міг зацікавити тільки суто вузьких фахівців, яких готували в профільних учбових закладах, але згадувати їх всує не прийнято. А ось те, що інформація про дуже популярного в Європі і в Росії у другій половині 19 століття белетриста Захер-Мазоха звелася до трішки кумедного статевого відхилення, удостоєного одного абзацу у «Психіатричному енциклопедичному словнику» [10, с.497], навряд чи можна вважати справедливим.

Дуже плідний автор безлічі різноманітних за тематикою творів до двадцятип'ятиріччя своєї творчої діяльності був нагороджений вітальним листом з автографами усієї еліти тодішньої літературної Європи, яка вважала його продовжувачем лінії в літературі, що ведеться від Івана Сергійовича Тургенєва, його називали «малоросійським Тургенєвим». Франція нагородила його Орденом Почесного легіону саме за літературні праці. Ще за життя письменника, в 1894 році, Енциклопедія Брокгауза і Єфрона цілком об'єктивно зазначає «живо написані і наповнені етнографічного інтересу оповідання і повісти з галицького життя», роблячи акцент на тому, що «автор добре уміє читати в душі галицького селянина і ставиться до русинів з великим співчуттям. Не меншою теплотою пройняті численні його оповідання з єврейського життя» [17, с.339-340].

Проте вже через 15 років у роботах Зигмунда Фрейда, земляка нашого автора, що з дитинства тягнувся до красного письменства і до того ж прослухав згодом у Віденському університеті досить велику кількість різних гуманітарних курсів, дивним чином не знайшлося місця особі і творчості Захер-Мазоха, хоча про мазохізм основоположник психоаналізу

говорив багато і охоче. Особливо у таких роботах як «П'ять лекцій: Методика і техніка психоаналізу» (1909 року), «Дитину б'ють»: до питання про походження сексуальних збочень» (1919 року) і «Економічна проблема мазохізму» (1924 роки) [14, 15, 16]. До цього часу психофізіологічний феномен у свідомості дослідника вже втратив первинні історико-літературні корені і перетворився на ім'я загальне, цілком безлике. І назвали кішку кішкою тому що.

Але ж ще у 1886 році, у тому самому, коли Захер-Мазоху, приват-доцентові Грацького університету і загальновідомому літераторові, вручали орден Почесного легіону, в друкарні того ж університету готувався до друку об'ємистий, на 640 сторінок, латинською мовою рукопис професора цього ж університету Рихарда Фридоліна Йозефа барона Крафт фон Фестенберг ауф Фронберга, більш відомого як фон Ебінг, під назвою «Psychopathia Sexualis» (Статева психопатія) [8]. У ній відомий психіатр, гіпнотизер і засновник сексопатології ретельно проаналізував усі можливі статеві девіації, від найбезневинніших до цілком зловісних і переслідуваних за законами того часу: інцест, некрофілія, зоофілія, ексгібіціонізм тощо. Хворобливими збоченнями, що вимагають лікування, вважав доктор педерастію і лесбійство, з чим у наш час багато хто не погодиться.

І неодноразово, в чотирьох главах свого опусу, звертається Крафт-Ебінг до явища, яке він особисто назвав «мазохізмом». Ось хто перший сказав «няв».

Формулюючи ціль нашого повідомлення, ми не оминати увагою, що як людина освічена професор не міг не визнати, що явище, яке описується ним як психіатричний феномен, зустрічалося в текстах досить багатьох літераторів. За право бути номінованими у автора борються випробувані класики Жан-Жак Руссо, Шарль Бодлер, Еміль Золя, а також менш відомі Йоганнес Ведді, якийсь І. П. Якобсон, англійський драматург Томас Отуей. Допитливий сексопатолог добрів навіть до давньоіндійського тексту «Панчатантра» - і там також виявив шукане. Так що синдром цілком міг бути названий «панчатантризм». І це ще за станом на 1886 рік. А скільки прихованих і явних мазохістів у світовій літературі було після Захер-Мазоха!

Як чесний дослідник Крафт-Ебінг не міг не згадати, що його попередники, Шренк-Нотцинг і Ейленбург, вже придумали явищу назву, цілком нейтральну, засновану, як водиться між пристойними ученими, на старогрецькій основі, щоб нікому не образливо було – «алголагнія». Та ба. По-перше, «вченість хочуть показати». А по-друге, вже дуже хочеться підкласти свиню колишньому університетському колезі, який демонстративно збирає вищі нагороди від президента одвічно ворожої держави. І професор наважився.

«Я заздалегідь не згоден з тим докором, який мені можуть зробити деякі шанувальники письменника і критики моєї книги, що я зв'язав ім'я шанованого письменника зі збоченням у сфері статевого життя» [8, с.70], - пише він відразу ж, вважаючи, що кращий захист - напад. І

тут же переходить на особистості: «Останніми роками мені були представлені докази, що Захер-Мазох не лише описав мазохізм, але й сам страждав цією аномалією». А що це за докази? А такий собі пацієнт Ц, нібито перебував з письменником у листуванні, де останній й признався у похмурому гріху. Та й що тут такого? - запитує професор. – «Як людина, Захер-Мазох, звичайно, нічого не втратить в очах усіх інтелігентних людей від того, що він був схильний до такої статевої аномалії» [8, с.70]. А ось як письменник, стверджує знавець людської психіки, він був би набагато вищий, коли б не така слабкість, «як багато обдарований письменник, напевно, створив би ще багато видатного, якби був в статевому відношенні нормальною людиною» [8, с.70]. Хороший критик би літературний з нього міг вийти, з гіпнотизера цього. Закопав, можна сказати, талант в землю. Йому б підучитися трішки. Він був одним з перших критиків, які опанували навичку писати рецензію, не читаючи книги. «У своїх романах і новелах дуже часто зображував це збочення, тоді ще науково не досліджене» [8, с.70], - зокрема пише професор. Але згадує, в усіх чотирьох главах, тільки одну книгу – «Венера в хутрі». Ну і цитату з приватного листа. І це усе про нього.

Переходячи до **постановки завдання**, констатуємо тут відвертий суб'єктивізм. Серед більш ніж 80 романів і повістей представника позитивізму Захер-Мазоха можна знайти найрізноманітніші теми і мотиви з сучасного йому життя, як професійний історик не упускав письменник і різних сюжетів з минулого. Іноді, як відмічає автор Енциклопедії Брокгауза і Єфрона, писання австрійця «не чужі фривольності і пікантних картинок» [17, с.340]. Усього лиш. На цій хиткій основі до категорії сексуальних збоченців, гідних своїм ім'ям прикрасити чергову девіацію, потрапляють більшість письменників, від Боккаччо до Пушкіна, від Рабле до Єсеніна. Приблизно таким чином потрапив до історії професор медицини і принциповий супротивник смертної кари Жозеф Гійотен - його ім'ям назвали механічну сокиру, якою рубали голови аж до 70-х років минулого століття.

У ході **викладу основного матеріалу** зазначимо, що не уникнула згубної скандальної моди й батьківщина письменника - місто Львів. Саме тут, у самому туристичному центрі, на вулиці Сербській 2008 року відкрили «Мазох-кафе». Така ж пастка для мандрівників, як і ресторан «Криївка» на сусідній вулиці. У «Криївці» раз на день проводять демонстративне полювання на москалів, що ризикнули замовити кацапські пельмені, з подальшим їх показовим розстрілом. А перед «Мазох-кафе» стоїть бронзовий письменник у натуральну величину, єдиний у світі, до речі, і кожен може запхати руку йому до кишені і намацати там те, що й повинне бути у цьому місці у чоловіка.

Звичайно, соціально-історичний контекст, у якому існує ім'я Захер-Мазоха, не міг відтворити нічого іншого. Але справедливості ради слід сказати декілька слів про самого автора.

Леопольд фон Захер народився в 1836 році, через 8 років після шлюбу начальника львівської королівської поліції Леопольда Йоганна Непомука фон Захера і дочки професора медицини ректора Львівського університету Франца Мазоха Кароліни. Стан здоров'я первістка 34-річної породіллі, яка таки змогла стати матір'ю, викликав обгрунтовану тривогу. Тому його відправили з міської метушні (у тісному Львові й зараз не все просто з умовами цивілізованого життя) до передмістя Винники, де він і прожив на лоні природи і на руках годувальниці, місцевої українки Гандзі, тобто - Ганни, перші 12 років життя. Це, як мені представляється, є ключовим моментом до розуміння його творчості.

Так, за нинішніми мірками він був хлопчиком-мажором. Тато - поліцмейстер, суворий, завжди зайнятий чоловік. Дідусь по батькові - кавалер ордену Леопольда, а тому - Ріттер, тобто - Лицар імперії, губернатор Львова. Дідусь по матері - почесний громадянин Львова, рятівник міста від епідемії віспи, двічі ректор університету.

До речі, нинішній Львівський університет носить ім'я письменника Івана Франка, стосунки якого з цим учбовим закладом склалися непросто, приблизно як у студента Володимира Ульянова з Казанським університетом: його теж звідти попросили. За доброю радянською традицією волзький виш з січня 1924 до 2010 року носив ім'я Ульянова-Леніна. Львівський поміняв за час свого існування декілька патронів, в основному монаршої гідності: імператор Йозеф Другий, імператор Франц Перший, король Ян Другий Казимир Ваза. Зрозуміло, ніхто з вказаних осіб не обтяжував себе вищою освітою, а тому до університету відношення не мав жодного. А от професор Франц Мазох, якби проводився об'єктивний тендер на статус покровителя львівського закладу освіти, мав би усі підстави до переконливої перемоги. І писали б зараз в газетах не «франківський університет», а «мазохський університет». І конотація терміну «мазохізм» була б принципово іншою.

У Франца Мазоха на момент народження онука не залишалось в живих нащадка чоловічої статі, тому, порадившись із зятем, він звернувся до імператора Фердинанда I з клопотанням про надання Леопольду Захеру подвійного прізвища - Захер-Мазох. Так у віці двох років юний Леопольд поміняв прізвище. Взагалі-то, Леопольдові, що народився у місті, яке у старовинних латинських документах називалося Леополіс, було дуже символічне носити таке ім'я.

Чесно признаюся, я намагався знайти сліди годувальниці Ганни у сучасних Винниках. До мене це пробували зробити письменник Юрій Павлович Винничук, який живе тут, і директор місцевого краєзнавчого музею Ігор Васильович Тимець. Безуспішно, на жаль. Через ці місця прокотилися дві світові війни, не рахуючи різноманітних національних і соціальних протистоянь.

Адже саме винниківська Ганна була людиною, що сформувала багато в чому соціальну і національну самосвідомість майбутнього письменника. Свої Аріни Родіонівни є у багатьох

літераторів. Першою мовою Леопольда за його власним свідченням була саме українська. У тій, зрозуміло, формі, у якій вона існувала у тодішньому багатонаціональному Львові. Вже після переїзду сім'ї до Праги, помінявши Королівство Галиція і Лодомерія на Королівство Богемія, куди тата Леопольда перевели з підвищенням, на посаду губернатора, хлопець мусив учити державну мову імперії, німецьку, тому що дитинство закінчилося, довелося йти до школи, а потім до університету.

Ну а далі пішла рутинна: студентство, захист дисертації, приват-доцент Грацького університету. Але вже у 22 роки, поки анонімно, Леопольд починає літературну кар'єру. І червоною ниткою, як казали в радянських підручниках літератури, через усю його творчість пройшла ностальгія за Галичиною. Спочатку було белетристичне історичне дослідження «Eine galizische Geschichte» («Одна галицька історія. Рік 1846»). Потім були «Дон Жуан з Коломиї», «Опришок», «Польські революції. Спогади про Галицію», згадані вже «Галицькі історії», «Єврейські історії», «Нові єврейські історії», «Польські історії», «Євдоксія, співачка і інші галицькі історії». Та обставина, що усі ці твори, присвячені історії, побуту і звичаям польської, єврейської і особливо української національних меншин Австро-Угорщини, написав німецькомовний літератор, представник потомственої австрійської імперської аристократії, університетський учений збудило упереджене ставлення до нього у тодішній імперській літературній критиці як до панславіста та юдофіла.

Висновки і пропозиції. У сучасному літературознавстві існує тенденція, і, слід сказати - небезпідставна, пояснювати виникнення «української школи» в австрійській літературі (Карл Еміль Францоз, Мойсей Йозеф Рот, Ернст Рудольф Нойбауер, Людовик Адольф Симигинович-Штауфе) і зокрема - у книгах Захер-Мазоха, тісним зв'язком з домінуючим у Галичині українським етносом у початковий період життя письменника [1, 2, 12, 13].

Аналогічним чином формувалася «українська школа» у польській літературі: Тиміш Падура, Юліуш Словацький, Антоній Мальчевський, Северин Гощинський, Михал Грабовський, Юзеф Коженювський, Юзеф-Богдан Залеський.

Далі у житті Захер-Мазоха був калейдоскоп європейських міст, чехарда жінок і дружин, різноманітні літературні і фінансові проєкти і прожекти. До країни свого дитинства Леопольд Франциск Йоганн Фердинанд Марія Еквес фон Захер-Мазох, Лицар фон Кроненталь так більше й не приїхав. Як сказав пізніше інший письменник:

По несчастью или к счастью,

Истина проста:

Никогда не возвращайся

В прежние места.

Іван Олексійович Бунін завдяки хорошій пам'яті про часи дитинства і юності Нобелівську премію отримав.

Якщо залишатися у фрейдівській терміносистемі психоаналізу, то можна висловити припущення, що причиною «комплексу України» в авторській самосвідомості як австрійських, так і польських письменників, є почуття сімейного обов'язку перед етнічним середовищем, яке сприймається ними власне як колиска.

Російська література, до речі, також не була вільна від цього синдрому, назвемо його умовно «синдром Гоголя-Бабеля».

І найімовірніше, що найбільш перспективним напрямом в цьому компаративному аналізі було б використання принципу «cherchez la femme»: порівняння образів галицьких (польських, єврейських, українських) жінок у творах Захер-Мазоха з його реальними жінками - слов'янками і псевдо-слов'янками, особливо - з Ангелікою Авророю Рюмелин, що грала у житті спочатку роль персонажа роману Захер-Мазоха Ванди фон Дунаєвої, потім послідовно - роль його коханки, дружини, співавтора і нарешті - літописця. Її скандальні спогади «Повість мого життя» могли б стати підручником для сучасних спеціалісток по зароблянню імені і маєтку на гарасменті.

Знаком оклику у кінці цієї історії міг би послужити свого роду «едіпів комплекс», адже в автобіографії, виданій з провокаційним підзаголовком «Спогади однофамільця мазохізму», письменник називає свою матір, Кароліну Едле фон Мазох, такою, що «war die Letzte ihres alten slawischen Geschlechts», тобто - була останньою в старовинному слов'янському роді.

А в Україні Захер-Мазох видається останні роки в перекладі на українську масово і різноманітно [4, 5, 6, 7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вульф Л. «Мої найзаповітніші фантазії»: Леопольд фон Захер-Мазох і міф Східної Європи. *Україна модерна*. 2003. Число 8.
2. Горбач А.-Г. Українська тематика в творчості Захер-Мазоха. *Сучасність*. 1995, № 1.
3. Джонс Э. Жизнь и творения Зигмунда Фрейда. М., 1996. 448 с.
4. Захер-Мазох Л. фон. Венера в хустрі. Київ, 2018. 156 с.
5. Захер-Мазох Л. фон. Вибрані твори. (Авт. післямови Лариса Цибенко). Львів, 1999. 383 с.
6. Захер-Мазох Л. фон. Дванадцятий сніданок. *Vesvit*. 2006. №5/6. С.202-206.
7. Захер-Мазох Л. фон. Мандрівні комедіанти. Харків, 2020. 250 с.
8. Крафт-Эбинг Р. Половая психопатия. М., 2013. 624 с.
9. Мазохизм. – Советский энциклопедический словарь. М.: Сов энциклопедия, 1985. 1600с.
10. Психиатрический энциклопедический словарь. К.: МАУП, 2003. 1200 с.
11. Садизм. – Советский энциклопедический словарь. М.: Сов энциклопедия, 1985. 1600с.
12. Сварник Г. Джерела до біографії Леопольда фон Захер-Мазоха та його родини у Галичині. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2017. Число 87.
13. Середа О. Леопольд фон Захер-Мазох і український національний рух у Галичині у 60–х роках ХІХ ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 1998. Вип. 5.
14. Фрейд З. О психоанализе. «Ребенка бьют»: к вопросу о происхождении сексуальных извращений. Москва, 2008. 140 с.
15. Фрейд З. О психоанализе. Пять лекций. Методика и техника психоанализа. С.-Пбг., 1998. 224 с.
16. Фрейд З. Экономическая проблема мазохизма. *Психоанализ*. 2011. № 1 (15). С. 8-19.
17. Энциклопедический словарь. Издатели Ф.А. Брокгаузъ (Лейпцигъ), И.А. Ефронъ (С.-Петербургъ). Томъ XII. Жилы – Земпахъ. С.-Петербургъ, 1894. 480 с.

CHINESE INTERNET MARRIAGE DISCOURSE

Marta LABASHCHUK

Student Uniwersytet Warszawski (POLSKA)

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.08

ABSTRACT

The article describes social as well as cultural aspects of both traditional and modern marriage practices in China. It focuses on studying some social aspects of Chinese marriage practices, such as the role of parents in marriage, the value of material foundation, the division of gender roles in marriage, etc. The way traditional social aspects of marriage influence contemporary marriage practices are presented in the paper on the basis of internet resources. At the same time, the article also examines marriage practices from linguistic point of view, presenting various lexical units concerning marital practices. These lexical units include some set phrases, neologisms, internet language memes, precedent texts, etc. The practical material of the studies has been drawn from the web. The article shows how both language and social phenomena intertwine and influence each other on the example of Chinese Internet Marriage Discourse.

Key-words: marriage in China, internet discourse, discourse analysis, neologisms, internet memes.

Artykuł opisuje społeczne i kulturowe aspekty zarówno tradycyjnych, jak i nowoczesnych praktyk małżeńskich w Chinach. Dana praca skupia się na badaniu niektórych społecznych aspektów chińskich praktyk małżeńskich, takich jak rola rodziców w małżeństwie, znaczenie statusu materialnego, podział ról płciowych w małżeństwie itp. Przedstawiono sposób, w jaki tradycyjne społeczne aspekty małżeństwa wpływają na współczesne praktyki małżeńskie w pracy na podstawie zasobów internetowych. Jednocześnie w artykule dokonano analizy praktyk małżeńskich z punktu widzenia językowego, omawiając różne jednostki leksykalne dotyczące praktyk małżeńskich. Wspomniane jednostki leksykalne obejmują pewne utarte zwroty, neologizmy, internetowe memy językowe, teksty precedensowe itp. Praktyczny materiał opracowań został zaczerpnięty z zasobów internetowych. Artykuł pokazuje, w jaki sposób zarówno język, jak i zjawiska społeczne przenikają się i wpływają na siebie na przykładzie chińskiego internetowego dyskursu małżeńskiego.

Słowa kluczowe: małżeństwo w Chinach, dyskurs internetowy, analiza dyskursu, neologizmy, memy internetowe.

Стаття описує соціальні та культурні аспекти як традиційної, так і сучасної шлюбної практики в Китаї. Увага зосереджується на вивченні деяких соціальних аспектів китайської шлюбної практики, таких як роль батьків у шлюбній церемонії, важливість матеріальної бази для молодої сім'ї, розподіл гендерних ролей у шлюбі тощо. На матеріалі інтернет-джерел показано вплив традиційних соціальних аспектів одруження на сучасні шлюбні практики. Водночас статті розглядаються весільні традиції з лінгвістичної точки зору, показано особливості вживання різних лексичних одиниць, що стосуються одруження, мовні кліше, неологізми, інтернет-меми, прецедентні тексти, які побутують в сучасному китайському інтернет дискурсі. У статті показано, як мова і соціальні явища переплітаються та впливають один на одного на прикладі сучасного китайського шлюбного дискурсу.

Ключові слова: шлюб у Китаї, інтернет-дискурс, аналіз дискурсу, неологізми, інтернет-меми.

Along with the globalization and changes that keep emerging in the world, China has undergone various changes in its cultural and social life. One of those aspects is the modification of marriage practices in China. Let us focus on some of the social as well as cultural aspects of marriage in China. Being a country with lots of different cultures and mentalities, it may be hard to find one general tendency of what does the concept of marital status in China mean nowadays. We can observe several tendencies of the perception of marriage as well as family life in China among people. What is more, the opposite perceptions of the image of marriage or family life may function simultaneously, to one extent or another.

For centuries, China had been a country with some visible conservative beliefs. For example, such practices as arranged marriages were a common thing in the past. Parents often took part in seeking for a wife or a husband for their children, thus, making decisions about the development of their future private lives. Nowadays, while arranged marriages may be abolished, the traces of them still remain in the mentality of Chinese people. Family has still a great influence on the way marriage functions in newly formed families nowadays. When it comes to the life of young people, traditional models (such as, the necessity of having a wedding ceremony, buying house and having children) are often imposed by their families (Malovic, 2018: 210). Jun, et al. (2014: 119), on the other side, points that the way parents try to influence the romantic relationship of their children as well as to find a partner for them is mostly a result of ongoing economic and demographic pressures that are present in China nowadays rather than some traces of the past traditional practices. Traditional marriage in China put material foundation of marriage over feelings in family life. Nowadays, we can observe a different tendency of the way marriage should work in China. We can observe the above-mentioned economic pressure on the example of the rising costs of a wedding ceremony, house prices, etc. Parents may have a little less influence on the lives of their children nowadays than in the past, as children choose their own partners as well as make their own decisions. One of the important aspects that still shows how parents control the marital situation of their children, is how parents can help children with their materialistic foundation at the beginning, for example, buying a flat or offering a newlywed couple housing together with them, which consequently results in parental involvement concerning some decisions about marriage (Riley, 1994: 798).

The way parents influence their children's life can also be seen on the example of the above-mentioned arranged marriages. Arranged marriages have been a common practice in China for centuries, where parents were the ones who sought spouses for their children. Parents often looked and chose partners for their children based on their material status. Nowadays, arranged marriages might have lost their original power, however, they still remain an important part of Chinese marriage practices for some people as well. The form of contemporary arranged marriages has undergone a great number of changes comparing to the old ones. However some forms of arranged marriages can also be seen today as well, for example, in the existence of marriage markets. Some of the common marriage markets happen in public parks, where parents gather in one place in order to find a suitable match for their children. They bring some advertisements, where the requirements of the potential husband or wife are written. The requirements usually include the origins of the potential husband or wife, their salary, material possessions, etc. Arranged marriages, among other examples, show the importance of material status as well as the importance of parents' involvement in children's marriage life in China.

Speaking about economic aspect of marriage, materialistic possessions and wealth of a potential husband or wife were an important factor for making a decision about entering into marriage in China.

Thus, materialism and marriage have always been closely connected in the Chinese marriage worldview. For instance, betrothal gifts had had an important place in China in the past. The quality of bride's wedding festivities and betrothal gifts in China defined her place in society (Watson, et al., 1991: 321). Women, on the other side, had to present a dowry while entering into a marriage. Watson, et al. (1991: 7) describes this phenomenon as: "any material possession the bride brought with her into marriage, no matter how meager, her dowry. This could include clothes, jewelry, bedding, money, land, and so on". Thus, the possession of material goods had been an important part of entering into marriage in China for both parties. The importance of material possessions as well as materialistic values in marriage remained in China till now. For example, another reason why many view marriage in China as a materialistic arrangement, is a present capitalistic system that exists in the country. In that way, capitalistic aspirations lead to the fact that money and reputation are valued higher in marriage than emotional connection between the couple (Malovic, 2018: 208).

Speaking about the changes in marriage practices, social worldview has begun to visibly deviate from conservative one in China since 1980s, which has also influenced the perception of the concept of marriage as well as family life (Lu, 2013: 62). Similarly to other countries, Chinese family life was based on wife being inferior to her husband. For example, starting from Confucian ideology, filial piety (*xiǎo 孝*) described human hierarchy, such as inferiority of ministers towards ruler, sons towards father, wives towards husband, etc., which also defined the position of wife to her husband. Visible attempts at achieving equality between men and women were seen during Mao's time (Yang, et. al, 2017). A significant part of marriage transformation in China was the passage of New Marriage Law in 1950. The law changed several aspects of marriage arrangement that were not present in China before, including enabling divorces as well as abolishing arranged marriages. Besides, social focus became directed at equality between men and women during that time.

All these social aspects can be seen on the example of the language we use nowadays. Along with changes that are emerging in society, the language, as we know it, is changing as well. A lot of neologisms are appearing in language all the time. Different social phenomena influence the way new words are formed (for example, various lexical units, such as idioms, metaphors, precedent texts, borrowings, etc.). Among them, there are some neologisms which are connected to the concept of marriage. Many of the lexical units that can be found in the language concerning marriage practices are the ones that are used in the internet. Let us take a look at some lexical units about the concept of marriage that were found on the web. For example:

bìhūn 毕婚 — 'a marriage where a couple gets married shortly after graduating';

bùhūnzú 不婚族 — 'a group of people who does not get married';

èrhūntóu 二婚头 or *èrhūnr* 二婚儿 — 'a woman who gets married for a second time';

jīhūnzú 急婚族 — ‘a group of people who rushes to get married’;

luǒhūn 裸婚 — ‘a naked marriage’, an above-mentioned type of marriage, where a couple gets married without owing any or almost any material positions (no house, no car, no wedding rings, no honeymoon or wedding ceremony, etc.);

shǎnhūn 闪婚 — ‘a flash marriage’, a type of marriage where a couple gets married quickly after meeting each other for the first time;

shìhūn 试婚 — ‘a trial marriage’, when a couple decides to get to know each other better before getting married, for example, to live together, to practice sexual relations, and afterwards decide whether to get or not to get married;

xiān yǒu hòu hūn 先有后婚 as well as *yīn yùn ér hūn* 因孕而婚 — ‘a marriage caused by unplanned pregnancy’;

xíng hūn 形婚 — ‘a sham marriage’, a marriage between a homosexual man and a homosexual woman;

yǐn hūn 隐婚 — ‘a hidden marriage’, a marriage where a couple hides from society the fact of being married.

What is more, despite the lexical units about some marriage practices that are mentioned above, there have been various proverbs, sayings or precedent texts about marriage in the Chinese language. Some of them date back to the ancient times, while other appeared not so long ago. For instance:

(1) Sayings with two opposite forms (describing the materialistic qualities or possessions (in most cases) of the potential husband): *Yǒu chē yǒu fáng yǒu cúnkuǎn / Wú fáng wú chē wú cúnkuǎn* 有车有房有存款 / 无房无车无存款 ‘Having a car, a house, a bank deposit / Having no house, no car, no bank deposit’; or similar sayings where some of the other materialistic possessions are described. For example: *Yǒu fáng yǒu chē yǒu zuànjiè / Wú chē wú fáng wú zuànjiè* 有房有车有钻戒 / 无车无房无钻戒 ‘Having a house, a car, a diamond ring / having no car, no house, no diamond ring’.

(2) *Fángzi jiù hǎobǐ shì wǒmen de yīfú kùzi, chēzi jiù hǎobǐ shì xiézi, hūnlǐ hé zuànjiè jiùshì màozi hé wéijīn* 房子就好比是我们的衣服裤子，车子就好比是鞋子，婚礼和钻戒就是帽子和围巾 ‘The house is like our clothes and trousers, the car is like our shoes, and the wedding and diamond ring are like hats and scarves’.

(3) *Miànbāo huì yǒu de, àiqíng yě huì yǒu de* 面包会有的，爱情也会有的 ‘There will be bread, so there will be love’.

(4) *Hūnyīn shì àiqíng de fénmù* 婚姻是爱情的坟墓 ‘Marriage is the tomb of love’.

The social perception of marriage in language can be seen in various forms that are different from the ones that were mentioned before, for example, in some graphical representations on the basis of internet resources: memes, that can be observed in the graphical pictures that appear on the internet forums, weblogs, etc.. Let us also take a look at some of the graphical representation of marriage perception in some of the memes that can be found on the web.

Picture 1. A representation of ‘a naked marriage’².

On Picture 1 we can notice a man and a woman in a shape of heart holding together a red wedding certificate, while the man is thinking in the thought bubble: *Wú chē wú fáng wú zuànjìè, bù bàn hūnlǐ bù mìyuè* 无车无房无钻戒 · 不办婚礼不蜜月 ‘No car, no house, no wedding ring, no wedding ceremony, no honeymoon’. We can also notice a caption written below the certificate on the bodies of the couple: *luǒhūn* 裸婚 ‘a naked marriage’. The balloons floating in the air show different words on them, such as (from left to right): a blue one – *fángzi* 房子 ‘house’, a green one – *zuànjìè* 钻戒 ‘diamond ring’, a yellow one – *chē* 车 ‘car’, a pink one – *mìyuè* 蜜月 ‘honeymoon’. We can assume that the balloons that are floating into the sky can represent material possessions that the couple does not have.

² Picture 1. Retrieved from: <http://www.jiajum.com/zhidao-view-id-20087.html> [access: 28.02.2021].
83 *Studia methodologica*, ISSN 2304-1222, No. 52. 2021

Picture 2. A representation of 'a naked marriage' ³.

On Picture 2 we can see a man and a woman standing on a heart with a word *luǒhūn*: 裸婚 'a naked marriage' written on it. The woman seems to be running away from the man who wants to keep her. The woman is holding a card where a word *líhūn* 离婚 'divorce' is written. We can also notice a following sentence in a thought bubble: *Zài yě wúfǎ rěnshòu méiyǒu fángzi de rìzi* 再也无法忍受没有房子的日子 'Can't stand the days without a house anymore'. A cloud in the sky holds a house. We can notice a word *gāofángjià* 高房价 'high housing costs' written inside the cloud.

Picture 3. A representation of 'a flash marriage' and 'a flash divorce'⁴.

³ Picture 2. Retrieved from: <https://zhuanlan.zhihu.com/p/28587673> [access: 06.03.2021].

⁴ Picture 3. Retrieved from: <https://www.jiawuzi.com/minglijiehuo/921/> [access: 28.02.2021].

On Picture 3 we can see two creatures with angry expressions on their faces standing beside each other on the left and right side, being separated by a lightning where words *shǎnli* 闪离 ‘a flash divorce’ and *shǎnhūn* 闪婚 ‘a flash marriage’ are separated. Below in the ground there is a plant of so-called flash marriage which later on results in a flash divorce as it grows. A thought bubble on the right side of the picture has a word *hēng* 哼 ‘an expression of groan’ written inside of it.

Picture 4. A representation of ‘a hidden marriage’⁵.

On Picture 4 we can notice a couple that seems to say goodbye to each other before going to work. Below in the ground stands a heart with a word *yǐnhūn* 隐婚 ‘hidden marriage’ written inside of it. The representation of the picture could show how the couple needs to conceal their relationship from the world, as if putting their emotional feelings inside the ground, where the society can not notice it.

---

⁵ Picture 4. Retrieved from: <http://sh.sina.com.cn/news/s/2011-04-12/1431179180.html> [access: 28.02.2021].
85 *Studia methodologica*, ISSN 2304-1222, No. 52. 2021

Picture 5. A representation of ‘a naked marriage’⁶.

A couple is laying in a tent that is made of a marriage certificate (*jiéhūnzhèng* 结婚证) on Picture 5. The word ‘marriage certificate’ is written on the tent. We can assume that the tent represents a house of the couple referring to ‘a naked marriage’. A picture with a house and a car can be noticed inside of a circle above in the sky. The man and the woman appear to be looking at this picture in the circle. The tent has also a word *xǐxǐ* 喜喜 ‘a double happiness’ written on it. The characters are often written on various wedding decorations or wedding presents in China.

Picture 6. A representation of *jíhūnzú* 急婚族 — ‘a group of people who rushes to get married’⁷.

⁶ Picture 5. Retrieved from: <http://roll.sohu.com/20110715/n313481190.shtml> [access: 06.03.2021].

⁷ Picture 6. Retrieved from: <https://baike.baidu.com/item/急婚族/7002238> [access: 12.06.2021].

On Picture 6 we can see a couple that is most likely dressed up in their wedding clothes. On the right side there is a sentence written in a pink color which says: *Guǎn tā shéi a! Gǎnjīn jià!* 管他谁哩! 赶紧嫁! ‘It doesn’t matter who he is! Let’s get married quickly!’ The picture represents the so-called *jīhūnzú* 急婚族 ‘a group of people who rushes to get married’, showing how the couple often does not particularly pay attention as to who he or she marries, but rather pays more attention to marry this person as soon as possible.

Picture 7. A representation of *bīhūnzú* 毕婚族 — ‘a group of people who gets married shortly after graduating’⁸.

Similarly, on Picture 7 we can see a girl who is jumping from one place to another. Behind her there is a door where a word *bìyè* 毕业 ‘to graduate’ is written. The girl is coming out of the door rushing to get into another building. A sign with a word *hūnjiè* 婚介 is placed near the building where the girl runs to get in. *Hūnjiè* 婚介 that means ‘matchmaking’ by itself, is also used to describe a marriage agency, where people who want to get married can come for help to gain some information about some potential candidates that could be suitable for marrying¹⁶. The girl is thinking in a thought bubble: *Hǎo lǎobǎn bùrú hǎo lǎogōng* 好老板不如好老公 ‘A good boss is worse than a good husband’ or ‘A good boss can’t compare to a good husband’. The picture describes two phenomena *jīhūnzú* 急婚族, where the girl rushes to get married as soon as possible as well as a second phenomenon: *bīhūn* 毕婚族 ‘a group of people who gets married shortly after graduating’, where the girl reportedly wants to get married right after graduation placing finding a future husband in the marriage agency above her future career.

⁸ Picture 7. Retrieved from: <http://www.chinanews.com/edu/xyztc/news/2007/07-30/990337.shtml> [13.06.2021].

To sum it up, we can notice how social as well as cultural phenomena that happen in the world have their influence not only on the general worldview of society, but also on the language we speak. In this way, various social occurrences have their imprint on the language we use everyday. This imprint can be noticed on the example of some neologisms, set phrases, precedent texts that appear in the language.

The article has focused on describing some of the social and linguistic features of the Chinese marital practices. It has paid attention to some of the social aspects of Chinese marriage practices, analysing their features and showing how they have been changing in time. For example, the role of material possessions in the marriage (betrothal gifts, dowry), the role of parents in the marriage (arranged marriages), the marriage hierarchy of Chinese marriages on the basis of the gender (filial piety), etc. The social perception of marriages in society has also proved to have its influence on language, that is why various linguistic units concerning the concept of marriage have also been presented as well as analysed in the paper. Those linguistic units list some neologisms, word-formations, set phrases, internet memes that are somehow connected to the concept of marriage that are the part of the Chinese Internet Marriage Discourse. Those language features can be observed in the forms of simple sentences found on the web in the text or written on top of the various photographs that are also somehow connected to the idea of marriage. The linguistic units found in the course of studies show that along with the rapid changes occurring in the world, various social occurrences influence the language we use.

REFERENCES

- Lu, Jiehua 陆, 杰华; Wang, Xiaofei 王, 笑非 (2013), *20 Shìjì 90 niándài yǐlái wǒguó hūnyīn zhuàngkuàng biànhuà fēnxī* 20 世纪 90 年代以来 我国婚姻状况变化分析 (Change of the Marital Status in Mainland China since 1990s), Department of Sociology, Peking University, Beijing 100871, China.
- Malovic, Dorian (2018), *Miłość made in China*, Kraków: Znak Horyzont.
- Riley, Nancy E. (1994), "Interwoven Lives: Parents, Marriage, and Guanxi in China". *Journal of Marriage and Family*, 56 (4), 791-803.
- Shmid, V. (2008), *Narratologiya*, Moscow: Yazyki slavyanskoy kul'tury.
- Watson, Rubie S., Buckley Ebrey, Patricia (1991), *Marriage and Inequality in Chinese Society*. Berkeley: University of California Press.
- Yang, Wenqi, Yan, Fei (2017), *The annihilation of femininity in Mao's China: Gender inequality of sent-down youth during the Cultural Revolution*. Retrieved from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0920203X17691743>. [access: 15.04.201.].
- Zhang, Jun and Sun, Peidong (2014), "When Are You Going to Get Married? Parental Matchmaking and Middle-class Women in Contemporary Urban China", from: *Wives, Husbands, and Lovers: Marriage and Sexuality in Hong Kong, Taiwan, and Urban China*. Publisher: Stanford University Press, 118-144.

LIST OF PICTURES

- Picture 1. A representation of 'a naked marriage'. Retrieved from: <http://www.jiajum.com/zhidao-view-id-20087.html> [access: 28.02.2021.].
- Picture 2. A representation of 'a naked marriage'. Retrieved from: <https://zhuanlan.zhihu.com/p/28587673> [access: 06.03.2021.].
- Picture 3. A representation of 'a flash marriage' and 'a flash divorce'. Retrieved from: <https://www.jiawuzi.com/minglijiehuo/921/> [access: 28.02.2021.].
- Picture 4. A representation of 'a hidden marriage'. Retrieved from: <http://sh.sina.com.cn/news/s/2011-04-12/1431179180.html> [access: 28.02.2021.].
- Picture 5. A representation of 'a naked marriage'. Retrieved from: <http://roll.sohu.com/20110715/n313481190.shtml> [access: 06.03.2021.].

Picture 6. A representation of *jihūnzú* 急婚族 — ‘a group of people who rushes to get married’. Retrieved from: <https://baike.baidu.com/item/急婚族/7002238> [access: 12.06.2021.].

Picture 7. A representation of *bihūnzú* 毕婚族 — ‘a group of people who gets married shortly after graduating’. Retrieved from: <http://www.chinanews.com/edu/xyztc/news/2007/07-30/990337.shtml> [access: 13.06.2021.].

BESONDERHEITEN DES SAMMELNS VON VOLKSMATERIAL ÜBER DEUTSCHLAND UND DEUTSCHEN IN DER ZEIT DES ERSTEN UND ZWEITEN WELTKRIEGS

Nazarii SLOBODIAN

PhD Student, Nationale Pädagogische Volodymyr-Hnatjuk- Universität Ternopil,
Ternopil (UKRAINE)

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.09

ABSTRACT

The article discusses the features of the collection of folklore material about the Germans and Germany by both Ukrainian folklorists and ordinary people during the First and Second World Wars. In particular, it was studied what methods of fixation were used by folklore collectors and what samples they paid their attention to. It is shown that very often in the extreme conditions of the war period, many folklore works were recorded and independently compiled by the participants of those events. A significant role in the creation and fixation of material about the Germans and Germany played prisoners of war who were in concentration camps and Ostarbeiters, who were forcibly relocated to work in Germany. The article also highlights how the military folklore of the Soviet period was screened out. Despite the fact that authentic works were ignored during this period, and the work of collectors was aimed at phenomena that are now called "folklorism", one can and should talk about what is happening in the context of the history of folklore.

Key words: folklore and resistance, history of folklore, First and Second World Wars, folklore about Germany and the Germans.

Der Artikel betrachtet die Besonderheiten des Sammelns von Folklorematerial über Deutschen und Deutschland sowohl von ukrainischen Folkloristen als auch von einfachen Leuten während des Ersten und Zweiten Weltkriegs. Insbesondere wurde untersucht, welche Fixierungsmethoden Folkloresammler verwendeten und auf welches Material sie achteten. Es zeigt sich, dass sehr oft unter den extremen Bedingungen der Kriegszeit viele Folklorewerke aufgenommen und von den Teilnehmern dieser Weltgeschehen selbstständig zusammengestellt wurden. Eine bedeutende Rolle bei der Erstellung und Fixierung von Material über die Deutschen und Deutschland spielten Kriegsgefangene in Konzentrationslagern und Ostarbeiter, die zur Zwangsarbeit nach Deutschland verschleppt wurden. Außerdem wird darauf geachtet, wie die militärische Folklore der Sowjetzeit ausgeblendet wurde. Trotz der Tatsache, dass authentische Werke in dieser Zeit ignoriert wurden und die Arbeit der Sammler auf Phänomene ausgerichtet war, die heute als "Folklorismus" bezeichnet werden, kann und sollte man darüber sprechen, was im Kontext der Folkloregeschichte passiert.

Schlüsselwörter: Folklore des Widerstandes, Geschichte der Folklore, Erster und Zweiter Weltkrieg, Folklore über Deutschland und die Deutschen.

У статті розглянуто особливості запису фольклорного матеріалу про німців і Німеччину як українськими фольклористами, так і звичайними людьми в період Першої та Другої світових війн. Зокрема досліджено, якими методами фіксації користувалися збирачі фольклору та на які зразки звертали свою увагу. Показано, що дуже часто в екстремальних умовах воєнного періоду чимало фольклорних творів записали і самостійно склали учасники тих подій. Вагому роль у створенні та фіксації матеріалу про німців та Німеччину здійснили військовополонені, які перебували в концентраційних таборах та оstarбайтери, що були примусово вивезені на роботу в Німеччину. Також у статті висвітлюється, яким чином рецензувався воєнний фольклор радянського періоду.

Ключові слова: фольклор опору, історія фольклористики, Перша та Друга світові війни, фольклор про Німеччина, фольклор про німців.

Die ukrainische Folklore der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts fungiert als kreatives Schaffen einer neuen Stufe und repräsentiert ein komplexes kulturelles Phänomen der Symbiose von Tradition und Moderne, Mündliches und Schriftliches, Autor und Kollektiv. Die mündliche Volkskunst der

Kriegszeit (Erster und Zweiter Weltkrieg) wurde in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts zu einem herausragenden Bestandteil des thematischen Paradigmas der nationalen mündlichen Kultur. Um die Originalität der Folklore dieser Zeit zu identifizieren, ist es wichtig, die Methodik ihrer Sammlung und Fixierung zu verstehen, die in direktem Zusammenhang mit dem Verständnis der Naturphänomene der traditionellen mündlichen Literatur steht und mit einem so wesentlichen Merkmal davon wie Aufführung, insbesondere. Folklore über die Deutschen und Deutschland ist ein wesentlicher Bestandteil der mündlichen Volkskunst, die aufgrund von gesellschaftspolitischen Ereignissen gebildet wurden.

Auf dem Gebiet der Sammlungsforschung von Folklorematerial, das die Rezeption von Phänomenen, Ereignissen und anderen Völkern widerspiegelt, wurde bereits viel getan, angefangen von den klassischen Konzepten von I. Franko, V. Gnatyuk, P. Kulish bis hin zu neuen Studien von des XX-XXI Jahrhunderts, die in den Werken solcher Folkloristen wie O. Britsyna, O. Kuzmenko, L. Mushketyk und anderen präsentiert werden. Wichtig zu diesem Thema sind die Untersuchungen von Vertretern deutscher Folkloreschulen wie Christine Beil, Gottfried Korff, Thomas Fliege, deren Werke sich dem Verständnis und der Interpretation mündlicher Volkskunst während der Weltkriege widmen [Beil 2014]; [Korff 2013]; [Fliege 2014]. Es gibt jedoch noch keine Untersuchungen, die die Besonderheiten des Sammelprozesses mündlicher Volkskunst über die Deutschen und Deutschland zeigen. Ziel unserer Forschung ist es daher, den methodischen Aspekt der Fixierung der Folklore über die Deutschen und Deutschland in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts hervorzuheben.

Laut O. Kuzmenko stellen Folklorewerke, die mit einer ausdrucksstarken historischen Dominante ausgestattet sind, die Besonderheiten der kollektiven Reflexion der sozialen und individuellen Realität dar, in der sich gebildete nationale Symbole, soziokulturelle Stereotypen in Bezug auf "Fremde" und "Andere" manifestieren. Um jedoch Folklorematerial gründlich zu forschen, ist es zunächst notwendig, die Geschichte des Sammelns und Fixierens mündlicher Volkskunst zu verfolgen, die eine bestimmte historische Periode widerspiegelt [Кузьменко 2018].

Der aktuelle Stand der Wissenschaft erfordert eine ständige Überarbeitung der methodischen Werkzeuge unter Berücksichtigung klassischer und neuester theoretischer Vorschläge und technischer Möglichkeiten, die Realität geworden sind und sich um die Jahrtausendwende verbreitet haben [Beil 2010: 98]. Wie die ukrainische Folkloristin O. Britsyna feststellt, haben Folkloristen ihre Aufmerksamkeit in den letzten zwei Jahrhunderten hauptsächlich auf die Suche nach kunstreichen Interpretationen und die Fixierung künstlerisch perfekter Texte gerichtet. Neben einer starken „literarisch-zentrischen“ Tendenz breiten sich nun aber auch anthropozentrische Richtungen aus, für die die Beobachtung des spontanen Funktionierens des mündlichen Textes und die Berücksichtigung des performativen Charakters der Folklore wichtig sind [Бріцина 2006]. Dies kann sich nur auf die Aufgaben, Methoden und Ergebnisse der Zusammenarbeit auswirken.

Um die Wende des 19. und 20. Jahrhunderts verbreitete sich die Methode der „durchgängigen“

Aufzeichnung, insbesondere während des Ersten Weltkriegs, als die Ukrainer einem „Feind“ gegenüberstanden, dessen Bild sich in einen wirksamen Mechanismus der sozialen Kommunikation, Entwicklung und Reflexion des gesellschaftlichen Lebens verwandelte, das Folklore ist. Diese Aufnahmemethode wurde jedoch insbesondere von V. Hnatiuk und B. Hrinchenko kritisiert. Der Grund dafür war, dass der Sammler „minderwertige“ Texte nicht „aussiebte“, sondern es für notwendig hielt, alles, was gehört wurde, aufzuzeichnen, einschließlich Varianten desselben Werks. So waren die Objekte der Sammler die Texte unterschiedlicher Qualität, dass die Vielfalt echter Traditionen widerspiegelt. In dieser Position des Sammlers erscheint die Notwendigkeit von Fragebögen problematisch, da das Fehlen einer Frage darin den Mangel an Informationen über ein bestimmtes Phänomen programmieren kann.

V. Hnatiuk war der erste, der die Frage nach der Notwendigkeit einer systematischen Fixierung der neuen Werke über Ersten Weltkrieg und ihrer methodischen Erfassung aufwarf. In seiner Untersuchung „Viina i narodna poeziia (Krieg und Volksdichtung)“, die 1917 im „Kalendaryk dlia sichovykh striltsiv i zhovniriv-ukraintsiv (Kalender für ukrainische Soldaten“ veröffentlicht wurde [ГНАТЮК 1917], stellte er einen Fragebogen für die Aufnahme von Werken verschiedener Gattungen und Proben mehrerer Texte zur Verfügung. In diesem kleinen Buch wurden die ersten einzigartigen Varianten von Schießliedern über den Ersten Weltkrieg veröffentlicht.

Unter dem Einfluss von Hnatiuk, der nicht nur persönlich aufschrieb, sondern auch andere ermutigte, schlossen sich Laien der Sache an. Dies waren einfache Bauern, Rekruten, die sich durch den Willen des Schicksals an der Front vor dem deutschen Feind befanden. Auch die galizische Intelligenz schloss sich dieser an, darunter ehemalige Personen des öffentlichen Lebens, Lehrer und in den Kriegsjahren die Soldaten der österreichischen Armee [Кузьменко 2018: 28]. Wie Ya. Pasternak in seiner Arbeit „Voienni spivanky (bez melodii). Pro podii z chasiv Pershoi svitovoi viiny (Militärlieder (ohne Melodien). Über Ereignisse seit dem Ersten Weltkrieg)“, dass sich jeder von ihnen (Intelligenz) verpflichtet fühlte, sich dem Sammeln militärischer Folklore anzuschließen [Пастернак 1918]. So wurde unschätzbare volkskundliches Material bewahrt, das sich heute in zwei Fonds befindet: im V. Hnatiuk-Fonds und im Wissenschaftlichen Archivfonds für Handschriften und Aufzeichnungen des Instituts für Kunstgeschichte, Volkskunde und Ethnologie.

Sehr oft wurden unter den extremen Umständen der Kriegszeit viele Folklorewerke aufgenommen und von den Verletzten selbstständig zusammengestellt. Viele Texte blieben anonym – sowohl nach Angaben ihrer Interpreten als auch nach Angaben der Aufschreiber, die ihre Notizen an die ehrenamtlichen Mitarbeiterinnen des Frauenkomitees übergaben. Unter solchen Umständen entstanden Sammlungen mündlicher Volkskunst über den Krieg, in denen wir die Rezeption eines deutschen Soldaten beobachten. Diese Sammlungen wurden 1917 vom Ukrainischen Frauenkomitee für Verletztenhilfe in Wien übergeben und befinden sich heute im Besitz des Instituts für Volkskunde in Kyiv.

Eine bedeutende Rolle bei dem Schaffen und Fixierung von volkskundlichem Material über die Deutschen und Deutschland spielten Kriegsgefangene oder „feindliche Ausländer“, die von der österreichischen Armee interniert wurden. O. Kuzmenko schreibt darüber in ihrer Monografie „The Dramatic Being of Man in Ukrainian Folklore: Conceptual Forms of Expression“. Die Forscherin stellt fest, dass in den Lagern Österreichs und Deutschlands unter den schwierigen Umständen des Krieges eine aktive Ukrainisierung und eine nationale Bildungsmission durchgeführt wurden. Mit Hilfe einer Reihe von Zeitschriften, die mit Unterstützung der "Soiuz Vyzvolennia Ukrainy (Union für die Befreiung der Ukraine)" herausgegeben wurden, insbesondere „Vilne slovo (Meinungsfreiheit)“, „Prosvitnii lystok (Aufklärungsblatt)“, „Hromadska dumka (Öffentliche Meinung)“, „Rozvaha (Unterhaltung)“, „Rozsvit (Morgendämmerung)“, in denen Witze und Feuilletons verteilt wurden, die die Grundlage der Volksanekdoten über den Krieg bildeten. Außerdem hatte die Gesellschaft "Просвіта (Aufklärung)", die im Lager Freistadt organisiert wurde, eine eigene Ethnographische Kommission, die volkskundliche Materialien sammelte [Кузьменко 2018: 32-33]. Die Lagerzeitungen und die Wiener Presse veröffentlichten Gedichte gefangener Ukrainer, die zu wichtigen Dokumenten der Erfahrungen und kollektiven Stimmungen der Ukrainer auf dem Weg zu ihrem nationalen Bewusstsein und ihrer Selbstbestimmung wurden.

Seit 1915 veröffentlichte die Wiener Zeitschrift „Visnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy (Zeitschrift der Union für die Befreiung der Ukraine)“ militärische Neologismen über den Ersten Weltkrieg, nämlich: über Soldaten, Soldatenerinnerungen, autobiografische Geschichten über den Verlust einer Familie im Krieg und über den Feind [Геринович 1916]. Der wissenschaftliche Wert solcher Aufzeichnungen ist unbestritten, da sich nur wenige Werke aus der Kriegszeit erhalten haben, die eine Rezeption des Geschehens und seiner Beteiligten schaffen.

Nicht nur Soldaten, sondern auch Ärzte, die die Schrecken des Krieges mit eigenen Augen gesehen haben, beteiligten sich an der Arbeit, volkskundliches Material zu fixieren. Ein anschauliches Beispiel dafür ist die ehemalige Barmherzige Schwester Sofia Fedorchenko, die das gesammelte Material in das Buch „Narod na viini (Die Menschen im Krieg)“ aufgenommen hat. In drei Teilen dieses Buches finden sich literarisch ausgearbeitete Soldatengeschichten, Lieder, Sprüche, die die tragisch grausamen Seiten des Krieges beschreiben. Trotz der Tatsache, dass die Autorin die Texte ohne ordnungsgemäße Beglaubigung niedergeschrieben hat, kann man aus einzelnen Episoden über Begegnungen mit dem Feind erfahren, dass es unter ihren Befragten ethnische Ukrainer gab, die gegen ihren Willen ohne Begeisterung in den Krieg geschickt wurden, deren Gründe sie nicht verstanden [Федорченко 1990].

Mündliche Erzählungen lassen sich in verschiedene Genres einteilen. Das sind Geschichten, Märchen, Sprüche, Überzeugungen, die Gedanken nicht nur über philosophische Themen wie den Sinn des Lebens, über Sünde und Bestrafung ausdrücken, sondern auch über die Realitäten des Krieges: Verluste auf dem Schlachtfeld, grausame Behandlung von Zivilisten durch der Feind.

Wenn man die satirisch-humorvolle Militärfolklore betrachtet, dann manifestiert sie sich in kleiner Form insbesondere in Sprüchen und Anekdoten. Unter den Aufzeichnungen dieser Zeit sind populäre Witze über europäische Herrscher erhalten geblieben, in deren Handlung man die Konfrontation zwischen zwei Charakteren verfolgt, die ihre Stärke messen. O. Kuzmenko stellt fest, dass es die Aufzeichnungen politischer Anekdoten über die Konflikte zwischen dem Zaren und dem Kaiser viel weniger gibt als die Texte, die sich mit den Wechselfällen des Lebens an der Front befassen [Кузьменко 2018: 39]. Die Werke solcher Gattung sind wenig erhalten geblieben, weil satirisch-humorvolle Folklore meist mündlich weitergegeben und viel zu selten in Zeitschriften oder Zeitschriften veröffentlicht wurde. Folkloristische Aufzeichnungen dieser Art wurden sehr oft literarisch ausgearbeitet, was eine gründliche Textanalyse für Folkloristen erheblich erschwert. Die Objekte der Folklorisierung waren der deutsche Kaiser und König von Preußen Wilhelm II., Kaiser Franz Joseph I. und seine Frau Elisabeth von Bayern sowie führende Militärs: der deutsche Feldmarschall, der Oberbefehlshaber der Ostfront Paul von Hindenburg, Feldmarschall Boine [Кузьменко 2018: 41].

Ein auffälliges Phänomen der mündlichen Volkskunst des Ersten Weltkriegs waren die poetischen Briefe von Soldaten an ihre Angehörigen. Die Hauptmotive sind das schwierige Leben an der Front, der Wunsch, nach Hause zurückzukehren und Verwandte zu sehen, das Motiv des Gebets für die Befreiung und das Ende des Krieges. In dieser Form der Fixierung durch verschickte Briefe wurde volkskundliches Material von einheimischen Soldaten des Ersten Weltkriegs viele Jahre lang aufbewahrt. Einige poetische Botschaften von der Front wurden in Nachkriegszeitungen veröffentlicht, insbesondere in den Kalender-Almanen "Chervona kalyna (Roter Schneeball)" (1929) [Салига 1992], aber viele Werke blieben in Manuskripten.

Ein aktiver Sammler mündlicher Volkskunst dieser Zeit war Osyp Nazaruk, Galizischer Politiker, Publizist und Mitautor vieler Zeitschriften. In der Studie „The Dramatic Being of a Man in Ukrainian Folklore: Conceptual Forms of Expression“ bewertet O. Kuzmenko das Schaffen von Osyp Nazaruk als eine der wichtigen journalistischen Arbeiten jener Zeit. Einen Teil seiner Aufzeichnungen veröffentlichte der Autor während des Krieges. Sie werden in dem Buch „Auf den Spuren der ukrainischen Sitsch-Schützen“ (1919) vorgestellt. Dieses kleine Büchlein ist im Genre eines Feldtagebuchs entstanden, in dem Militärgeschichten aus dem Munde von Soldaten gesondert hervorgehoben werden. Der Autor hat sich beim Aufzeichnen der Geschichte ein konkretes Ziel gesetzt: herauszufinden, welche Gedanken die Schützen, die ukrainische Gemeinde zu den Ereignissen an der Front und zum Feind haben [Кузьменко 2018: 48]. Es sei darauf hingewiesen, dass die Methode der detaillierten Aufzeichnung mündlicher Erzählungen und deren Nachdruck in Form von erweiterten Zitaten typologisch der Methode der Aufzeichnung und Zusammenstellung von Skripten der folkloristischen Prosa nahe kommt, nämlich: Texte haben Varianten, wiederholte Einträge; repräsentieren ein breites Spektrum von Informanten des unterschiedlichen Sozial- und

Altersstatus. Der Autor hat versucht, im gedruckten Text die Besonderheiten der Dialektsprache der Erzähler zu bewahren, und hat auch die notwendigen Angaben der Informanten aufgezeichnet: Jahr, Geburtsort, Bildung, soziale Herkunft, wichtige Momente der Biographie usw.

Mit dem unerwarteten und raschen Beginn des deutsch-sowjetischen Krieges im Juni 1941 und dank der ideologischen und propagandistischen Politik der UdSSR und Nazideutschlands nahm das Erscheinen von Folklorematerial erheblich zu und erweiterten auch die Methoden zur Aufzeichnung und Fixierung der mündlichen Volkskunst der Kriegsjahren.

Laut V. Zavadskaya in dem Artikel „Über die Merkmale der Sammlung und Veröffentlichung ukrainischer Folklore während des Zweiten Weltkriegs“ enthalten Folkloreaufzeichnungen aus der Vorkriegszeit traditionelle Werke und sind weniger „sowjetisiert“. Folklore, die Ende der 40er Jahre gesammelt wurde, spiegelt die Ereignisse des Großen Vaterländischen Krieges, die Folgen der Propagandaarbeit und die Erhebung des siegreichen Volkes wider. Der Krieg ist zu einem mächtigen ideologischen Hebel geworden [Завадська 2018: 246]. Natürlich sollten wir hier die konsequente Arbeit des Staates daran nicht vergessen: die Anwesenheit politischer Führer in jeder Militäreinheit und die Bildung von Einheiten nach einem multinationalen Prinzip.

Die Vorkriegszeit und die Zeit der frühen 40er Jahre des XX. Jahrhunderts sind dadurch gekennzeichnet, dass zu dieser Zeit eine große Anzahl von Folkloreexpeditionen in den westlichen Regionen der Ukraine wie Lemberg, Stanislav, Drohobych und Czernowitz durchgeführt wurden. Allerdings wurde das Folklorematerial dieser Expeditionen, an denen Forscher aus Lemberg (Lwiw), insbesondere F. Kolessa und O. Rozdolsky, teilnahmen, aussortiert, da Folkloreproben aus der Sowjetzeit bevorzugt wurden.

Die kommunistische Regierung hat den Druck auf die Mitarbeiter staatlicher Institutionen ausgeübt, damit alles im Zusammenhang mit der Roten Armee, ihrer Führer in einem positiven Licht und negatives Bild des deutschen faschistischen Feindes aufgeschrieben wurde.

In dem Artikel „Folklore in Frontzeitungen“ untersucht O. Britsyna die militärische Folklore in der sowjetischen Presse, ihre Fixierung und Verbreitung. Besondere Aufmerksamkeit erfuhren solche Zeitungen und Zeitschriften, in denen Briefe, oft sogar von der Front, veröffentlicht wurden. Das interpretierte und negativ ergänzte Bild des Besatzers bekam ein besonders grausames Äußere und Behandlung [9]. So zeugen laut O. Kuzmenko die beredten Kommentare von Augenzeugen von der Künstlichkeit vieler dieser „Aufzeichnungen“, die in der modernen Folklore den Begriff „Fakelore“ (aus dem Englischen „fakelore“ - verfälschte Folklore, Fälschung) zugeschrieben werden [Кузьменко 2018: 112].

Interessant ist die Geschichte der Fixierung und Verbreitung mündlicher Volkskunst durch die Teilnehmer der Zwangarbeit in Deutschland. Eine der ersten wissenschaftlichen Arbeiten, die sich der Folklore des Zweiten Weltkriegs widmeten, war Doktorarbeit von Mykhailo Stelmakh „Ukrainische Volkslieder über den Großen Vaterländischen Krieg“. Der Schriftsteller begann die 95 *Studia methodologica*, ISSN 2304-1222, No. 52. 2021

Idee dieser Arbeit an der Front zu verwirklichen. Auf Dienstreisen in die Dörfer und Städte Deutschlands ergänzte er die Materialien für sein Schreiben maßgeblich. In einem Brief vom 8. Februar 1945 an Maksym Rylskyi mit der Bitte, die Geschäftsreise bis zum 1. Mai zu verlängern, bemerkte er, dass er "das Glück hatte, interessante Materialien zu sammeln - Lieder ehemaliger Gefangenen". In seinen Notizbüchern notierte M. Stelmakh einige Informationen über die Personen, von denen die Lieder aufgenommen wurden. Im Konzentrationslager "Birkenau A (Auschwitz)" wurde dem Schriftsteller das Notizbuch von Shevchenko Kylyna, übergeben, das unter den Kleiderresten der Häftlinge gefunden wurde. Sie wurde in der Region Mykolaiv geboren, von wo aus sie am 3. Juni 1943 nach Deutschland geschickt wurde [Азарх 2019: 55]. Aus dieser Art von Quellen ist das Folklorematerial am authentischsten und zuverlässigsten, da es von den Augenzeugen dieser Ereignisse selbst geschaffen und aufgezeichnet wurde.

Im Laufe der Zeit spielten jedoch streng verbotene Notiz- und Tagebücher eine entscheidende Rolle bei der Verbreitung der beliebtesten Formen der Folklore. Das Erscheinen der Lagerdichtung, die sich inhaltlich erheblich von der bisher bekannten unterschied, wurde zu einer natürlichen Reaktion auf veränderte Lebensbedingungen. Sein besonderes Merkmal ist die harmonische Verbindung von lyrischen und narrativen Elementen.

Viele unserer Landsleute, die in Deutschland Zwangsarbeit leisteten, machten sich Notizen über ihr Gefängnisleben in kleinen Notizbüchern, die meistens auf dem Heimweg verloren gingen oder von den Wachen beschlagnahmt wurden, aber einige schafften es trotzdem, sie nach Hause zu bringen.

Zu diesem Thema gibt es Untersuchung der Historikerin Iryna Azarkh, die die dokumentarische Archivssammlung des Instituts für Kunstgeschichte, Volkskunde und Ethnographie von der Nationalen Akademie der Wissenschaften der Ukraine geforscht hat, nämlich die Liedtexten, Gedichten und anderem folkloristischen Material von Häftlingen der Nazi-Konzentrationslager, Ostarbeiter aus der Ukraine [Азарх 2019]. Diese kleinen Notizbücher enthalten die Lebensgeschichten in der poetischen Form und in der Briefform.

Die gesammelten Gedichte, Lieder, Sprüche und Sprichwörter über die faschistische Besetzung und Gefangenschaft sollten die Grundlage für zukünftige Büchersammlungen mündlicher Volkskunst während des Zweiten Weltkriegs werden. Gleichzeitig wurde die Idee zu dem Projekt „Folklore des Großen Vaterländischen Krieges“ geboren. Wie Pavlo Popov, der führende Literaturkritiker und Folklorist der Sowjetzeit, feststellt, umfasste dieses Projekt eine Auswahl der besten Beispiele aus einer einzigartigen Sammlung historischer Geschichten über extreme Gefangenschaftsbedingungen, das Leben in Konzentrationslagern und Zwangsarbeit bei Bauern in Deutschland [Іваницький 1996]. Führende Volkloristen wurden beauftragt, das gesammelte volkskundliche Material für die wissenschaftliche Veröffentlichung auszuwählen, zu systematisieren und zu ordnen. Dieses Projekt wurde jedoch nie verwirklicht. Derselbe Pavlo Popov erklärte: "Volkskunst über den Vaterländischen

96 Studia methodologica, ISSN 2304-1222, No. 52. 2021

Krieg ... war das zentrale, aber nicht das einzige Thema der Forschungsarbeit für die Folkloristen der Akademie der Wissenschaften der Ukrainischen SSR" [Іваницький 1996].

Die inoffizielle Geschichte der Lebenserfahrungen vieler ehemaliger NS-Häftlinge ist in vor Durchsuchungen verborgenen Tagebüchern und Notizbüchern, in Briefen und Fotografien und in Liederbüchern mit Aufnahmen von Gefangenen erhalten geblieben. In der Sowjetzeit konnten all diese Materialien nicht veröffentlicht werden, da sie eine ganze Schicht mündlicher Volkskunst waren, in der „Feinde“ nicht nur als „grausame Nazis“, sondern auch als „Retter“ und „gute Menschen“ erscheinen konnten. In einer totalitären Gesellschaft gerieten die gesammelten Materialien jedoch nur im Zusammenhang mit der Lösung bestimmter ideologischer Ordnungen in den Fokus der Historiker und interessierten die breite Öffentlichkeit einseitig - vor allem als dokumentarische Daten über die Verbrechen der Nazis in den besetzten Gebieten der UdSSR.

Zusammenfassend kann man festhalten, dass die Methode des Sammelns von volkskundlichem Material über Deutschland und die Deutschen je nach Epoche und politischen Systemen der Fixierungszeit Veränderungen erfahren hat. Gesellschaftspolitische Transformationen hatten einen großen Einfluss auf die Methoden, die in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts sowohl von Folkloristen als auch von einfachen Leuten beim Sammeln von Folklorematerial angewendet wurden.

LITERATUR

- Christine Beil. "Zur Hebung und Erhaltung der Stimmung im Volke" – Die Mobilisierung der Karlsruher "Heimatfront", in: Der Krieg daheim. Karlsruhe 1914-1918, hg. v. Stadtarchiv Karlsruhe, Karlsruhe 2014, S. 101-120.
- Christine Beil. Kriegsausstellungen während des Nationalsozialismus, in: Gerd Krumeich (Hg.): Erster Weltkrieg und Nationalsozialismus, Essen 2010, S. 97-110.
- Gottfried Korff. Orte seiner EKW. Eine sehr persönliche Rückerinnerung, in: Utz Jeggle: Das Fremde im Eigenen. Beiträge zur Anthropologie des Alltags, hg. von Bernhard Tschofen u. a., Tübingen 2014, S. 293-310.
- Gottfried Korff. Simplizität und Sinnfälligkeit. Volkskundliche Studien zu Ritual und Symbol, Tübingen 2013.
- Thomas Fliege: Die Grammatik der Erinnerung. Von der Liebe und der Erinnerung oder wie Gegenstände Geschichten erzählen. Ein kulturwissenschaftliches Menü. In: Monika Barz/Christiane Schmieder (Hg.): Spiel-Räume gestalten. Soziale Arbeit im Rampenlicht. Ludwigsburg 2014, S. 64-82.
- Азарх І. Україна у Другій світовій війні: теоретико-методологічний аспект. Сторінки воєнної історії України. 2019. Вип. 22. С. 60.
- Азарх І. "Послухайте, рідні оселі, пісні, які ми склали в чужій стороні": повертаючись до неопублікованого. Сторінки воєнної історії України : 36. наук. ст. К. : Ін-т історії України НАНУ, 2010. Вип. 13. С. 54-69 .
- Бріцина О. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства: монографія. Київ: ІМФ ім. М.Т. Рильського, 2006. 400 с.
- Бріцина О. Фольклор у фронтових газетах. Народна творчість та етнографія. 1974. № 6. С. 28-34.
- Вісник СВУ. Відень, 1916. Ч. 89-90 (9 квітня). С. 238.
- Геринович В. Сучасні легенди. Вісник СВУ. Відень, 1916. 14 трав. (Ч. 98). С. 321– 322.
- Гнатюк В. Війна і народна поезія. Календарик для січових стрільців і жовнірів-українців. 1917. Відень, 1916. С. 68-84.
- Завадська В. «Про особливості збирання та публікації українського фольклору напередодні та під час другої світової війни». URL: <https://ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/view/214/220>
- Іваницький А., Пальоний В. Радянська фольклористика чи радянський фольклоризм? Політика та культура. Родовід. 1996. No13. С.25–30.
- Качкан В. Українські письменники – генератори ідей зУНР (Політологізм Осипа Назарука). Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX–XX ст.). Львів, 2002. Кн. 5. С. 204–212.
- Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження: монографія. Львів: ІН НАН України, 2018. 728 с.

- Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність: монографія. Львів: ІН НАН України, 2009. 295 с.
- Пастернак Я. “Воєнні співанки” (без мелодій). Про події з часів Першої світової війни. запис. Я. Пастернаком на Буковині від жовнірів 41 п. п. 1918 р.). АНФРФ ІМФЕ ім. Рильського. Ф. 28–3. Од. зб. 275. Арк. 1–51.
- Попов П.М. Дослідження фольклору в Академії наук УРСР за останнє п’ятиріччя (1941–1946 рр.). Вісник АН УРСР. № 2(130). 1947. С. 45.
- Салига Т. Уривки з воєнних любовних листів, записані Українським січовим стрільцем Іваном Маєвським, що був при цензурі в Коломиї 1919 р. Стрілецька Голгофа: спроба антології. Львів: Каменярь, 1992. С. 377–379.
- Федорченко С. Народ на війне. Москва: Советский писатель, 1990. 400 с.

ПІДГОТОВКА ДО НАПИСАННЯ ТВОРЧОГО ПЕРЕКАЗУ, ЙОГО АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Мирослава КРИСЬКІВ

кандидат педагогічних наук, викладач,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль (УКРАЇНА)
mira.kryskiv@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3907-6163>

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.10

АНОТАЦІЯ

У статті охарактеризовано особливості методики написання творчих переказів, їх різновиди та застосування під час вивчення синтаксису. Обґрунтовано доцільність використання творчого переказу для розвитку мовленнєвих умінь; визначено його місце і роль у системі роботи з розвитку усного зв'язного мовлення. Проведено детальний аналіз різних видів творчих переказів (стилий переказ, вибіркового переказу, переказу із введенням додаткового матеріалу); розглянуто систему методів і прийомів навчання написання творчих переказів у процесі вивчення синтаксису; з'ясовано структуру написання творчого переказу, особливості його аналізу та оцінювання.

Ключові слова: переказ, творчий переказ, синтаксис, план, розвиток мовлення.

The article dwells on the peculiarities of the methodology of writing narratives, their varieties and application to the study of syntax. The use of narratives for the development of students' speaking skills was substantiated; the place and role of the narrative in the system of the coherent speech development were determined. A detailed analysis of different types of narratives (a brief narrative, a selective narrative, a narrative with the introduction of additional material); the system of training methods of writing narratives in the course of studying syntax was examined; the structure of writing a narrative, features of its analysis and evaluation were clarified.

Key words: narrative, creative narrative, syntax, plan, development of speaking.

Досліджувана проблема. Вивчення мови безпосередньо проходить у процесі мовлення, але цей процес має здійснюватися системно. Як відомо, розвиток мовлення школярів все ще залишається слабкою ланкою в роботі словесників. Такий стан пояснюється передусім браком часу для практичної роботи, недостатньою кількістю в підручниках завдань і вправ, спрямованих на формування мовленнєвих умінь, зокрема вміння відтворювати стисло, вибірково тексти різних типів і стилів мовлення.

Чинні програми з української мови, підручники, методична література хоча і передбачають ознайомлення школярів з типами і стилями мовлення, видами переказів, все ж у них недостатня кількість завдань і вправ, спрямованих на формування вміння відтворювати тексти (усно і письмово).

Огляд літератури. Цій проблемі приділено належну увагу в працях відомих лінгвістів, методистів (О. Біляєв, Т. Донченко, В. Мельничайко, М. Плющ, М. Стельмахович, М. Пентиліук, Л. Мацько, М. Вашуленко, Л. Скуратівський, Г. Шелехова, В. Ужченко). які у своїх працях звертають увагу на форми і прийоми роботи над переказами. Деякі елементи

підготовчої роботи до уроків розвитку зв'язного мовлення містяться в працях А. Галетової, В. Капінос, Л. Капської, Г. Сурової та ін.

Л. Мацько описала методику проведення переказу, звернувши особливу увагу на мовностилістичні якості тексту.

Проблемі реалізації завдань розвитку мовлення в середній школі присвячено низку монографічних досліджень та методичних посібників (І. Гальперін, Г. Коляденко, М. Сенкевич, Т. Ладиженська та інші).

Розробці окремих методичних питань з розвитку мовлення учнів ще у ХІХ-ому ст. присвячено праці таких учених, як А. Алфьоров, М. Бунаков, Ф. Буслаєв, І. Срезневський, К. Ушинський, В. Шереметьєвський та ін. У першій половині ХХ-го ст. в дослідженнях В. Голубкова, М. Рибникової, В. Масальського, О. Міртова, О. Пешковського, С. Чавдарова та ін. закладено теоретичні основи сучасної методики розвитку мовлення, зокрема визначено мету, завдання, накреслено основні шляхи реалізації цих завдань. Подальшого розвитку набули ці питання в роботах В. Капінос, Д. Кравчука, Т. Ладиженської, М. Пльонкіна, І. Синиці, Т. Чижової та ін. [Мельничайко, с. 10].

Однак в сучасній методиці відсутня чітка система, вправ і завдань для формування вмінь творчо відтворювати тексти різних типів і стилів мовлення.

Мовленнєва підготовка учнів здійснюється на всіх уроках української мови, передбачених програмою і на спеціально відведених уроках розвитку мовлення.

Новизна. Під час написання творчих переказів учні повинні пройти довгий шлях – від докладного відтворення невеликого за обсягом, нескладного за змістом і композицією тексту до самостійного стислого або вибіркового відтворення матеріалу на задану тему на основі кількох джерел, достатньо складних за композицією і мовленням, значних за обсягом, а також переказів із творчим завданням різного ступеня складності. Систематичне використання переказу з послідовним його ускладненням забезпечить успішне виконання учнями всіх зазначених програмою видів робіт і сприятиме підвищенню рівня мовленнєвої культури, а також орфографічної, пунктуаційної і стилістичної грамотності.

Вибір учителем кожного з названих прийомів залежатиме від таких умов, як характер переказу (докладний, стислий, вибірковий), складність тексту, підготовленість класу до того чи іншого виду сприймання. Адже аудіювання передбачає три взаємопов'язаних види сприймання тексту:

- глобальне (сприймання в цілому, коли важливо зрозуміти, про що йдеться, яка основна думка, що головне в позиції автора);
- докладне (усвідомлення основних смислових блоків тексту з більшим чи меншим набором деталей залежно від спрямування на вид переказу – докладний, стислий чи вибірковий);

– критичне (відпрацювання свого погляду на те, про що йдеться в тексті).

Під час цієї роботи дуже важливою є установка на активне сприймання тексту: «Визначте тему та основну думку висловлювання»; «Чому текст має такий заголовок» тощо.

Мета дослідження – охарактеризувати особливості методики написання творчих переказів, їх різновиди та застосування під час вивчення синтаксису.

Актуальність. Основна мета вчителів-словесників полягає у сприянні мовленнєвому розвитку громадян держави, які б уміли змістовно, зв'язно і стилістично грамотно висловлювати свої думки. Ця мета реалізується у процесі формування особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами в різних формах, сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетенції учнів, що є однією з найважливіших умов їхньої соціалізації. Учні повинні вміти не просто володіти рідною мовою, а користуватися нею у різноманітних життєвих ситуаціях, тобто будувати змістовне, граматично та стилістично грамотне висловлювання залежно від ситуації спілкування. Крім того, результативність засвоєння вивченого матеріалу підвищується за умови включення у систему роботи завдань, що зацікавлюють учня, показують практичне застосування набутих знань та умінь. Одним із шляхів досягнення такої результативності є використання різних типів творчих переказів з розвитку зв'язного мовлення учнів, що спрямовані як на засвоєння учнями певної суми знань, так і на їхній загальний розумовий розвиток. Переказ у школі становить собою вправу, в основі якої лежить відтворення змісту висловлювання і складання тексту за готовим матеріалом. Значення переказу в навчальному процесі надзвичайно важливе: робота над ним сприяє оволодінню такими видами мовленнєвої діяльності, як слухання і читання; виробляє навички побудови самостійного висловлювання; допомагає вчителю перевірити якість засвоєння учнями програмового матеріалу.

Методологія (теоретична база дослідження). Робота з розвитку зв'язного мовлення – складова частина багатопланової навчальної діяльності, що проводиться спеціально і в зв'язку з вивченням шкільного курсу (граматики, словотворення, правопису і т. ін.) для того, щоб учні оволоділи мовними нормами (орфоепічними, лексичними, морфологічними, синтаксичними), а також уміннями висловлювати свої думки в усній і писемній формі, користуючись потрібними мовними засобами відповідно до мети, змісту мовлення й умов комунікації [Бондаренко, с. 151].

У будь-якому зв'язному мовленні вирішується комплекс завдань, що стосуються змісту, побудови і мовного оформлення висловлювання. Щоб розв'язати їх, необхідно вводити в навчальний процес такі види роботи, які б формували певне комунікативне уміння. Для цього можна використовувати:

1) аналіз текстів (усних і писемних, зразкових і деформованих);

- 2) складання структурних схем, плану, робочих матеріалів;
- 3) виконання завдань на основі створеної мовленнєвої ситуації;
- 4) обговорення перших варіантів усних і письмових висловлювань та ін. [Бондарчук, с. 110].

У методиці вже визначилися основні принципи роботи з розвитку зв'язного мовлення. До таких принципів О. М. Біляєв відносить:

- 1) єдність розвитку мовлення і мислення;
- 2) зв'язок усного і писемного мовлення;
- 3) зв'язок роботи з розвитку зв'язного мовлення з вивченням теоретичних розділів шкільної програми;
- 4) зв'язок розвитку мовлення з вивченням літератури та інших предметів [Донченко, с. 67].

Справді, розвивати зв'язне мовлення учнів можна тільки у зв'язку з розвитком мислення. В учнів у процесі розвитку мовлення має активно працювати думка. Вони вчаться спостерігати за природою, навколишніми предметами, діяльністю людей, глибоко усвідомлювати дані своїх спостережень, аналізувати їх, узагальнювати, доводити правильність своїх суджень, думок. А в цьому й реалізується зв'язок навчання з життям, зв'язок мовлення з мисленням, бо в процесі розвитку мовлення учня розвивається й культура його мислення.

Відомо що мовлення має дві форми: усну й писемну. Кожна з них має свої особливості. Усне мовлення передбачає наявність мовця і слухача. Воно використовує такі засоби виразності, як інтонація, логічний наголос, паузи, міміка, жести тощо [Горяний, с. 323]. Усне книжне мовлення реалізується у формі лекції, доповіді, офіційного виступу, орієнтується на традиції писемного мовлення (продуманість, старанний відбір фактів, мовних засобів, послідовність і логічний виклад думок). Удосконалення розвитку усного мовлення охоплює:

- а) прищеплення мовної культури, засвоєння орфографічних норм і правил виразного читання;
- б) збагачення лексичного запасу учнів новими словами, фразеологізмами, розрізнення значень і семантичних відтінків слів;
- в) оволодіння нормами утворення форм слів, побудови словосполучень і речень, засвоєння основних синтаксичних норм усного різновиду літературної мови;
- г) формування навичок зв'язного усного мовлення.

Як об'єкт лінгвістики текст (лат. *textum* – тканина, поєднання) є функціонально завершеним мовним цілим, основне завдання якого визначається певною метою мовленнєвої діяльності. Для тексту характерна зв'язність, що відображає єдність фонетичних, лексико-семантичних, граматичних засобів з урахуванням їх функціонально-стилістичного

навантаження, комунікативне спрямування (мету, сферу спілкування), композиційну структуру, зміст та внутрішній смисл (тему й основну думку).

У шкільній практиці широко застосовуються різні аспекти роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів як на уроках мови (робота над словом, словосполученням, реченням під час вивчення окремих тем курсу відповідно до навчальних програм), так і на спеціальних заняттях, присвячених розвитку зв'язного мовлення (робота над темою, планом, композицією тексту, діалогічним і монологічним мовленням, творами різних жанрів).

Спостереження над структурою готових текстів дозволяє зробити такі висновки: 1) кожен текст висвітлює певну тему; 2) в тексті висвітлюється якась головна думка; 3) текст належить до певного типу і стилю; 4) стилістична різноманітність мови тісно пов'язана з її синонімічними засобами; 5) завершений текст повинен мати вступну, основну і заключну частини; 6) складний за змістом текст поділяється на абзаци; 7) кількість абзаців залежить від змісту тексту, від його плану; 8) між абзацами є змістовий зв'язок, вони розташовані в такій послідовності, якої вимагає розкриття теми; 9) як правило, кожен абзац становить смислову цілість, висвітлює якесь питання; 10) якщо до абзаца входить кілька речень, між ними є тісний смисловий зв'язок, логічна послідовність; 11) для зв'язку речень і абзаців вживаються слова і вирази, які по-різному називають одні і ті ж особи, терміни, трактування, предмети [Донченко, с. 66].

Методи дослідження:

– аналіз науково-психологічної та педагогічної літератури, державних документів, змісту програм і підручників;

– спостереження за навчально-виховним процесом.

Результати дослідження. *Перше читання тексту* переказу вчителем – слухання його учнями. Невелика пауза (близько п'яти хвилин) – учні повинні зосередитися на почутому, можуть зробити короткі записи ключових слів, основної думки, конкретних фактичних найменувань (прізвища, дати, цифри тощо).

Ознайомлення учнів із додатковим завданням (учитель зачитує завдання, але не дає ніяких пояснень), під час якого учні подумки повинні зорієнтуватись у творчій роботі, з'ясувати для себе, на що саме звернути увагу в процесі повторного читання тексту (з чим погодитися, що заперечити та ін.).

Повторне читання первинного тексту вчителем – під час сприймання тексту на слух учні можуть зробити записи на чернетці у вигляді плану, окремих слів, словосполучень, потрібних для розкриття основної думки, для зв'язку частин тексту тощо.

Написання учнями на чернетці творчої роботи (плану, тексту переказу і тексту твору) в повному чи скороченому варіанті, також можливе використання скорочень для економії часу.

Під час докладного переказування відтворюється орієнтовно 65 % обсягу тексту.

Удосконалення написаного (редагування). Під час перевірки й редагування письмової роботи варто порадити учням відвести цій роботі 15–20 хвилин. Це дасть змогу поліпшити мовне оформлення своєї роботи, домогтися більшої точності у вираженні думок, знайти засоби для висловлення свого ставлення, оцінки, перебудувати речення, якщо в учнів виникають труднощі в уживанні розділових знаків, замінити слова, щодо написання яких є сумніви.

Виконання роботи в чистовому варіанті (переписування), на яке відводиться не менше години. Учні повинні подбати про те, щоб творча робота була написана охайно, без виправлень, відповідно до норм оформлення письмового тексту (поділ тексту на абзаци та ін.).

Самоперевірка учнями написаного в чистовому варіанті.

За переказ із творчим завданням, за допомогою якого перевіряється загальний рівень мовленнєвої підготовки випускників, виставляється **одна** оцінка з української мови. Якість змісту й мовного оформлення (грамотність) визначається за такими **критеріями**.

Початковий рівень (бали цього рівня одержують учні, які не досягають значного успіху за жодним із визначених критеріїв):

Учень буде лише окремі, не пов'язані між собою речення; лексика висловлювання дуже бідна. Учень буде лише окремі фрагменти висловлювання; лексика й граматична будова мовлення бідні й одноманітні. За обсягом робота складає менше половини від норми; висловлювання не є завершеним текстом, хибує на непослідовність викладу, пропуск фрагментів, важливих для розуміння думки лексика й граматична будова збіднені.

Середній (балів цього рівня заслуговують учні, які будують текст, що за критеріями обсягу, повноти відтворення інформації та зв'язності значною мірою задовольняє норму, але за іншими критеріями результати істотно нижчі).

Усне чи письмове висловлювання за обсягом складає дещо більше половини від норми характеризується вже певною завершеністю, зв'язністю; проте є недоліки за кількома показниками (до семи), наприклад: характеризується неповнотою та поверховістю в розкритті теми; порушенням послідовності викладу; не розрізняється основна та другорядна інформація; добір слів не завжди вдалий (у переказі – не використано авторської лексики).

За обсягом робота наближається до норми, у цілому є завершеною, тому значною мірою розкрито, але трапляються недоліки за низкою показників (до шести): роботі властива поверховість висвітлення теми, основна думка не проглядається, бракує єдності стилю та ін.

За обсягом висловлювання сягає норми, його тема розкривається виклад загалом зв'язний, але робота характеризується недоліками за кількома показниками (до п'яти): помітний її репродуктивний характер (у творі), відсутня самостійність суджень, їх аргументованість, добір слів не завжди вдалий тощо.

***Достатній** (балів цього рівня заслуговують учні, які досить вправно будують текст за більшістю критеріїв, але за деякими з них ще припускаються недоліків).*

Учень самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст (у переказі – з урахуванням виду переказу), вдало добирає лексичні засоби (в переказі – використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), але в роботі є недоліки (до чотирьох), наприклад: відхилення від теми, порушення послідовності її викладу; основна думка не аргументується тощо.

Учень самостійно будує достатньо повне (в переказі – з урахуванням його виду), осмислене, самостійно і в цілому вдало написане висловлювання, проте трапляються ще недоліки за певними показниками (до трьох).

Учень самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст (у разі переказу – з урахуванням виду переказу); розкриває тему, висловлює основну думку (в переказі – авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (в переказі – використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), однак припускається окремих недоліків (за двома показниками): здебільшого це відсутність виразної особистісної позиції чи належної її аргументації тощо.

***Високий** (балів цього рівня заслуговують учні які вправно за змістом і формою будують текст; висловлюють та аргументують свою думку; вміють зіставляти різні погляди на той самий предмет, оцінювати та обирати аргументи на їх доказ; окрім того, пристосовують висловлювання до особливостей певної мовленнєвої ситуації, комунікативного завдання).*

Учень самостійно будує послідовний, повний (у переказі – з урахуванням його виду) текст, ураховує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему (в переказі – зіставляє свою позицію з авторською), робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту; але за одним із критеріїв допущено недоліки.

Учень самостійно будує послідовний, повний (у переказі – з урахуванням його виду) текст, ураховує комунікативне завдання; висловлює власну думку, зіставляє її з думками своїх однокласників (у переказі – враховує авторську позицію), уміє пов'язати обговорюваний предмет із власним і життєвим досвідом, добирає переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; робота в цілому відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.

Учень самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, усвідомлює можливості використання тієї чи іншої інформації для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається.

Окрім того, у письмових висловлюваннях ураховують наявність: 1) орфографічних та пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція); 2) лексичних, граматичних і стилістичних (друга позиція).

Під час оцінювання переказу враховується також характер помилок. Серед помилок треба виділяти негрубі (тобто такі, які не мають істотного значення для характеристики грамотності), повторювані й однотипні.

У підрахунку помилок:

- дві негрубі вважаються за одну помилку;
- повторювані орфографічні помилки (в тому самому слові, яке вживається кілька разів, або в спільнокоренових словах) вважаються за одну помилку (скільки б їх не було);
- однотипні помилки (помилки на одне правило, але в різних словах) вважаються різними помилками.

П'ять виправлень (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки. Варто зазначити, що складений учнями план під час виставлення оцінки не враховується.

Оцінка може бути підвищена на бал, якщо обсяг творчого завдання значно перевищує середній рівень (1-1,5 сторінки), а також може бути знижена на бал, якщо обсяг твору не досягає середнього рівня.

Обговорення. Зазначимо, що вказаний обсяг творчого завдання є орієнтовним, тому потрібно передусім урахувати якість комунікативно-мовленнєвого завдання, беручи до уваги точність, зрозумілість думки, адекватність її мовному оформленню.

Крім того, коли йдеться про оцінку роботи, потрібно мати на увазі, що об'єктивна оцінка творчих робіт учнів може бути результатом не тільки уважної перевірки, підрахунку помилок, правильної їх класифікації, а й гнучкого підходу вчителя.

Звертається увага на різноманітність словника та граматичної будови мовлення. Якщо учень доречно вживає лексичні й граматичні синоніми, добираючи з різноманітних засобів саме ті, які сприяють не тільки правильності, а й особливій точності, виразності мовлення, якщо синтаксична будова тексту різноманітна (використано складні речення, речення, ускладнені вставними словами, однорідними, відокремленими членами, різноманітні способи передачі чужого мовлення тощо), то така робота може бути високо оцінена навіть за наявності деяких недоліків (така сама кількість недоліків у роботі, що не відзначається різноманітністю словника та граматичної будови, може призвести до зниження оцінки на бал).

У деяких випадках досить складно оцінити роботу комплексного характеру. Як бути, наприклад, якщо учень під час переказування успішно впорався із завданням (повно передав зміст відповідно до теми й основної думки), а другу частину роботи написав дуже безпорадно, що є свідченням того, що основну проблему, порушену в тексті, він зрозумів неправильно (або

106 Studia methodologica, ISSN 2304-1222, No. 52. 2021

зрозумів правильно, але не віднайшов точних мовних засобів для висловлення своєї думки)? Або як оцінити роботу, в якій другу частину написано дуже коротко, проте учень зміг при цьому висловити в цілому правильне розуміння основної думки? Звичайно, такі роботи не можна оцінити балами високого рівня.

Активізуючи мовно-мовленнєву діяльність учнів, учитель не може розраховувати, що всі їх висловлювання будуть досконалими. Одні з помилок зумовлені властивостями матеріалу довготривалої пам'яті автора – запасом слів і синтаксичних моделей, рівнем засвоєння мовних норм. Інші – особливостями розумової роботи під час підготовки і реалізації задуму.

Навчальний процес немислимий без виявлення, аналізу і усунення помилок, без удосконалення учнівських висловлювань, тобто без того комплексу операцій, який прийнято називати редагуванням.

У роботі над поліпшенням висловлювань необхідно керуватися певними критеріями. Таким орієнтиром є знання мовних норм і уявлення про комунікативні якості мовлення.

З мовними нормами учні знайомляться по суті на всіх заняттях з рідної мови. Набуті на кожному уроці знання додаються до тих, що вже були засвоєні раніше, і, таким чином, кожен з учнів, навіть четвертокласник, володіє певною сумою уявлень про те, як треба висловлюватись. Знання ці постійно активізуються у зв'язку з аналізом письмових робіт, коли доводиться до свідомості кожного учня, чому він одержав саме таку оцінку за зміст і за грамотність роботи.

Оцінюючи зміст роботи, її мовленнєве оформлення та грамотність (виставляється одна оцінка), вчитель керується певними критеріями.

На превеликий жаль, писемне мовлення школярів, особливо середньої ланки, далеке від бажаного, тому на уроках аналізу творчих робіт учитель передусім має підвести учнів до усвідомлення важливості, більше того – до кінцевої потреби вдосконалювати написане, виробити в них звичку працювати з чернеткою, зацікавити самим процесом творення власного тексту.

Уже з перших уроків діти мають зрозуміти, що помилка – це не вирок, а виведений учителем бал – не кара, а реальний показник знань, змінити який до снаги кожному. Варто нагадати учням кілька народних прислів'їв:

- Тільки той не помиляється, хто ні до чого не торкається.
- На помилках учаться.
- Дурний не той, хто помиляється, а той, хто не виправляється.

В арсеналі кожного вчителя є свої прийоми організації роботи щодо запобігання та аналізу помилок, тим часом методична наука і далі розробляє нові підходи стосовно вдосконалення учнівського мовлення, зокрема усунення різних видів хиб.

Зазвичай у 5-9 класах урок аналізу переказу потрібно почати із загальної оцінки робіт усього класу. З цією метою підсумовується загальна кількість допущених помилок, ділиться їх на кількість учнів і відповідно до критеріїв оцінювання виводиться колективний бал. Порівняти його з оцінкою за попередню роботу, а також із результатами паралельного класу. У першому випадку за правильного врахування психології колективу учні мають можливість побачити зростання або зниження рівня успішності, зрозуміти слабкі та сильні моменти; у другому – спрацює на позитив елемент змагальності, властивий школярам середньої ланки.

Доцільно кожному учневі порівняти власний результат із попереднім: нехай порадіють, коли є зрушення на краще, або замисляться, чому бал виявився нижчим [Лазебник, с. 2].

Однак учитися потрібно не лише на помилках. Зразком для наслідування мають стати найкращі учнівські роботи, твори письменників. Нерідко можна почути, що не кожному дано творити. Справді, небагато дітей, наділених даром Божим образно сприймати світ і легко передавати свої думки на папері. Проте можна виробити вміння відчувати слово, увиразнювати думку, уникати ужитих висловів.

Часто школярі нехтують чернеткою або ж працюють з нею не уважно. Величезний виховний потенціал має демонстрування автографів письменників, де видно їхню ретельну роботу над словом. При нагоді потрібно наводити конкретні приклади пошуку автором потрібного слова, їх, зокрема можна знайти в чернетках – записах М. Коцюбинського, Ю. Яновського. Наприклад, останній зрадів, знайшовши для роману «Вершники» місцеву назву вітру – майстро: «Коли б я не знайшов цього слова, напевно, й роману цього не було б. Від усіх цих зюйд-вестів й норд-остів так і віє взятим із чужих рук, запозиченим... а дмухнув наш чорноморський майстро – і все стало на місце» [Лазебник, с. 3].

Під час роботи з чернеткою учні також звертають увагу на те, що треба уникати невиправданих повторів, невдалого вибору слів, синтаксичних конструкцій, неправильної розстановки розділових знаків.

Під час аналізу переказу із творчим завданням дуже важливо розглянути текст, написаний учнями, з погляду його відповідності таким параметрам, як:

- обсяг відтвореного висловлювання (характеризується кількістю лексем і речень);
- кількість мікротем;
- повнота розкриття теми і задуму висловлювання;
- логічна послідовність у викладі думок;
- збереження типу, стилю і жанру мовлення;
- збереження (більшою чи меншою мірою) характерних для стилю і жанру мовлення мовних засобів.

Аналізуючи доповнення до переказу, важливо звертати увагу не стільки на кількісний, скільки на якісний аспект виконаної учнем роботи: зв'язність, цілісність, завершеність тексту, сформульованість у ньому основної думки. Важливо з'ясувати, якою мірою учень виявив уміння оформляти своє розуміння почутого у вигляді автономного висловлювання (наявність початку і кінця), особливо в художньому тексті, що характеризується багатоплановістю думки.

Написати самостійно оригінальний твір, переказ (з творчим завданням) нелегко. Багато значить вдало знайдене слово, виражальний засіб. Особливу увагу треба звернути на стилістику, мовленнєве «забарвлення» тексту, запобіганню синтаксичних помилок, до яких належать:

- неправильне узгодження підмета з присудком; помилки у відмінковому керуванні;
- вживання як однорідних членів речення слів, що означають родові й видові поняття: «твори і вірші», «письменники і поети»;
- порушення порядку слів, словосполучень у реченні;
- дублювання підмета: «Гончар, він відтворив...»;
- сплутування прямої і непрямой мови;
- неграмотне введення цитат тощо.

Спостереження свідчать, що найважчим для учнів у процесі відтворення тексту є пошук слів і синтаксичних конструкцій для висловлювань, вибору мовних засобів зв'язку між реченнями, абзацами, визначення стрижневих слів, усвідомлення типологічної структури тексту (з'ясування позиції автора щодо об'єкта опису), проведення мовного аналізу з урахуванням відповідного типу і стилю мовлення.

Щоб активізувати діяльність учнів на уроці, навчити їх критично осмислювати почуте, бачити плюси та мінуси в роботі однокласників, можна вдаватися ще й до такого прийому: один учень читає з чернетки свій твір, а клас за варіантами виконує завдання. перший варіант записує ті словосполучення, речення, які здаються найбільш вдалим, оригінальними. Другий варіант фіксує те, що є недоречним, помилковим з лексико-граматичного та стилістичного поглядів. Завдання для третього варіанта – записати слова, в яких можуть бути допущені орфографічні помилки. Потім колективно обговорюємо роботу, учень, урахувавши поради й зауваження, вдосконалює написане [Лазебник, с. 4].

Урок аналізу контрольного переказу структурно складається з таких частин (етапів):

1. Вступне слово вчителя.
2. Бесіда про характер недоліків і помилок та робота над ними.
3. Підведення підсумків роботи.
4. Завдання додому.

Удосконалення написаного учнями – завдання не лише уроків аналізу переказів, його елементи повинні використовуватися на кожному занятті. Знання різних видів помилок, навички вдумливо працювати з чернеткою, редагувати написане, розвинене мовне чуття, орфографічна та пунктуаційна пильність допоможуть зробити учнівське мовлення точним і правильним, а отже, красивим, досконалим, образним – а це і є запорукою духовного розвитку особистості.

Висновки. Переказ є одним з традиційних для школи видів роботи з розвитку зв'язного мовлення. Він має давню історію і різнобічне методичне забезпечення. Переказ (переказування) по суті використовується у школі на всіх уроках. Головна мета переказів на уроках української мови – навчання мовлення. Цим і визначається особлива методика роботи над переказами різних видів, кожен з яких містить елементи творчості. Письмовий переказ первинного тексту вимагає від учнів, крім орфографічних і пунктуаційних навичок, ще й мовленнєвих умінь.

На підготовчому етапі в школярів формуються вміння, які дають змогу на наступному, систематичному етапі виробляти комунікативні вміння шляхом практичного засвоєння учнями системи мовленнєвознавчих понять, які складають певну теоретичну основу роботи над переказом (текст, його основні ознаки, висловлювання, типи мовлення, стилі мовлення, види переказів: докладний, стислий, вибірковий, ситуація спілкування). Однак під час роботи над переказами основним є поняття про текст, його тематичну, смислову, стилістичну цілісність.

На завершальному етапі навчання мови і мовлення переказ як самостійний навчальний вид роботи майже відсутній, проте різні види відтворення тексту є необхідними елементами інших, складніших жанрів мовлення: доповідей, рефератів, рецензій, виступів, статей, конспектів, анотацій та ін., якими мають оволодіти випускники середньої школи. Як уже зазначалося, переказ із творчим завданням за складністю посідає вищу сходинку. За його допомогою формуються життєво необхідні вміння сприймати (слухати і розуміти) почуте, прочитане, відтворювати і продукувати (створювати власні усні й письмові висловлювання).

ЛІТЕРАТУРА

- Бондаренко Н. Уроки розвитку зв'язного мовлення в 5 класі. Докладний переказ-опис тварин. *Дивослово*. 2003. № 1. С. 43–46.
- Бондарчук Л. І. Методику підказує текст. *Українська мова і література в школі*. 1992. № 2. С. 4–6.
- Волошина Л. Усний переказ тексту розповідного характеру із творчим завданням : урок української мови : 10-й клас. *Українська мова та література. Шкільний світ*. 2012. № 2. С. 28–29.
- Горячий В. Д. Стилістична роль абзацу. *Українська мова і література в школі*. 1971. №10. С. 47-48.
- Грипас М. Робота над текстом на уроках української мови у 4–5 класах. Київ : Радянська школа, 1988. 137 с.
- Донченко Т. Наближаючись до переказу. *Українська мова і література в школі*. 2001. № 1. С. 3–5; № 2. С. 3–6.
- Лазебник Ю. Спілкування текстом. *Мовознавство*. 1995. № 1. С. 78–85.
- Мельничайко В. Я. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: завдання і методи. Теорія і практика літературного аналізу художнього тексту. Тернопіль : Лілея, 1997. 172 с.

- Мельничайко В. Я. Робота над структурою тексту під час підготовки до навчального переказу. *Українська мова і література в школі*. 1981. №5. С. 43–53.
- Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови: Конструювання. Редагування. Переклад : посібник для вчителя. Київ : Радянська школа, 1984. 223 с.
- Пентилюк М. І. Аналіз тексту на уроках мови. *Дивослово*. 1999. № 3. С. 21–23.
- Переказ із творчим завданням як екзаменаційна форма перевірки учнів з української мови у загальноосвітніх навчальних закладах. *Дивослово*. 1999. № 1. С. 18–21.

STUDIA
METHODOLOGICA
No 52

Підписано до друку 21.09.2021 р.
Папір офсетний. 12,7 ум. др. ар.
Папір офсетний. Тираж 300.

Науково-редакційний відділ Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2

Редакція наукового альманаху *Studia methodologica*
Web: <http://studiamethodologica.com>.